

Almanach

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Vedecký časopis
Ročník XVI.
1/2021

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Scientific journal

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume XVI

Almanach

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

**Vedecký časopis
Ročník XVI.
1/2021**

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Scientific journal

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume XVI

ALMANACH

Redakcia/Editorial Office

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovak Republic
phone: +421 2 6729 5456, e-mail: eva.vlkova@euba.sk

Hlavný redaktor/Editor-in-chief

Rudolf KUCHARČÍK University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Redakčná rada/Editorial Board

Katarína BROCKOVÁ	University of Economics in Bratislava, Slovak Republic
Ľubomír ČECH	University of Economics in Bratislava, Slovak Republic
Samuel ČELOVSKÝ	University in Novi Sad, Serbia
Lenka FOJTÍKOVÁ	Technical University of Ostrava, Czech Republic
Tomáš GONGOL	Silesian University in Opava, Czech Republic
Jana ILIEVA	University of Tourism and Management in Skopje, Republic of Macedonia
Karol JANAS	Alexander Dubcek University in Trencin, Slovak Republic
Eva JANČÍKOVÁ	University of Economics in Bratislava, Slovak Republic
Larisa KAPUSTINA	Ural State University of Economics, Russia
Kiyoshi KASAHARA	Rikkyo University, Japan
Rastislav KAZANSKÝ	Matej Bel University, Slovak Republic
Olyana KINDIBALIK	University of European Studies of Moldova, Republic of Moldova
Helena KOŠCIELNIAK	Technical University in Częstochowa, Poland
Milan KURUCZ	University of Economics in Bratislava, Slovak Republic
Ľudmila LIPKOVÁ	University of Economics in Bratislava, Slovak Republic
Stanislav MRÁZ	University of Economics in Bratislava, Slovak Republic
POGÁTSÁ Zoltán	University of West Hungary, Hungary
František ŠKVRNDA	University of Economics in Bratislava, Slovak Republic
Dalibor VLČEK	Matej Bel University, Slovak Republic
Tetyana ZUBRO	University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Výkonný redaktor/Managing Editor

Eva VLKOVÁ

Recenzenti/Reviewers

Michael Augustín, Kristína Baculáková, Peter Csányi, Ľubomír Čech, Tomáš Dudáš, Boris Dziura, Samuel Goda, Ľubica Harakaľová, Rudolf Kucharčík, František Škvrnda, Radoslav Štefančík

Jazyková redakcia/Language editing: bez korektúry/no language editing

Vydavateľ/Publisher

Vydavateľstvo EKONÓM, Ekonomická univerzita v Bratislave
© Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov, 2021
IČO 00 399 957
ISSN 1339-3502

Issues in 2021

MARCH

JUNE

SEPTEMBER

DECEMBER

Obsah/Contents

Aktuálne výzvy spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky Európskej únie <i>Current Challenges for the European Union Common Security and Defense Policy</i> <i>Radoslav Ivančík</i>	5
Prvotná analýza dopadu pandémie COVID-19 na pracovný trh: komparatívna analýza zamestnanosti autochtónneho obyvateľstva a cudzincov pracujúcich na Slovensku <i>Early Evidence of the Impacts of the COVID-19 Pandemic on the Labor Market: A Comparative Analysis of the Employment of Native Population and Foreigners Working in Slovakia</i> <i>Andrej Kiner</i>	20
Geopolitické súvislosti konfliktu o Náhorný Karabach v roku 2020 <i>Geopolitical Context of the Nagorno-Karabakh Conflict in 2020</i> <i>Zuzana Rozkošová</i>	32
Bratislava ako hlavný prijímateľ zahraničnej migrácie a tvorca integračnej politiky <i>Bratislava - the Main Recipient of Foreign Migration and Creator of Integration Policy</i> <i>Terézia Seresová</i>	44
Studená vojna v dobovej tlači. Pohľady západných a východných médií na emigrantov z Československa <i>Cold War in the Press Perspectives of Western and Eastern Media on Emigrants from Czechoslovakia</i> <i>Radoslav Štefančík – Katarína Seresová</i>	57
Zahraničnopolitický rozmer instrumentalizácie tureckej diaspóry v západnej Európe <i>Foreign Policy Dimension of the Instrumentalization of Turkish Diaspora in Western Europe</i> <i>Lenka Tomečková</i>	73

AKTUÁLNE VÝZVY SPOLOČNEJ BEZPEČNOSTNEJ A OBRANNEJ POLITIKY EURÓPSKEJ ÚNIE

CURRENT CHALLENGES FOR THE EUROPEAN UNION COMMON SECURITY AND DEFENSE POLICY

Radoslav Ivančík

Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Sklabinská 1, 835 17 Bratislava,
Slovenská republika, e-mail: radoslav.ivancik@akademiapz.sk

Abstrakt:

Po viac ako 70. rokoch mieru v novodobeurópskej histórii musia členské štáty Európskej únie čeliť novým výzvam a silnejúcim bezpečnostným hrozbám. Európska bezpečnosť sa stala komplexnejšou, menej predvídateľnou a viac zraniteľnou. Prehlbujúca sa globalizácia a technologický pokrok postupne stierajú hranice medzi vnútornou a vonkajšou bezpečnosťou a zvyšujú vzájomnú previazanosť i závislosť do takej miery, že jednotlivé členské štáty už nie sú schopné čeliť aktuálnemu spektru hrozieb individuálne, ale sú odkázané na vzájomnú spoluprácu. Aj preto otázky bezpečnosti a obrany dnes tvoria jednu z ústredných tém európskej integračnej agendy. Je to aj dôvod, prečo sa predmetnou problematikou zaoberá vo svojom výskume autor článku, ktorý v predloženom príspevku rieši tému Spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky Únie ako jedného z nástrojov, prostredníctvom ktorého môžu členské štáty lepšie a efektívnejšie spoločne čeliť aktuálnym bezpečnostným výzvam a hrozbám.

Kľúčové slová: Európska únia, bezpečnosť, obrana, bezpečnostné hrozby a výzvy

JEL: F53, H87

Abstract: After more than 70 years of peace in modern European history, the Member States of the European Union must face new challenges and growing security threats. European security has become more complex, less predictable, and more vulnerable. Deepening globalization and rapid technological progress are gradually blurring the line between internal and external security and increasing interdependence and dependence to such an extent that individual Member States are no longer able to face the current spectrum of threats individually but are dependent on mutual cooperation. That is also why security and defence issues are one of the central themes of the European integration agenda today. This is also the reason why the author of the article deals with this issue in his research. In this paper, he addresses the issue of the Union's Common Security and Defence Policy as one of the tools through which Member States can better and more effectively face current security challenges and threats together.

Key words: European Union, security, defence, security threats and challenges

JEL: F53, H87

Úvod

Spoločná bezpečnostná a obranná politika¹ (ďalej len „SBOP“) bola založená v roku 1999² ako integrálna súčasť Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky³ (ďalej len

¹ EEAS (2020): The Common Security and Defence Policy (CSDP).

² Európska bezpečnostná a obranná politika bola konštituovaná v roku 1999. Prijatím Lisabonskej zmluvy v roku 2007 došlo k zmene pôvodného názvu na súčasný názov Spoločná bezpečnostná a obranná politika.

³ EEAS (2020): The Common Foreign and Security Policy (CFSP).

„SZBP“) Európskej únie (ďalej len „EÚ“) v reakcii na konflikt na Balkáne, ktorý jednoznačne preukázal neschopnosť EÚ adekvátne reagovať na medzinárodné krízy a konflikty a taktiež na absenciu mechanizmov koordinovaného spoločného prístupu.⁴ SBOP sa tak stala rámcom pre vojenské a obranné aspekty zahraničnej a bezpečnostnej politiky EÚ a umožnila Únii prevziať časť zodpovednosti za bezpečnosť a mier vo svete.

V kontexte aktuálneho vývoja na medzinárodnej scéne, meniacich sa aspektov bezpečnostného prostredia⁵ a najmä postupného presúvania ťažiska zodpovednosti za európsku bezpečnosť a obranu do Európy, sa otázky budúcnosti obrannej a bezpečnostnej dimenzie európskej integrácie stali predmetom mnohých politických a mediálnych diskusií. A to aj v nadväznosti na skutočnosť, že európska bezpečnosť je dnes komplexnejšia, zraniteľnejšia a menej predvídateľná,⁶ Európa totiž čelí bezpečnostným hrozbám a rizikám, ktoré sú nielen veľmi rozmanité, ale aj menej viditeľné.⁷ Aj preto jednotlivé členské štáty dnes už nie sú schopné čeliť aktuálnym bezpečnostným hrozbám⁸ individuálne, ale sú odkázané na vzájomnú spoluprácu. Zaistenie bezpečnosti a obrany z týchto dôvodov stojí v súčasnosti v popredí spoločného európskeho projektu.

1 Východiská európskej integrácie a Spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky

Spoločná bezpečnostná a obranná politika (SBOP) stanovuje podmienky pre vedenie vojenských a civilných misií a operácií EÚ v zahraničí. Jej rámec tvorí Zmluva o Európskej únii⁹ (Lisabonská zmluva). Bezpečnostná a obranná politika EÚ pritom môže byť vnímaná z viacerých perspektív.¹⁰ V súvislosti s bezpečnostným výskumom je preto vždy dôležité relevantné teoretické uchopenie témy a zohľadnenie špecifickej povahy EÚ ako organizácie *sui generis*, teda súčasné zohľadnenie ako nadnárodnej, tak národnej úrovne EÚ a úlohy národných štátov. Ako teda pristupovať k analýze SBOP? Súčasný výskum venujúci sa bezpečnostnej a obrannej dimenzii európskej integrácie sa z veľkej časti obmedzuje na výkladové texty mapujúce najmä inštitucionálny vývoj SBOP a na texty venujúce sa čiastočným, konkrétnym aspektom problematiky, ako je napríklad otázka transatlantického partnerstva či otázka európskych vojenských spôsobilostí a efektivity existujúcich civilných a vojenských nástrojov, teda hlavne úspešnosti operácií a misií realizovaných pod hlavičkou EÚ v rámci medzinárodného krízového manažmentu. Menej pozornosti je už venovanej oblasti ponúkajúcej teoretické vysvetlenie dynamiky vývoja integrácie v oblasti SBOP a všeobecnej aplikácii teoretických modelov na bezpečnostnú a obrannú oblasť európskej integrácie.¹¹

V kontexte realizovaného výskumu sa pre analýzu SBOP v predloženom článku javí ako najlogickejšie riešenie aplikácia teórií európskej integrácie a použitie s tým súvisiacich výskumných metód. Teórie európskej integrácie predstavujú analytický nástroj na skúmanie regionálnych integračných procesov v Európe. Niektoré z týchto teórií¹² sa sústreďujú napríklad

⁴ MISSIROLI, A. (2016): *The EU and the World: players and policies post-Lisbon*. Paris: European Union Institute for Security Studies, s. 16.

⁵ MAJCHÚT, I. (2018): *Súčasná bezpečnostná aspekty*, s. 233-241.

⁶ EEAS (2020): *European Union Global Strategy*.

⁷ BARIČIČOVÁ, E. (2020): *Vnútorná dimenzia bezpečnosti SR z pohľadu aktuálnych otázok regionálnej bezpečnosti*, s. 8.

⁸ TOMÁŠEK, R. (2019): *Aktuálne bezpečnostné hrozby*, s. 483-492.

⁹ EU (2016): *Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union*.

¹⁰ ROŽŇÁK, P. (2015): *Mechanismy fungování Evropské unie*.

¹¹ BERGMANN, J. – NIEMANN, A. (2013): *Theories of European Integration and their Contribution to the Study of European Foreign Policy*, s. 2.

¹² Medzi ďalšie témy, ktoré bývajú predmetom skúmania existujúcich teórií európskej integrácie patrí podoba a fungovanie EÚ ako svojpýtnej politickej entity, charakter vládnutia v EÚ, vplyv európskych inštitúcií na správanie štátov a pod.

na analýzu podmienok, za ktorých k integrácii dochádza a faktorov ovplyvňujúcich dynamiku integračného procesu. Využitie teórií európskej integrácie v prebiehajúcom výskume zároveň vyplýva zo skutočnosti, že tieto teórie zodpovedajú všeobecnému vymedzeniu funkcie teórie, a to najmä v tom zmysle, že predkladajú všeobecné tvrdenia o podobe kauzálnych vzťahov, ktoré môžu byť následne aplikované a testované.¹³

V počiatočnom európskom integračnom procese sa väčšina teórií európskej integrácie, logicky, zameriavala na oblasti ekonomickej, energetickej a technickej spolupráce (nefunkcionalistický prístup bol v podstate reakciou na vznik Európskeho spoločenstva uhlia a ocele¹⁴) a menej na oblasti zahraničnej a bezpečnostnej politiky.¹⁵ Aj napriek tomu, že v 50. rokoch pokusy o integráciu na európskej úrovni v bezpečnostnej a obrannej oblasti prebiehali, vo svojej konečnej fáze neboli úspešné (napr. Plevenov plán a Európske obranné spoločenstvo¹⁶) a integrácia sa tak naďalej odohrávala primárne v rovine ekonomickej, čo je reflektované v absencii teoretických prístupov, ktoré by sa venovali výhradne zahraničnej politike.

Wiener delí teórie európskej integrácie do troch hlavných skupín, a to podľa obdobia ich vzniku.¹⁷ Pre 50. a 60. roky (čiastočne aj 70. roky) sú charakteristické klasické teórie zaoberajúce sa problematikou štátov a ich suverenity (federalizmus) alebo príčinami a motívmi európskej integrácie a diskusiou medzi nadnárodným a medzivládny prístupom (neofunkcionalizmus, neskôr realistický intergovernmentalizmus).¹⁸ Osemdesiate roky potom priniesli vlnu teórií zaoberajúcich sa skôr oblasťami podoby fungovania EÚ ako svojbytnej politickej entity či charakterom vládnutia (inštitucionalizmus, viacúrovňové vládnutie, model politických sietí).¹⁹ Tretiu skupinu tvorí „novodobá“ teória z 90. rokov pracujúca s otázkami inštitúcií a noriem v širšom zmysle, konštrukciou, prehľbovaním a rozširovaním EÚ (sociálny konštruktivizmus, sociologický inštitucionalizmus).²⁰

Vzhľadom na zásadné zmeny geopolitickej konštelácie na európskej scéne a na nový smer vývoja európskej integrácie (Maastrichtská zmluva) sa výskum v 90. rokoch prvýkrát intenzívnejšie zameriaval aj na aplikáciu teoretických konceptov v oblastiach zahraničnej, bezpečnostnej a obrannej politiky EÚ.²¹

2 EÚ a aktuálne výzvy a hrozby vychádzajúce zo zmien v bezpečnostnom prostredí

SBOP bola od začiatku formovaná externými udalosťami a krízami. Deklarácia zo Saint-Malo (1998) a následný samit v Kolíne nad Rýnom (1999) boli reakciou na neschopnosť členských štátov EÚ vysporiadať sa s problémami vo svojom bezprostrednom okolí – predovšetkým vojnou na Balkáne – a zároveň snahou vytvoriť kapacity pre autonómny postup Únie v reakcii na medzinárodné krízy.²² Pred vznikom SBOP bola EÚ vo svojej zahraničnej

¹³ KRATOCHVÍL, P. – DRULÁK, P. (2009): Encyklopédia medzinárodných vzťahov, s. 287.

¹⁴ Zmluva o založení Európskeho spoločenstva uhlia a ocele (ESUO), t. j. Parížska zmluva, bola podpísaná 18. apríla 1951 a platnosť nadobudla 23. júla 1952. Po prvýkrát v histórii sa šesť európskych štátov rozhodlo usilovať o vzájomnú integráciu. Táto zmluva umožnila položiť základy Spoločenstva zriadením výkonného orgánu s názvom Vysoký úrad, Parlamentného zhromaždenia, Rady ministrov, Súdneho dvora a Poradného výboru. Zmluva o ESUO bola podľa článku 97 uzavretá na obdobie 50 rokov a jej platnosť sa skončila 23. júla 2002.

¹⁵ BERGMANN, J. – NIEMANN, A. (2013): Theories of European Integration and their Contribution to the Study of European Foreign Policy, s. 2.

¹⁶ CVCE (2020): The Plan for EDC.

¹⁷ WIENER, A. (2019): European Integration Theory, s. 2-22.

¹⁸ Ibid, s. 7-11.

¹⁹ KRATOCHVÍL, P. – DRULÁK, P. (2009): Encyklopédia medzinárodných vzťahov, s. 28-30.

²⁰ Ibid, s. 28-30.

²¹ BERGMANN, J. – NIEMANN, A. (2013): Theories of European Integration and their Contribution to the Study of European Foreign Policy, s. 2.

²² SWEENEY, S. (2015): Common Security and Defence Policy: The Permanence of Bureaucratic Politics in EU Security Dynamics.

politike odkázaná predovšetkým na diplomatické nástroje a členské štáty boli v otázkach obrany plne závislé od NATO. Vznikom SBOP bola SZBP vybavená vlastnou operačnou dimenziou.²³

Zo strategického hľadiska bolo dôležitým medzníkom vo vývoji SBOP prijatie Európskej bezpečnostnej stratégie²⁴ (European Security Strategy – ESS) v roku 2003 v reakcii na teroristické útoky z 11. septembra 2001 a vojnu v Iraku. Zásadným a východiskovým bodom pre súčasnú podobu SBOP je však Lisabonská zmluva z roku 2007, ktorej obsah, posilňujúci predovšetkým inštitucionálny rámec SBOP a ustanovujúci nový súbor ambícií, bol reakciou na zhoršujúce sa bezpečnostné prostredie.²⁵ Kľúčovými sa potom stali najmä udalosti na Ukrajine a ruská anexia Krymu v roku 2014.

Bezpečnostné prostredie v Európe prešlo od skončenia tzv. studenej vojny zásadnou štrukturálnou premenou. Najmä obdobie z konca 80. a začiatku 90. Rokov predstavovalo pre systém medzinárodných vzťahov jeden z fundamentálnych medzníkov. Konštrukcia multipolárneho systému nahradila dovtedajšie bipolárne usporiadanie sveta a na medzinárodnej scéne sa začali objavovať noví štátni aj neštátni aktéri a nové, predovšetkým nevojenské bezpečnostné hrozby. Nové prostredie nútilo jednotlivých aktérov k prehodnocovaniu svojich bezpečnostných politík a stratégií tak, aby boli schopní prispôbiť sa meniacej sa situácii.²⁶ V posledných rokoch totiž došlo najmä z dôvodu prehĺbenia asymetrických bezpečnostných hrozieb k značnému zhoršeniu bezpečnostného prostredia v Európe.²⁷ Európska bezpečnosť sa stala komplexnejšou, menej predvídateľnou a viac zraniteľnou.²⁸

Situáciu navyše v posledných rokoch výrazne komplikuje globalizácia predstavujúca celý rad fenoménov, ktoré generujú tlaky, čo štáty výrazne pociťujú²⁹ a ktoré ovplyvňujú, okrem iného, aj ich obranu a bezpečnosť. Globalizácia totiž predstavuje vysoko dynamický mnohostranný proces, v ktorom sa prelínajú a navzájom ovplyvňujú politické, ekonomické, sociálne, bezpečnostné, vojensko-strategické, technické, technologické, energetické, ekologické, kultúrne a ďalšie faktory. Doterajší vývoj globalizácie pritom ukazuje, že rozhodujúci vplyv na jej priebeh majú ekonomické faktory, ktoré výrazne ovplyvňujú ostatné a na ich základe vzniká nový systém medzinárodných vzťahov.³⁰ V dôsledku globalizácie tak dochádza nielen ku zmenám stability a bezpečnosti, ale zároveň aj k vyššej zraniteľnosti a vzájomnej závislosti štátov.³¹

Jednotlivé členské štáty už nie sú schopné čeliť aktuálnym globálnym hrozbám individuálne, ale sú odkázané na vzájomnú spoluprácu. S prehĺbujúcou sa globalizáciou významným spôsobom klesla relevancia geografickej vzdialenosti bezpečnostných hrozieb, ktoré tak dnes môžu a v niektorých prípadoch už žiaľ aj majú priamy negatívny vplyv na EÚ. Napríklad terorizmus môže v súčasnej dobe zasiahnuť kohokoľvek, kdekoľvek a kedykoľvek.³² Hrozby a nestabilita v bezprostrednom okolí hraníc EÚ sa preto stali ústrednou témou politických diskusií tak na národnej, ako aj na centrálnej európskej úrovni. Aj preto bezpečnosť a obrana stoja dnes v popredí európskeho projektu.

²³ EEAS (2020): The Common Security and Defence Policy (CSDP).

²⁴ EU (2009): European Security Strategy - A secure Europe in a better world.

²⁵ BRHLÍKOVÁ, R. (2013): Politiky Európskej únie po Lisabone.

²⁶ WEISS, T. (2014): Evropská unie a měnící se bezpečnostní prostředí, s. 81.

²⁷ JURČÁK, V. (2013): Asymetrické hrozby v bezpečnostnom prostredí 21. storočia, s. 614-623.

²⁸ EEAS (2016): A Shared vision, Common Action: A Stronger Europe: A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy.

²⁹ ONDRIA, P. – KOLLÁR, D. (2011): Vplyv globalizácie na národnú bezpečnosť, s. 18.

³⁰ IVANČÍK, R. (2011): Fenomén zvaný globalizácia, s. 46.

³¹ BARIČIČOVÁ, Ľ. (2017): Stratégia policajnej organizácie ako dôležitá súčasť soft security, s. 32.

³² IVANČÍK, R. – NEČAS, P. (2019): Terorizmus: Globálna bezpečnostná hrozba, s. 122.

Súčasný geostrategický kontext, v ktorom sa EÚ nachádza, je definovaný predovšetkým tými pásmami nestability, ktoré sa rozprestierajú smerom na východ a na juh v bezprostrednom okolí európskych hraníc.³³ V poslednej dobe narastá význam fenoménu hybridných hrozieb a radikalizujúcich sa extrémistických skupín. Medzinárodný terorizmus aj naďalej predstavuje jeden z hlavných destabilizačných faktorov v súčasnosti. Význam tejto hrozby pritom rastie s neustále sa zvyšujúcimi technologickými možnosťami a nedostatočným riešením príčin terorizmu.³⁴ Hoci terorizmus ako taký nepredstavuje pre EÚ novú hrozbu, útoky na viacerých miestach v Európe (napr. v Paríži, Londýne, Berlíne, Petrohrade, Nice, Manchestri atď.) v ostatných rokoch značne posunuli jeho vnímanie vo verejnej debate. Spolupráca v boji proti terorizmu stála pritom už na začiatku európskej spolupráce v oblasti vnútornej bezpečnosti v 70. rokoch.³⁵ V kontexte súčasného vývoja je pre EÚ kľúčové zvýšenie investícií, solidarita v oblasti boja proti terorizmu, širšie zdieľanie informácií a užšia spolupráca spravodajských služieb medzi členskými štátmi a agentúrami Únie.³⁶

EÚ nechápe jednotlivé hrozby oddelene, ale poukazuje na ich vzájomnú závislosť a demonštruje tak komplexnosť súčasného bezpečnostného prostredia. S terorizmom je napríklad úzko spätá ďalšia z definovaných hrozieb – nefunkčné (zrútené) štáty, tzv. failed states. Je všeobecne pozorovateľným javom, že práve nefunkčné štáty sa stávajú útočiskom pre teroristické organizácie a organizovaný zločin. Z toho dôvodu predstavujú štáty, v ktorých štátne inštitúcie prestávajú plniť svoje základné funkcie a strácajú kontrolu nad vlastným územím a obyvateľstvom, jednu z hlavných bezpečnostných hrozieb súčasnosti. EÚ sa vo svojich snahách preto snaží zamerať na stabilizáciu nefunkčných štátov.³⁷

Ďalšou kľúčovou hrozbou je organizovaná trestná činnosť, pre ktorú je EÚ primárnym cieľom. Ilegálna migrácia, obchodovanie s ľuďmi, pašovanie drog, finančná kriminalita, korupcia, proliferácia ľahkých zbraní, to všetko tvorí rámec organizovaného zločinu.³⁸ Informačná bezpečnosť a ochrana dát pred útokmi pri súčasnom zachovaní otvoreného, slobodného a bezpečného kyberpriestoru je pre EÚ jedným z ďalších cieľov v oblasti bezpečnosti.³⁹ Posilnenie odolnosti kritickej infraštruktúry a zvýšenie pripravenosti na možné narušenie kybernetického priestoru a na stále sa množiace kybernetické útoky, je v súčasnej dobe kľúčové. Bokom nemôže zostať ani ďalšia z výziev, pred ktorými dnes EÚ stojí, a tou je energetická bezpečnosť.⁴⁰ Diverzifikácia energetických zdrojov, trás a dodávateľov, najmä pokiaľ ide o plyn, rovnako ako podpora čo možno najprísnejších noriem v oblasti jadrovej bezpečnosti v tretích krajinách, bude do budúcnosti zásadná.⁴¹

Potieranie väčšiny z vyššie uvedených hrozieb v kontexte ich komplexnosti a miery závažnosti, nie je v súčasnosti v reálnych silách jednotlivých členských štátov, a preto pre efektívnu konfrontáciu s vyššie popísanými výzvami je nevyhnutným predpokladom prehĺbenie medzinárodnej spolupráce. Vyššie uvedený prehľad javov, ktoré EÚ v súčasnosti identifikuje ako hrozby, ukazuje, že EÚ vo svojom chápaní bezpečnosti prekročila tradičné vojenské a štátocentristické poňatie hrozby a vydala sa cestou tzv. širšieho konceptu bezpečnosti.⁴²

³³ NEČAS, P. – KOLLÁR, D. (2018): Bezpečnostná stratégia EÚ a jej význam pre sektorovú bezpečnosť, s. 519-529.

³⁴ ZÁVĚŠICKÝ, J. (2006): Evropská unie a její bezpečnost: Vybrané problémy evropské bezpečnosti, s. 13.

³⁵ WEISS, T. (2014): Evropská unie a měnící se bezpečnostní prostředí, s. 83.

³⁶ EEAS (2016): A Shared vision, Common Action: A Stronger Europe: A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy, s. 15.

³⁷ EEAS (2016): A Shared vision, Common Action: A Stronger Europe: A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy, s. 7.

³⁸ ZÁVĚŠICKÝ, J. (2006): Evropská Unie a její bezpečnost: Vybrané problémy evropské bezpečnosti, s. 15.

³⁹ KOSTRECOVÁ, E. – KOSTREC, M. (2012): Bezpečnosť informačných systémov.

⁴⁰ DUŠEK, J. (2016): Ekonomická a energetická bezpečnosť regiónů Evropské unie, s. 49-57.

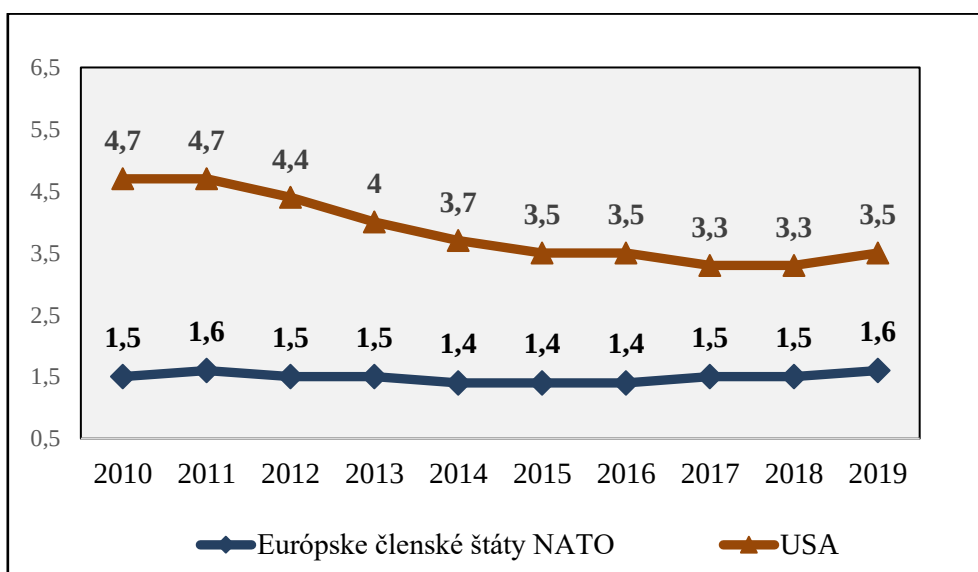
⁴¹ EEAS (2016): A Sharedvision, Common Action: A Stronger Europe: A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy, s. 16.

⁴² WEISS, T. (2014): Evropská unie a měnící se bezpečnostní prostředí, s. 82.

Mimo priamych bezpečnostných hrozieb stojí dnes EÚ aj pred celým radom prevažne politických výziev a udalostí, ktoré spoluformujú jej bezpečnostnú a obrannú politiku.⁴³ Primárnym impulzom k novej dynamike v oblasti SBOP sa v roku 2014 stali už vyššie zmienené udalosti na Ukrajine a následná ruská anexia Krymu. Ukrajinská kríza priniesla nový strategický kontext, ktorý vyžadoval konkrétnu reakciu medzinárodného spoločenstva. Únia využila dostupné diplomatické prostriedky a uvalila na Rusko a viacerých jej občanov sankcie. NATO začalo realizovať plán predsunutej obrany v Pobaltí⁴⁴ v snahe demonštrovať ruskej strane svoju vojenskú pripravenosť. Hybridná vojna vedená Ruskom na Ukrajine však poukázala aj na limity a neefektivitu vtedajšej podoby SBOP. Ruské aktivity tým na európskej úrovni prispeli k opätovnému otvoreniu diskusie o budovaní vlastnej spoločnej obrany a možnostiach hlbšej európskej integrácie v oblasti bezpečnosti a obrany.

Ďalšiu výzvu pre súčasnú zahraničnú, bezpečnostnú a obrannú politiku EÚ predstavovala americká administratíva s prezidentom Trumpom na čele, kedy počas jeho vládnutia bolo možné pozorovať podstatnú zmenu zahraničnopolitických priorit USA. V kontexte odklonu Trumpovej administratívy od úlohy Spojených štátov ako hlavného garanta európskej bezpečnosti sa ťažisko zodpovednosti za bezpečnosť a obranu EÚ oveľa viac presunulo na európske štáty. Prezident Trump v priebehu svojej prezidentskej kampane a počas svojho úradovania niekoľkokrát označil NATO za zastarané.⁴⁵ Pri viacerých príležitostiach kritizoval členské štáty NATO za nedostatočné príspevky do aliančného rozpočtu a vyzval európsku časť NATO k navyšovaniu obranných rozpočtov tak, aby dosiahli dohodnutý záväzok na úrovni 2 % HDP (graf 1). A hoci prezident Trump po stretnutí s generálnym tajomníkom NATO Jensom Stoltenberg vzal svoje predchádzajúce tvrdenia o zastaranosti Aliancie späť, jeho politika vo vzťahu k európskej bezpečnosti zostala nepredvídateľná.

Graf 1: Výdavky na obranu v Európskej únii a USA v rokoch 2010 až 2019 (v % k HDP)

Prameň: NATO (2020): Defence Expenditures of NATO countries.

Ďalšou nezanedbateľnou výzvou pre súčasnú bezpečnostnú a obrannú politiku Únie je odchod Veľkej Británie z EÚ, a teda aj zo štruktúr SBOP. Hoci v čase spracovania tohto príspevku je finálna podoba záverečnej dohody medzi Veľkou Britániou a EÚ ešte stále neznáma a dopady Brexitu nejednoznačné, z dostupných informácií a skúseností z fungovania Veľkej Británie v rámci SBOP je na tomto mieste možné hodnotiť aspoň potenciálne výzvy

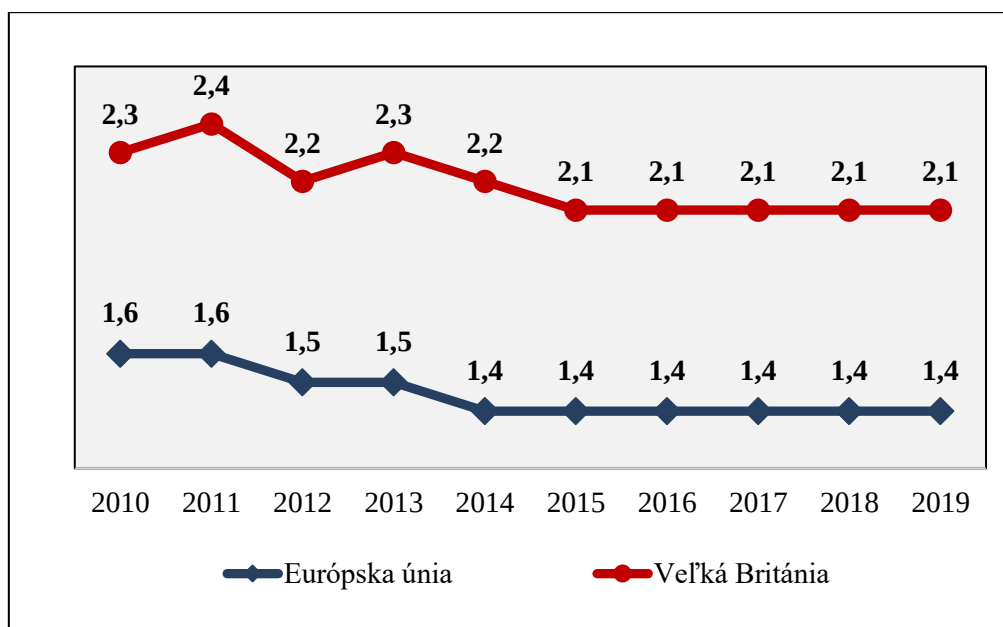
⁴³ KAVAN, Š. a kol. (2014): Bezpečnostspolečnosti v podmínkách Evropskéunie, s. 57.

⁴⁴ NATO (2020): Enhanced Forward Presence.

⁴⁵ BESCH, S. (2016): EU Defence, Brexit and Trump. The Good, the Bad and the Ugly.

a dopady. Veľká Británia zohrala veľmi podstatnú úlohu pri konštituovaní SBOP, keďže to bol práve vtedajší britský premiér Tony Blair, ktorý spoločne s francúzskym prezidentom Jacquesom Chiracom podpísal deklaráciu v Saint-Malo v roku 1988.⁴⁶ Veľká Británia je tiež jednou z vojensky najsilnejších krajín Európy, čo sa týka veľkosti, kapacít a spôsobilostí jej ozbrojených síl, prítomnosťou nukleárneho deterentu a výškou výdavkov na obranu. Je tiež jedným z piatich štátov EÚ, v ktorých sídli operačné veliteľstvo EÚ (EU OHQ – EU Operational Headquarters Northwood) pre riadenie operácií vedených pod hlavičkou EÚ.⁴⁷ EÚ sa preto s odchodom Veľkej Británie bude musieť reálne vysporiadať s úbytkom finančných prostriedkov v rozpočte a taktiež s úbytkom časti vojenských kapacít (britské jednotky predstavujú až 20 % všetkých síl, ktoré má EÚ k dispozícii) a schopností, vrátane tých, ktoré sú v európskom kontexte ojedinelé (napríklad ISR – Intelligence Surveillance and Reconnaissance⁴⁸).⁴⁹ Veľká Británia, ako uvádzajú štatistiky NATO, bola tiež jedným z mála európskych členských štátov Aliancie, ktoré vydávali na obranu viac ako 2 % HDP a výrazne prevyšovala priemer výdavkov na obranu v EÚ (graf 1).⁵⁰

Graf 2: Výdavky na obranu v Európskej únii a Veľkej Británii v rokoch 2010 až 2019 (v % k HDP)

Prameň: NATO (2020): Defence Expenditures of NATO countries.

Na druhej strane sa však viacerí experti zhodujú v tom, že odchod Veľkej Británie z EÚ nebude mať na SBOP priamy negatívny dopad zásadnejšieho charakteru, a to predovšetkým z toho dôvodu, že Británia zohrávala v rámci SBOP v posledných rokoch skôr pasívnu úlohu, neiniciovala žiadne zásadnejšie modernizačné projekty a SBOP nevidela ako primárny kanál pre vlastnú obranu. V nadväznosti na Brexit došlo v rámci protipirátskej

⁴⁶ MISSIROLI, A. (2016): The EU and the World: players and policies post-Lisbon, s. 16.

⁴⁷ WRIGHT, G. (2017): UK-EU defence and security cooperation.

⁴⁸ ISR predstavuje koordinované a integrované získavanie, spracovanie a poskytovanie včasných, presných, relevantných, koherentných a zabezpečených informácií a správ na podporu vykonávania činností veliteľov. Zahŕňa rôzne činnosti spojené s plánovaním a prevádzkou systémov, ktoré zhromažďujú, spracúvajú a rozširujú údaje na podporu súčasných a budúcich vojenských operácií.

⁴⁹ MAJOR, C. – VOSS, A. (2017): European Defence in View of Brexit, s. 1.

⁵⁰ NATO (2020): Defence Expenditures of NATO countries.

námornej operácie Atalanta⁵¹ v roku 2019 k presunu operačného veliteľstva operácie z anglického Northwoodu do španielskej Roty a tiež k zmene veliteľa operácie, keď viceadmirál španielskeho námorníctva Antonio Martorell Lacave prevzal velenie od generálmajora Charlieho Sticklanda.⁵² Všeobecne sa dá ale skonštatovať, že celkový britský vojenský príspevok proporcionálne nezodpovedal skutočnej vojenskej sile a potenciálnym možnostiam. V súčasnej situácii sa tak Brexit javí byť skôr príležitosťou pre EÚ iniciovať projekty, ktoré boli predtým Veľkou Britániou blokované. Niektorí experti v úzkej súvislosti s tým veria, že práve britský odchod z Únie prispel k novej, zvýšenej dynamike v oblasti zvýšenia snáh o zaistenie európskej bezpečnosti a obrany, ktorú možno v súčasnosti pozorovať.⁵³

3 Reakcia EÚ na nové bezpečnostné hrozby v rámci SBOP

Udalosti na európskej, ale aj celosvetovej scéne a s tým súvisiace výrazné zhoršenie globálneho i regionálneho bezpečnostného prostredia, spolu s už vyššie zmieneným nárastom predovšetkým asymetrických bezpečnostných hrozieb, vyvolali viacdimenzionálnu reakciu na úrovni EÚ a dodali nový impulz pre ďalší rozvoj SBOP.

3.1 Strategická dimenzia

Prvou a pravdepodobne najdôležitejšou reakciou zo strany EÚ na zhoršujúce sa bezpečnostné prostredie a rast nových bezpečnostných hrozieb bolo prijatie novej európskej bezpečnostnej stratégie. Bývalá vysoká predstaviteľka EÚ pre zahraničnú a bezpečnostnú politiku Federica Mogherini predstavila v júni 2016 počas samitu EÚ v Bruseli novú Globálnu stratégiu Únie pre zahraničnú a bezpečnostnú politiku (ďalej len „EU GS“) s názvom *Shared Vision, Common Action: A stronger Europe, A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy*. „Zmysel, a dokonca samotná existencia Únie sú spochybňované. Avšak naši občania aj celý svet potrebujú silnú Európsku úniu viac ako inokedy.“⁵⁴ Tak je uvádzaný spomínaný dokument, ktorý má a mal by mať pre Európsku úniu zásadný význam. Prvá veta výstižne poukazuje na kontext, v ktorom sa Európa aktuálne nachádza.

Nová stratégia nielen analyzuje bezpečnostné prostredie a identifikuje kľúčové výzvy, ale predovšetkým určuje primárne strategické záujmy EÚ a prináša víziu globálnej úlohy EÚ ako strategicky nezávislého aktéra. Kľúčovou výzvou pre EÚ v nasledujúcich rokoch je nutnosť prevzatia väčšej zodpovednosti za vlastnú bezpečnosť.⁵⁵ „Keďže úlohou NATO je chrániť svojich členov, z ktorých väčšinu tvoria európske krajiny, pred útokom zvonku, musia byť Európania lepšie vybavení, vyškolení a organizovaní, aby rozhodujúcim spôsobom prispeli k tomuto kolektívnemu úsiliu a mohli v prípade potreby konať samostatne.“⁵⁶

NATO však naďalej zostáva základným rámcom pre zabezpečenie kolektívnej obrany.⁵⁷ Stratégia kladie okrem iného dôraz na budovanie nových a upevňovanie existujúcich partnerstiev s cieľom efektívnejšie čeliť novým bezpečnostným výzvam vo svete. Podľa novej stratégie sa EÚ musí stať schopným a efektívnym aktérom v oblasti bezpečnosti a obrany, primárnym cieľom je dosiahnutie strategickej autonómie. V porovnaní s bezpečnostnou stratégiou z roku 2003 je chápanie bezpečnosti v novej verzii dokumentu viac

⁵¹ EU (2020): EU Operation Atalanta.

⁵² EU (2019): EU NAVFOR Somalia Operation Atalanta: Council prolongs the Operation and decides on new head quarters and new Operation Commander.

⁵³ MAJOR, C. – VOSS, A. (2017): European Defence in View of Brexit, s. 2.

⁵⁴ EEAS (2016): A Shared vision, Common Action: A Stronger Europe: A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy, s. 16.

⁵⁵ Ibid., s. 14.

⁵⁶ Ibid., s. 14.

⁵⁷ Ibid., s. 14.

relatívne. Namiesto bezpečnej Európy je zdôrazňovaná silná a zjednotená Európa.⁵⁸ Výrazným posunom vpred oproti predchádzajúcej verzii je najmä snaha o formuláciu spoločného záujmu.

Druhým dôležitým krokom v kontexte strategickej dimenzie európskej bezpečnosti a obrany bolo podpísanie spoločného vyhlásenia o spolupráci medzi EÚ a NATO *EÚ-NATO Joint Declaration* 8. júla 2016 na summite Aliancie vo Varšave.⁵⁹ Cieľom je posilnenie spolupráce v siedmich strategických oblastiach, ktorými sú: hybridné hrozby, operačná spolupráca zahŕňajúca námornú problematiku, kybernetická bezpečnosť, obranné schopnosti, priemysel a výskum, koordinované cvičenia a budovanie kapacít.⁶⁰

3.2 Inštitucionálna dimenzia

Prijatie strategických dokumentov bolo nasledované schválením kľúčových textov týkajúcich sa tak konkrétnej implementácie stratégie, ako aj rozhodnutia posilňujúceho inštitucionálny rámec SBOP a opatrenia vedúce k hlbšej obrannej integrácii. Na samite, ktorý sa uskutočnil v septembri 2016 v Bratislave počas slovenského predsedníctva EÚ, vedúci predstavitelia EÚ zároveň rozhodli o posilnení európskej spolupráce v oblasti vonkajšej bezpečnosti a obrany.

Na zasadnutí Európskej rady v decembri 2016 bol následne odsúhlasený tzv. Bezpečnostný a obranný balík, ktorý zahŕňa tri kľúčové body:

- predstavitelia EÚ potvrdili Implementačný plán globálnej stratégie EÚ v oblasti bezpečnosti a obrany spoločne so závermi Rady o vykonávaní globálnej stratégie EÚ v oblasti bezpečnosti a obrany;
- vyzvali k tomu, aby sa prijali opatrenia s cieľom posilniť spoluprácu medzi EÚ a NATO a mohlo tak dôjsť k vykonávaniu ich spoločného vyhlásenia prijatého na summite NATO vo Varšave v siedmich stanovených strategických oblastiach;
- predstavitelia EÚ uvítali Európsky obranný akčný plán (European Defence Action Plan – EDAP⁶¹) navrhnutý Európskou komisiou s cieľom zlepšiť výskum a vývoj obranných schopností, zvýšiť efektivitu výdavkov na zabezpečenie obrany a vybudovať silnejší a konkurencieschopnejší vnútorný obranný trh.⁶²

V druhej dekáde 21. storočia vydávajú členské štáty EÚ na obranu priemerne ročne cca 200 miliárd EUR (graf 3). Podľa Európskej komisie sú však tieto prostriedky využívané neefektívne najmä kvôli roztrieštenosti európskeho obranného trhu, zdvojovaniu vojenských schopností a nedostatočnej interoperabilite. Z uvedených dôvodov, ako aj s cieľom podporiť európsku inovatívnu a konkurencieschopnú priemyselnú základňu v oblasti obrany a prispieť k strategickej autonómii EÚ sú v dokumente stanovené tri opatrenia: a) vytvorenie Európskeho obranného fondu, b) podpora investícií v obrannom priemysle a c) posilnenie jednotného obranného trhu.⁶³

Implementačný plán pre obranu a bezpečnosť EÚ zdôrazňuje vo svojom znení tri strategické priority: a) schopnosť reagovať na externé krízy a konflikty, b) nutnosť budovania kapacít partnerov a c) ochranu EÚ a jej občanov.⁶⁴

Tieto ciele sa EÚ snaží dosiahnuť konkrétnymi opatreniami a krokmi:

⁵⁸ MÄLKSOO, M. (2016): From the ESS to the EU Global Strategy: external policy, internal purpose, s. 381.

⁵⁹ NATO (2016): *Statement on the implementation of the Joint Declaration signed by the President of the European Council, the President of the European Commission, and the Secretary General of the North Atlantic Treaty Organization.*

⁶⁰ EU (2020): *EU Cooperation on Security and Defence.*

⁶¹ EU (2016): *European Defence Action Plan.*

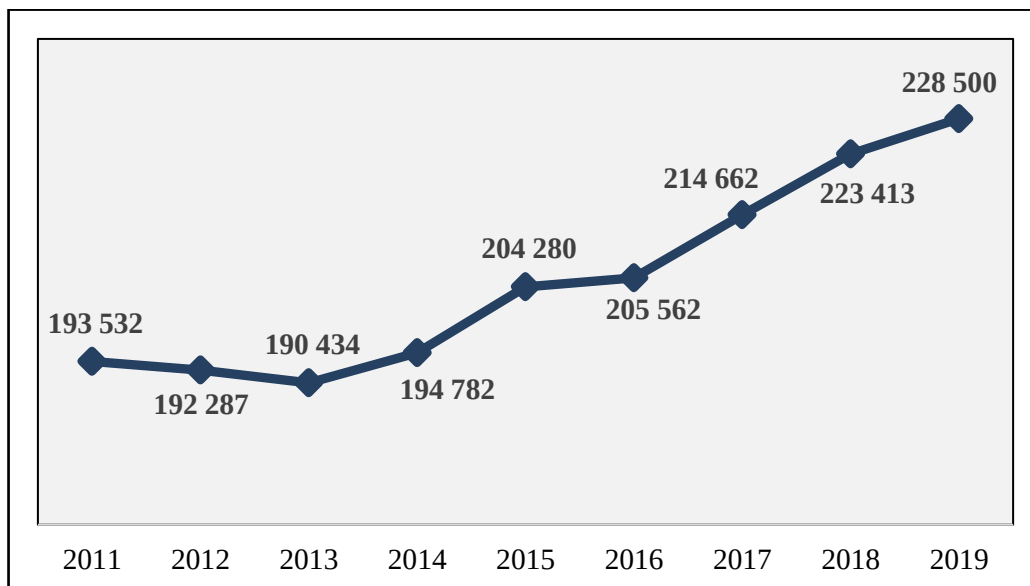
⁶² EU (2016): *European Council meeting (15 December 2016) – Conclusions.*

⁶³ Ibid.

⁶⁴ EU (2016): *Implementation Plan on Security and Defence.*

- 1) spustením koordinovaného každoročného preskúmania v oblasti obrany (Coordinated Annual Review on Defence – CARD⁶⁵), ktoré slúži na zhodnotenie bilancie výdavkov členských štátov spojených s obranou, identifikáciu nedostatkov a poskytnutie prehľadu o investíciách a úsilí v oblasti vývoja a výskumu, najmä s cieľom posilniť obrannú spoluprácu medzi štátmi a koherentnejší prístup k plánovaniu výdavkov na obranu;
- 2) vytvorením tzv. stálej štruktúrovanej spolupráce (Permanent Structured Cooperation – PESCO⁶⁶) umožňujúcej hlbšiu obrannú spoluprácu tým členským štátom, ktoré disponujú dostatočnými kapacitami a majú o hlbšiu spoluprácu záujem;
- 3) zriadením útvaru Vojenského plánovania a vedenia spôsobilostí (Military Planning and Conduct Capability – MPCC⁶⁷) na vojenskej strategickej úrovni pre vojenské operácie do 2 500 vojakov nasadených v rámci operácií SBOP EÚ;
- 4) posilnením nástrojov rýchlej reakcie, vrátane bojových skupín EÚ (EÚ Battlegroups) a civilných schopností EÚ.⁶⁸

Graf 3: Výdavky na obranu v Európskej únii v rokoch 2010 až 2019 (v mld. EUR)

Prameň: EDA (2020): Defence Data.

Pravdepodobne najaktuálnejším vývojom v oblasti posilnenia obrany Únie je spustenie stálej štruktúrovanej spolupráce. Samotný koncept PESCO bol zakotvený už v texte Lisabonskej zmluvy, kde je v článku 28 deklarované: „Členské štáty, ktorých vojenské spôsobilosti spĺňajú prísnejšie kritériá a ktoré v tejto oblasti prísnejšie záväzky s cieľom plniť najnáročnejšie misie, zavedú v rámci Únie stálu štruktúrovanú spoluprácu“ a „každý členský štát, ktorý si želá zúčastniť sa stálej štruktúrovanej spolupráce, oznámi svoj zámer Rade a vysokému predstaviteľovi.“⁶⁹ V júni 2017 sa na summite v Bruseli predstavitelia európskych štátov dohodli na spustení stálej štruktúrovanej spolupráce. Na projekte PESCO v súčasnosti participuje 25 členských štátov EÚ, výnimku tvoria iba Malta a Dánsko a z pochopiteľných dôvodov aj Veľká Británia.⁷⁰ V decembri 2017 Rada prijala oficiálne rozhodnutie o zriadení

⁶⁵ EDA (2020): Coordinated Annual Review on Defence.

⁶⁶ EEAS (2020): Permanent Structured Cooperation (PESCO).

⁶⁷ EEAS (2018): Military Planning and Conduct Capability.

⁶⁸ EU (2020): EU Cooperation on Security and Defence.

⁶⁹ EU (2007): Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community.

⁷⁰ EU (2017): EU remains committed to strengthen security and defence: Council adopts Conclusions.

PESCO a oficiálne bol odsúhlasený aj zoznam 17 konkrétnych projektov v troch oblastiach (spoločné cvičenia, operatívne doména, vzájomný rozvoj spôsobilostí), ktoré budú v rámci spolupráce realizované.⁷¹ Prvé projekty boli formálne prijaté Radou v marci 2018.

3.3 Operačná dimenzia

Európska únia, samozrejme, aj naďalej pokračuje vo vedení vojenských operácií a civilných misií, ktoré sú zatiaľ najhmataiteľnejším a najviditeľnejším produktom SBOP. Keďže v oblasti vedenia, plánovania a implementácie nových misií a operácií nedošlo v nedávnej minulosti k výraznejším zmenám, nie je detailná analýza operačnej dimenzie EÚ na tomto mieste nutná.⁷² Článok sa vo svojom jadre zameriava na bezpečnostnú a obrannú politiku a sústreďuje sa primárne na jej politickú a inštitucionálnu úroveň. EÚ v rámci SBOP reaguje na medzinárodné krízy a snaží sa prispieť k ich riešeniu. K tomu má k dispozícii ako civilné (predovšetkým civilné misie), tak vojenské nástroje (predovšetkým vojenské operácie). Aktuálne je v rámci SBOP nasadených v rámci vojenského i civilného personálu cca 5 000 osôb pochádzajúcich z členských krajín EÚ, z toho cca 3 000 v šiestich prebiehajúcich vojenských operáciách a cca 2 000 v jedenástich prebiehajúcich civilných misiách.⁷³ Na operačnej úrovni zohrávajú primárnu úlohu národné štáty, ktoré sú (vo väčšine prípadov) zodpovedné za financovanie a poskytnutie vybavenia a personálu (vrátane použitia jedného z 5 národných operačných veliteľstiev, ktoré má EÚ k dispozícii). Od roku 2003, keď bola spustená prvá operácia EÚ, boli dosiaľ realizované viac ako tri desiatky vojenských operácií a civilných misií vedených pod hlavičkou EÚ.

Záver

V kontexte definovaných aktuálnych bezpečnostných hrozieb a výziev je možné na záver uviesť, že EÚ do značnej miery disponuje zodpovedajúcou strategickou víziou a aj konkrétnymi nástrojmi. Aj napriek tomu však dosiaľ nebola európska bezpečnosť a obrana v podobe EBOP a neskôr SBOP schopná efektívne preukázať svoju hodnotu a nebolo možné prakticky realizovať a naplniť konkrétne projekty, napríklad v oblasti Bojových skupín EÚ (EU Battlegroups) a ďalších. V poslednom období sa môžeme opätovne stretnúť aj s výrokmi vysokých predstaviteľov Európskej únie, najmä Nemecka a Francúzska o potrebe posilnenia európskej bezpečnosti prostredníctvom vybudovania spoločnej európskej armády. Tieto výroky nezostali v politickej rovine bez odozvy, avšak zatiaľ im taktiež chýba praktická, aplikovateľná rovina. Supranacionálny model európskej armády by si totiž vyžadoval potrebu prenosu ďalších kompetencií z členských štátov na úijnú úroveň a s tým úzko súvisiacu ochotu členských štátov tieto kompetencie poskytnúť, resp. vzdať sa vlastných kompetencií v oblasti bezpečnosti a obrany. Ďalšou, dosiaľ nezodpovedanou otázkou by bolo postavenie takejto spoločnej európskej armády v súčasnom systéme zaistovania bezpečnosti a mieru vo svete v rámci operácií medzinárodného krízového manažmentu vedených pod hlavičkou OSN alebo NATO. V tejto súvislosti sa ale vynárajú samozrejme aj mnohé ďalšie otázky a problémy.

Pri riešení vzniknutých problémov sa Únia zároveň naďalej spolieha na iné subjekty, predovšetkým na NATO a regionálnych partnerov. Z doterajších skúseností je tak zrejmý značný rozdiel medzi deklaratórnou a skutočnou úrovňou. Hoci SBOP bolo v poslednej dobe venované mnoho pozornosti a (najmä) na inštitucionálnej úrovni bolo odsúhlasených viacero opatrení posúvajúcich SBOP dopredu, otázke, do akej miery sú členské štáty ochotné a do akej miery si reálne môžu dovoliť v obrannej integrácii postupovať, už bol venovaný podstatne menší priestor. EÚ naráža v oblasti SBOP na celý rad faktorov, ktoré sú navzájom úzko

⁷¹ EEAS (2018): A stronger EU on Security and Defence.

⁷² Bližšie pozri: IVANČÍK, R. (2020): Zvyšovanie úrovne bezpečnosti a obrany Európskej únie cestou rozvoja vojenských spôsobilostí a kapacít, s. 276-291.

⁷³ EEAS (2020): Military and Civilian Missions and Operations.

prepojené a ktoré ovplyvňujú dynamiku ďalšieho rozvoja SBOP. Ide predovšetkým o národné záujmy jednotlivých krajín a taktiež ochotu a možnosti členských štátov byť primárnou hybnou silou ďalšej integrácie v skúmanej oblasti. Pozitívom však je, že udalosti na európskej scéne a súčasné zhoršenie globálneho i regionálneho bezpečnostného prostredia sa stali novým impulzom pre ďalší rozvoj SBOP. Je úplne očividné, že za posledné dva roky bolo v oblasti obrany EÚ toho odsúhlaseného viac ako za celú históriu jej existencie. Plusom je tiež to, že uvedený vývoj súčasne viedol k prijatiu dohôd a zásadných legislatívnych opatrení a krokov posúvajúcich EÚ smerom k hlbšej bezpečnostnej a obrannej integrácii.

Použitá literatúra:

1. BARIČIČOVÁ, Ľ. (2017): Stratégia policajnej organizácie ako dôležitá súčasť soft security. In *Bezpečné Slovensko a Európska únia 2017*. Košice: Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach, 2017, s. 31-47. ISBN 978-80-8185-025-7.
2. BARIČIČOVÁ, Ľ. (2020): Vnútna dimenzia bezpečnosti SR z pohľadu aktuálnych otázok regionálnej bezpečnosti. *Bezpečnostné fórum 2020 – zborník vedeckých prác z 13. medzinárodnej vedeckej konferencie*. Banská Bystrica : Interpolis, 2020, roč. 13, s. 8-17. ISBN 978-80-973394-2-5.
3. BERGMANN, J. – NIEMANN, A. (2013): *Theories of European Integration and their Contribution to the Study of European Foreign Policy*. [online]. [Citované 13. 12. 2020.] Dostupné na internete: <<https://www.semanticscholar.org/paper/Theories-of-European-Integration-and-their-to-the-Bergmann-Niemann/3a92c6ba0f6223d86d561b619aae0e5d7401007c>>
4. BESCH, S. (2016): *EU Defence, Brexit and Trump. The Good, the Bad and the Ugly*. [online]. [Citované 12. 12. 2020.] Dostupné na internete: <http://www.cer.eu/sites/default/files/pb_defence_14dec16.pdf>
5. BRHLÍKOVÁ, R. (2013): *Politiky Európskej únie po Lisabone*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2013. 326 p. ISBN 978-80-558-0478-1.
6. CVCE (2020): *The Plan for EDC*. [online]. [Citované 14. 12. 2020.] Dostupné na internete: <<https://www.cvce.eu/en/education/unit-content/-/unit/803b2430-7d1c-4e7b-9101-47415702fc8e/29a4e81c-c7b6-4622-915e-3b09649747b8>>
7. DUŠEK, J. (2016): Ekonomická a energetická bezpečnosť regiónů Evropské unie. In KAVAN, Š. (ed.): *IV. mezinárodní kolokvium Bezpečná společnost 2016*. Sborník příspěvků. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2016, s. 49-57. ISBN 978-80-7556-012-4.
8. EDA (2020): *Coordinated Annual Review on Defence*. [online]. [Citované 13. 12. 2020.] Dostupné na internete: <[https://www.eda.europa.eu/what-we-do/our-current-priorities/coordinated-annual-review-on-defence-\(card\)](https://www.eda.europa.eu/what-we-do/our-current-priorities/coordinated-annual-review-on-defence-(card))>
9. EEAS (2016): *A Shared vision, Common Action: A Stronger Europe: A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy*. [online]. [Citované 15. 12. 2020.] Dostupné na internete: <<https://eeas.europa.eu/archives/docs/topstories/pdf/eugsreviewweb.pdf>>
10. EEAS (2018): *A Stronger EU on Security and Defence*. [online]. [Citované 13. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/35285/eu-strengthens-cooperation-security-and-defence_en>
11. EEAS (2018): *Military Planning and Conduct Capability*. [online]. [Citované 14. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/54031/factsheet-military-planning-and-conduct-capability_en>
12. EEAS (2020): *European Union Global Strategy*. [online]. [Citované 15. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://eeas.europa.eu/topics/eu-global-strategy_en?page=3>

13. EEAS (2020): *Permanent Structured Cooperation (PESCO)*. [online]. [Citované 15. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/34226/permanent-structured-cooperation-pesco-factsheet_en>
14. EEAS (2020): *The Common Foreign and Security Policy (CFSP)*. [online]. [Citované 13. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://eeas.europa.eu/topics/common-foreign-security-policy-cfsp_en>
15. EEAS (2020): *The Common Security and Defence Policy (CSDP)*. [online]. [Citované 13. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://eeas.europa.eu/topics/common-security-and-defence-policy-csdp_en>
16. EU (2007): Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community. [online]. [Citované 14. 12. 2020.] Dostupné na internete: <[https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX %3A12007L%2FTXT](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12007L%2FTXT)>
17. EU (2009): *European Security Strategy – A Secure Europe in a Better World*. [online]. [Citované 12. 12. 2020.] Dostupné na internete: <<https://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/publications/european-security-strategy-secure-europe-better-world/>>
18. EU (2016): *Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union*. [online]. [Citované 14. 12. 2020.] Dostupné na internete: <[https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX: 12016ME/TXT&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016ME/TXT&from=EN)>
19. EU (2016): *European Defence Action Plan*. [online]. [Citované 15. 12. 2020.] Dostupné na internete: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2016:950:FIN>>
20. EU (2016): *Implementation Plan on Security and Defence*. [online]. [Citované 15. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eugs_implementation_plan_st14392.en16_0.pdf>
21. EU (2017): *EU remains committed to strengthen security and defence": Council adopts Conclusions*. [online]. [Citované 15. 12. 2020.] Dostupné na internete: <<http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/05/18/conclusions-security-defence/>>
22. EU (2019): *EU NAVFOR Somalia Operation Atalanta: Council prolongs the Operation and decides on new headquarters and new Operation Commander*. [online]. [Citované 16. 12. 2020.] Dostupné na internete: <<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2018/07/30/eunavfor-somalia-operation-atalanta-council-decides-on-new-headquarters-and-new-head-of-operation/>>
23. EU (2020): *EU Cooperation on Security and Defence*. [online]. [Citované 16. 12. 2020.] Dostupné na: <<https://www.consilium.europa.eu/en/policies/defence-security/>>
24. EU (2020): *EU Cooperation on Security and Defence*. [online]. [Citované 15. 12. 2020.] Dostupné na: <<https://www.consilium.europa.eu/en/policies/defence-security/>>
25. EU (2020): *EU Operation Atalanta*. [online]. [Citované 16. 12. 2020.] Dostupné na internete: <<https://eunavfor.eu>>
26. ISS 2018. *Yearbook of European Security 2017*. Paris: EUISS, 2018. 167 s. ISBN 978-92-9198-618-7.
27. IVANČÍK, R. – NEČAS, P. (2019): *Terorizmus: Globálna bezpečnostná hrozba*. Ostrava: KeyPublishing, 2019. 163 s. ISBN 978-978-80-7418-319-5.
28. IVANČÍK, R. (2020): Manažment bezpečnosti Európskej únie z pohľadu budovania spôsobilostí a kapacít pre vedenie civilných a vojenských operácií v rámci Spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky. In *Medzinárodné vzťahy*, 2020, roč. 18, č. 2, s. 182-199. ISSN 1339-2751. [online]. [Citované 16. 12. 2020.] Dostupné na internete:

- <https://fmv.euba.sk/www_write/files/dokumenty/veda-vyskum/medzinarodne-vztahy/archiv/2020/2/mv_2020_2_182-199_ivancik.pdf>
29. JURČÁK, V. (2013): Asymetrické hrozby v bezpečnostnom prostredí 21. storočia. In *Bezpečnostné fórum 2013 – zborník vedeckých prác z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela, 2013, s. 614-623. ISBN 978-80-557-0497-5.
 30. KAVAN, Š. – BUZALKA, J. – METEŇKO, J. (2014): *Bezpečnosť spoločnosti v podmienkach Európskej unie*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálnych štúdií, 2014. 179 s. ISBN 978-80-87472-72-9.
 31. KOBLEN, I. – SZABO, S. – BUČKA, P. (2011): *Obranné spôsobilosti, výskum, vyzbrojovanie a obranný priemysel v kontexte Európskej spolupráce*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2011. 380 s. ISBN 978-80-8040-432-1.
 32. KOSTRECOVÁ, E. – KOSTREC, M. (2012): Bezpečnosť informačných systémov. In *Scientific reflection of Security Science*. Praha : Policejní akademie ČR, 2012, s. 219-227. ISBN 978-80-7251-388-8.
 33. KRATOCHVÍL, P. – DRULÁK, P. (2009): *Encyklopédia medzinárodných vzťahov*. Praha: Portál, 2009. 368 s. ISBN 978-80-7367-469-4.
 34. MAJCHÚT, I. (2018): Súčasné bezpečnostné aspekty. In *Národná a medzinárodná bezpečnosť 2018 – zborník vedeckých a odborných prác z 9. medzinárodnej vedeckej konferencie*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2017, s. 233-241. ISBN 978-80-8040-568-7.
 35. MAJOR, C. – VOSS, A. (2017): *European Defence in View of Brexit*. [online]. [Citované 13. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2017C10_mjr_vos.pdf>
 36. MÄLKSOO, M. (2016): From the ESS to the EU Global Strategy: external policy, internal purpose. In *Contemporary Security Policy*, 2016, roč. 37, č. 3, s. 374-388. ISSN 1743-8764.
 37. MISSIROLI, A. (2016): The EU and the World: players and policies post-Lisbon. Paris: European Union Institute for Security Studies, 2016, 211 s. ISBN 978-92-9198-505-0.
 38. NATO (2016): *Statement on the implementation of the Joint Declaration signed by the President of the European Council, the President of the European Commission, and the Secretary General of the North Atlantic Treaty Organization*. [online]. [Citované 14. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_138829.htm>
 39. NATO (2020): *Defence Expenditures of NATO countries*. [online]. [Citované 15. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_171356.htm>
 40. NATO (2020): *Enhanced Forward Presence*. [online]. [Citované 15. 12. 2020.] Dostupné na internete: <<https://lc.nato.int/operations/enhanced-forward-presence-efp>>
 41. NEČAS, P. – KOLLÁR, D. (2018): Bezpečnostná stratégia EÚ a jej význam pre sektorovú bezpečnosť. In *Medzinárodné vzťahy 2018: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. Bratislava: Ekonóm, 2018, s. 519-529. ISBN 978-80-225-4602-7.
 42. NOVÁKOVÁ, D. (2020): Vízia spoločnej európskej armády. In *Bezpečnostné fórum 2020 – zborník vedeckých prác z 13. medzinárodnej vedeckej konferencie*. Banská Bystrica: Interpolis, 2020, roč. 13, s. 198-204. ISBN 978-80-973394-2-5.
 43. ROŽŇÁK, P. (2015): *Mechanizmy fungování Evropské unie*. Ostrava : Key Publishing, 2015. 331 p. ISBN 978-80-7418-237-2.
 44. SWEENEY, S. (2015): Common Security and Defence Policy: The Permanence of Bureaucratic Politics in EU Security Dynamics. [online]. [Citované 15. 12. 2020.]

- Dostupné na internete: <<https://www.psa.ac.uk/sites/default/files/conference/papers/2015/SHEFFIELDPSA2015%20SS.pdf>>
45. TOMÁŠEK, R. (2019): Aktuálne bezpečnostné hrozby. In *Národná a medzinárodná bezpečnosť 2019* – zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2019, s. 483-492. ISBN 978-80-8040-582-3.
 46. WEISS, T. (2014): *Evropská unie a měnící se bezpečnostní prostředí*. In *Acta Universitatis Carolinae Iuridica*, 2014, roč. 60, č. 1, s. 81-90. ISSN 0323-0619.
 47. WIENER, A. (2019): *European Integration Theory*. 3rd edition. Oxford: Oxford University Press, 2019. 360 s. ISBN 978-0-19873-731-5.
 48. WRIGHT, G. (2017): UK-EU defence and security cooperation. [online]. [Citované 14. 12. 2020.] Dostupné na internete: <<https://www.instituteforgovernment.org.uk/explainers/uk%E2%80%93eu-defence-and-security-cooperation>>
 49. ZÁVĚŠICKÝ, J. (2006): *Evropská unie a její bezpečnost: Vybrané problémy evropské bezpečnosti*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2006. 215 s. ISBN 978-80-210-4172-2.

Kontakt:

plk. gšt. v. z. Ing. Radoslav Ivančík, PhD., et PhD.

Akadémia Policajného zboru v Bratislave

Sklabinská 1

835 17 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: radoslav.ivancik@akademiapz.sk

PRVOTNÁ ANALÝZA DOPADU PANDÉMIE COVID-19 NA PRACOVNÝ TRH: KOMPARATÍVNA ANALÝZA ZAMESTNANOSTI DOMÁCEHO OBYVATEĽSTVA A CUDZINCOV PRACUJÚCICH NA SLOVENSKU

EARLY EVIDENCE OF THE IMPACTS OF THE COVID-19 PANDEMIC ON THE LABOR MARKET: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE EMPLOYMENT OF NATIVE POPULATION AND FOREIGNERS WORKING IN SLOVAKIA

Andrej Kiner

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: andrej.kiner@euba.sk

Abstrakt: Príspevok prezentuje prvotné poznatky o dopadoch pandémie COVID-19 na nezamestnanosť v Slovenskej republike. Článok sa však nezameriava na celkový počet občanov pracujúcich na Slovensku, ale analyzuje nezamestnanosť na základe štátnej príslušnosti. Jednotlivé pozorované skupiny predstavujú občanov Slovenska, imigrantov z EÚ a EHP, ako aj migrantov z tretích krajín. Na základe zhromaždených údajov môžeme konštatovať, že pandémia zasiahla všetky skúmané skupiny, avšak nie proporčne. Najzraniteľnejšou skupinou sú cudzinci z tretích krajín, ktorí boli najviac postihnutí aj po vypuknutí pandémie. Na základe údajov Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny sme porovnávacou analýzou nadobudli prvotné poznatky o dopadoch pandémie COVID-19 na trh práce.

Kľúčové slová: migranti, nezamestnanosť, pandémia, trh práce, zamestnanosť

JEL: E24, F22, J21

Abstract: This paper provides early evidence of the impacts of the COVID-19 pandemic on unemployment in the Slovak Republic. However, the emphasis is not put solely on all citizens employed in Slovakia as a whole, but our target is to analyse unemployment based on nationality. It follows that we examine either Slovak citizens, and immigrants from EU and EEA, as well as migrants from third countries. Drawing from the gathered data we can conclude that the pandemic has affected all examined groups, however, the effect varies. The most vulnerable group is foreigners from third countries who have been affected the most, even after the pandemic outbreak. Using the data from the Central Office of Labour, Social Affairs and Family, the comparative analysis offers initial insights into the impacts of the pandemic of COVID-19 on the labour market.

Key words: migrants, unemployment, pandemic, labour market, employment

JEL: E24, F22, J21

Úvod

Náhle vypuknutie pandémie COVID-19 zasiahlo celý svet. V marci 2020 šírenie pandémie koronavírusu COVID-19 viedlo Svetovú zdravotnícku organizáciu (WHO) k vyhláseniu celosvetovej mimoriadnej situácie v oblasti verejného zdravia. Koronavírus SARS-Cov-2 nainfikoval milióny ľudí. V súčasnosti evidujeme celosvetovo takmer 58,5 mil. potvrdených prípadov v 220 krajinách a 1,4 mil. potvrdených úmrtí v dôsledku koronavírusu

SARS-Cov-2.¹ Na spomalenie šírenia choroby vlády presadzovali rôzne reštrikčné opatrenia, ako obmedzovanie kontaktu medzi ľuďmi alebo zákaz vychádzania, ktoré následne mali zásadný vplyv na ekonomiky krajín vrátane Slovenska. Opatrenia prijaté vládou Slovenska zamedzujúce pohyb osôb, ktoré viedli k hospodárskemu poklesu zasiahli najmä odvetvia, ktoré zamestnávajú vysoký počet osôb. Primárne medzi tieto sektory patrili subjekty podnikajúce v službách a obchode, a to predovšetkým reštaurácie či bary, ale aj činnosti súvisiace s umením a zábavou, no opatrenia nepochybne zasiahli aj poskytovateľov voľnočasových aktivít a ubytovacích služieb, čo sa pretavilo vo vyššiu nezamestnanosť. Avšak, nehľadiac na zasiahnutý sektor a krajinu, táto kríza má dramatický dopad na svetovú pracovnú silu a stovky miliónov zamestnancov po celom svete čelili strate pracovných miest. Napríklad v USA požiadalo o dávky v nezamestnanosti viac ako 30 miliónov ľudí, čo je viac ako 15 % pracovnej sily, o čom informovalo americké ministerstvo práce.² Prvotným intenciám explikácie ekonomických dopadov korona pandémie sa z domácich autorov venovali Bečka³, ale napr. aj Dudáš, ktorý tvrdí že „globálna pandémia COVID-19 predstavuje najväčšiu výzvu pre svetové hospodárstvo v posledných desaťročiach, a prvé dostupné dáta naznačujú, že nás čaká hlbšia globálna kríza ako to bolo v prípade poslednej globálnej hospodárskej krízy v rokoch 2008 a 2009.“⁴

Na Slovensku v súčasnosti pôsobí 15 660 firiem, ktoré sú priamo ohrozené pandémiou. Ich ročné tržby sa pohybujú na úrovni 8,7 mld. EUR ročne. Z celkového počtu ohrozených firiem sa približne 5 700 venuje službám pohostinstiev, jedálni alebo poskytujú iné služby a v súčasnosti sú buď zatvorené alebo pôsobia v obmedzenom režime.⁵ Pandémia a jej dopad povedú k tomu, že určitý počet právnických subjektov ukončí svoju činnosť alebo obmedzí svoje aktivity a ich existencia bude po mnoho rokov ovplyvnená. Zvýšené dlhové zaťaženie alebo výrazná strata príjmu, s ktorou sa stretávajú zamestnávateľia, sa už odzrkadlili, a to vrátane ich zamestnancov, dodávateľov, obchodných partnerov. Milióny ľudí na celom svete sa vyrovnávajú so stratou pracovných miest spôsobenou koronakrízou, avšak vyššia nezamestnanosť nemusí nutne súvisieť s koronakrízou, ale zmenami po dopyte po pracovnej sile.⁶ Analýza, ktorú predkladá tento príspevok sa zaoberá otázkou, či stratu zamestnania pociťujú rovnako aj príslušníci iných národností, ktorí na Slovensku vykonávajú pracovné aktivity. Geografická poloha Slovenska a vyššia životná úroveň obyvateľstva v dôsledku prehlbovania chudoby v niektorých regiónoch sveta sú mimoriadne dôležité faktory, ktoré z neho robia nielen tranzitnú krajinu, ale nepochybne predstavuje aj cieľ migrantov.⁷ Hoci Slovensko bolo historicky považované za krajinu emigrantov, nová sociálno-ekonomická situácia, ktorá sa vyvinula v Európe aj na Slovensku po roku 1989, priniesla zásadný obrat. Po mnohých rokoch poklesu populácie v dôsledku emigrácie sa Slovenská republika transformovala na krajinu s rastúcou oficiálnou populáciou migrantov.⁸ V súčasnosti podľa aktuálnych údajov evidujeme na Slovensku 145 940 cudzincov (6/2020),⁹ ktorí majú zaregistrovaný prechodný alebo trvalý pobyt. Ústredie práce, sociálnych veciach a rodiny vedie

¹ WHO (2020): Coronavirus disease (COVID-19) pandemic.

² KORNIIENKO, I. O. – BARCHI, B. V. (2020): Perception of Unemployment Reasons during Coronavirus Lockdown in Ukraine.

³ BEČKA, M. (2020): Vplyv súčasnej globálnej pandémie SARS-CoV-2 na zamestnanosť v ekonomike Slovenskej republiky.

⁴ DUDÁŠ, T. (2020): Vplyv globálnej pandémie covid-19 na svetové hospodárstvo – prvé odhady a opatrenia hospodárskej politiky.

⁵ Finstat (2020): Analýza sektorov priamo ohrozených koronavírusom na Slovensku.

⁶ MORVAY, K. – HUDCOVSKÝ, M. (2020): Demografický faktor ako zmiernovač aj posilňovač problémov na trhu práce... alebo prečo koronakríza zatiaľ nemusela znamenať výrazný rast miery nezamestnanosti.

⁷ KINER, A. (2020): Vybrané teoretické prístupy k migrácii a ich aplikácia na migračné toky srbských Slovákov smerujúcich na Slovensko.

⁸ DIVINSKÝ, B. (2007): Zahraničná migrácia v Slovenskej republike. Vývojové trendy od roku 2000.

⁹ ÚHCP P PZ (2020): Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie v Slovenskej republike.

štatistiky mapujúce aj ich zamestnanosť. Z databázy vyplýva, že na Slovensku momentálne pracuje 72 237 cudzincov (10/2020).

Cieľom predkladaného článku je objasniť, ako pandémie COVID-19 ovplyvnila nezamestnanosť imigrantov na Slovensku v komparácii s domácim obyvateľstvom. Cieľom článku nie je analyzovať mieru nezamestnanosti, ale tempo rastu, reps. poklesu počtu pracovníkov jednotlivých pozorovaných skupín. V tomto ohľade sa nám naskytá otázka, či strata zamestnania postihla imigrantov vo väčšej miere v komparácii s autochtónnym obyvateľstvom. Príspevok nadväzuje na už doteraz publikované články a naše zistenia tak pomôžu prehĺbiť poznatky o dopade koronakrízy na Slovensku.

1 Koronavírus na Slovensku

Slovensko zaznamenalo prvý prípad COVID-19 6. marca 2020 a prvé úmrtie pripísané pandémie 1. apríla 2020. K 29. novembru 2020 Slovensko zaznamenalo 105 733 prípadov, 816 úmrtí a malo 40 720 aktívnych prípadov. Pokiaľ ide o počet úmrtí COVID-19, Slovensko sa radí medzi európskymi štátmi s najmenším počtom obetí.¹⁰

Túto situáciu ovplyvnilo niekoľko kľúčových faktorov. Ako príklad možno uviesť, že od zaznamenania prvého prípadu došlo k prechodu z prezenčnej výučby na dištančné štúdium, zavedeniu hraničných kontrol a povinnej karantény pre ľudí vracajúcich sa zo zahraničia a zatvoreniu vybraných obchodných prevádzok. Následne bolo zavedené povinné nosenie ochranných rúšok, či obmedzená medzinárodná autobusová, vlaková a letecká preprava cestujúcich. Počty nových prípadov sa začali zvyšovať už v júli 2020. Hranica 1 000 prípadov denne bola prekročená 8. októbra, 2 000 16. októbra a 3 000 25. októbra 2020. Koncom októbra, resp. počiatkom novembra naplno zasiahla Slovensko druhá vlna pandémie. V reakcii na druhú vlnu Slovensko ako prvá krajina na svete na prelome októbra a novembra celoplošne otestovala všetkých obyvateľov (okrem maloletých do 10 rokov) pomocou antigénových testov.¹¹ Celkový ekonomický dopad pandémie COVID-19 na Slovensko v 1. a 2. štvrťroku 2020 bol pomerne značný. Predovšetkým kvôli slabému zahraničnému dopytu sa v 1. a 2. štvrťroku 2020 HDP Slovenska medziročne znížilo o 3,9 % a následne o 12,1 %, čo boli mierne väčšie poklesy ako priemery eurozóny.¹² Na Slovensku bolo v apríli 2020 zaznamenaných 180 756 nezamestnaných. V máji 2020 ich bolo 198 256 a v tomto mesiaci ÚPSVR evidoval 67 950 voľných pracovných miest, čo je zhruba o 4 tisíc menej ako v apríli. Hľadali sa pracovníci najmä na pozície operátorov strojov a špecializovaných remeselníkov a nekvalifikovaných pracovníkov.¹³ Automobilový priemysel, ktorý je kľúčovým elementom slovenského výrobného odvetvia a tvorí približne 13 % HDP krajiny, pozastavil väčšinu výroby, úspešne sa vyhol masovému prepúšťaniu a postupne obnovil výrobu.¹⁴

Po miernom zvýšení miery evidovanej nezamestnanosti z 5,05 % vo februári na 5,19 % v marci 2020 znamenal apríl rekordne vysoký medzimesačný nárast miery nezamestnanosti o 1,38 percentuálneho bodu na 6,57 %, po ktorom nasledovalo ďalšie zvýšenie na 7,2 % v máji [podľa údajov Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny (ÚPSVaR)]. Miera nezamestnanosti však zostáva relatívne nízka v porovnaní s historickými údajmi Slovenska, keď sa len pred siedmimi rokmi pohybovala miera nezamestnanosti okolo 15 %. Miera nezamestnanosti vyvrcholila v júli 2020 na úrovni 7,65 %. Odvtedy klesla v septembri 2020 na 7,43 %. V októbri sa miera nezamestnanosti znížila len minimálne, a to na úroveň 7,35 %.¹⁵

¹⁰ Worldometer (2020): Covid-19 Coronavirus Pandemic.

¹¹ IZA (2020): Crisis Response Monitoring, Country Report, Slovakia.

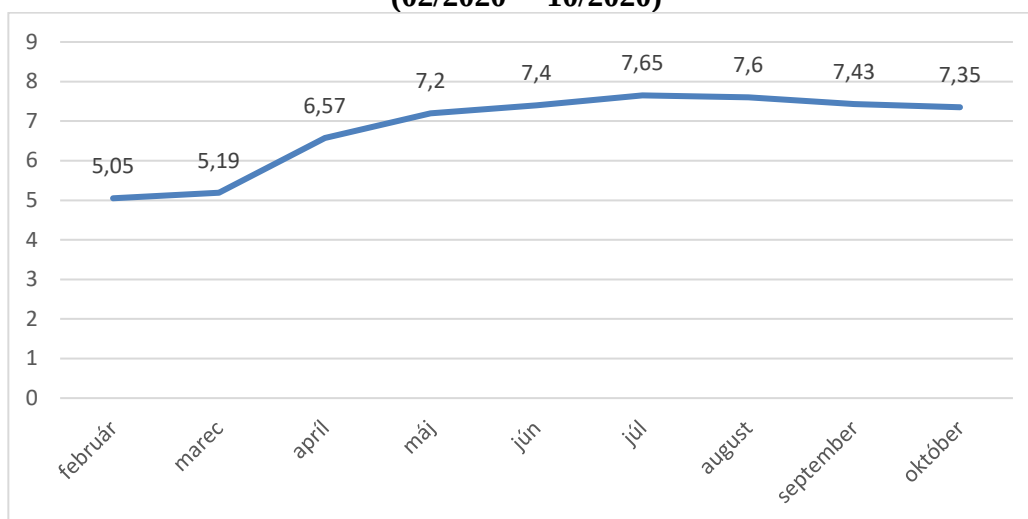
¹² Tamtiež.

¹³ ÚPSVaR (2020): Celkový počet uchádzačov o zamestnanie v apríli medzimesačne vzrástol o 33 613.

¹⁴ TASR (2020): Automobilový priemysel zrejme pribrzdí zotavovanie ekonomík v strednej Európe.

¹⁵ ÚPSVaR (2020): Nezamestnanosť – mesačné štatistiky.

**Graf 1: Vývoj evidovanej miery nezamestnanosti na Slovensku
(02/2020 – 10/2020)**

Prameň: Vlastné spracovanie na základe dát Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny SR.

Dňa 2. apríla 2020 Národná rada SR schválila zákon č. 66/2020 Z. z., ktorým sa dopĺňa zákon č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce v znení neskorších predpisov a ktorým sa dopĺňajú niektoré zákony. Tento zákon nadobudol účinnosť dňa 4. apríla a týkal sa zmien organizácie práce a pracovného času. Zatiaľ čo niektorí pracovníci nemohli kvôli koronakríze pokračovať vo výkone svojej práce, iní pokračovali v práci z domu, tzv. home office. Pandémia zasiahla taktiež Slovákov pracujúcich v zahraničí. Aj keď im hraničné kontroly sťažovali dochádzanie do práce alebo cestovanie medzi pracoviskami a domovmi, mnohí z nich sa prispôbili pobytom v hostiteľských krajinách. Pre pendlerov bolo navyše prijaté špeciálne opatrenie a tí, ktorí pracovali do 30 km a neskôr do 50 km od hraníc, mohli cestovať tam a späť bez karantény alebo testov. Slovensko v júni 2020 ďalej liberalizovalo hraničný režim a účinne odstránilo väčšinu obmedzení. Od 16. novembra stačilo pri prechode na Slovensko predložiť potvrdenie o výkone práce a podľa vyhlášky Úradu verejného zdravotníctva sa zaobídu aj bez preukázania negatívneho testu.¹⁶ Jedno z ďalších opatrení bolo zavedenie skráteného pracovného času a následne redukovanej mzdy, tzv. kurzarbeit. Ten bol na Slovensku zavedený ako dočasné opatrenie, diskutovalo sa však o možnosti implementovať ho ako systematické opatrenie aj do budúcnosti. Kurzarbeit mal primárne zachovať pracovné návyky zamestnancov a zachovať pracovné miesta tým, že zamestnancom ušetrí náklady spojené s chodom podniku.¹⁷

Okrem toho vláda 31. marca 2020 schválila balík ekonomických opatrení, tzv. „Prvú pomoc“ na pomoc zamestnancom, podnikateľom a živnostníkom, ktorý bol spolufinancovaný z Európskeho sociálneho fondu a pracovníkom postihnutých pandemiou bola vyplácaná finančná podpora.¹⁸ K 10. júnu bolo podporených vládnyimi programami zameranými na zamestnávateľov a živnostníkov 496 tisíc pracovníkov. Z celkových štátnych kompenzačných programov sa najväčšia podpora poskytla výrobnému sektoru (39 % v marci a 46 % v apríli 2020) a veľkoobchodným a maloobchodným službám (20 % v apríli). Najvyššia podpora na zamestnanca bola v ubytovacích službách (260 EUR v marci, resp. 546 EUR v apríli na zamestnanca).¹⁹ Schéma „Prvá pomoc plus“ bola spustená v novembri 2020 a pôvodná schéma

¹⁶ TASR (2020): Pendleri nebudú na hraniciach potrebovať antigénové testy, ÚVZ koriguje Krajčího tvrdenia.

¹⁷ SALOMONSOVÁ, L. (2020): *Kurzarbeit: modelový príklad zavedenie kurzarbeit na Slovensku*. Inštitút finančnej politiky.

¹⁸ BUCHEL, O. et al. (2020): "First Aid" for Slovakia: Updated report on the economic policy response to the COVID-19 pandemic.

¹⁹ IZA (2020): Crisis Response Monitoring, Country Report, Slovakia.

sa predĺžila do konca marca 2021. Vynovená schéma rozširuje kritériá oprávnenosti tak, aby zahŕňala širšie spektrum postihnutých zamestnávateľov, ktorí budú mať nárok na zvýšenú pomoc.²⁰

2 Stanovenie cieľa a metodológia

Čerpajúc z dát mapujúcich nezamestnanosť na Slovensku počas súčasnej globálnej pandémie koronavírusu sme si stanovili dva ciele. Primárnym cieľom príspevku je zistiť, či aktuálna kríza zapríčinila stratu zamestnania u autochtónneho obyvateľstva a cudzincov proporčne, resp. či postihla jednu zo skúmaných skupín signifikantnejším spôsobom v komparácii k druhej. Pri hľadaní odpovede na predkladanú otázku sa zameriame na cudzincov pracujúcich na Slovensku, ktorí pochádzajú z krajín Európskej únie (EÚ) a Európskeho hospodárskeho priestoru (EHP). Nakoľko štatistiky mapujúce nezamestnanosť, resp. zamestnanosť neregistrujú počet pracujúcich osôb na mesačnej ale kvartálnej báze, vychádzali sme zo štatistík o počte a štruktúre uchádzačov o zamestnanie (obsahujúce údaje o počte ekonomicky aktívneho obyvateľstva a disponibilného počtu uchádzačov o zamestnanie, na základe ktorých sme rozdielom zistili počet pracujúcich osôb, hoci tieto údaje môžu vyobrazovať mierne skreslenú realitu, nakoľko medzi počtom uchádzačov môžu figurovať aj cudzinci). Získané údaje zahŕňajú všetky zamestnané osoby na Slovensku, z toho dôvodu sme pre dosiahnutie cieľa museli získané údaje o počte zamestnaných očistiť o zamestnaných cudzincov, čím sme získali prehľad o počte pracujúcich Slovákov. Okrem cudzincov pochádzajúcich z EÚ/EHP sme sa zamerali aj na pracovníkov pochádzajúcich z mimoeurópskych, tretích krajín, ako samostatnú skupinu.

Na prezentovanie výsledkov sme využili analýzu dát Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny SR, ako aj prvky štatistických metód. Zmeny zamestnanosti, resp. nezamestnanosti v ekonomike Slovenska sme analyzovali v časovom období január 2019 – október 2020, t. j. 22 mesiacov, avšak dôraz je primárne kladený na obdobie súčasnej pandémie.

3 Výsledky

3.1 Spracovanie údajov

Nasledujúca časť prezentuje výsledky, ku ktorým sme sa dopracovali podľa spomenutej metodiky. Dáta sme analyzovali na mesačnej báze. K príslušnému časovému obdobiu t sme matematickým spôsobom vykalkulovali absolútny a relatívny prírastok, resp. úbytok pracujúcich, ako aj uviedli tempo rastu, ktorý vyjadruje akou mierou sa menil počet pracujúcich osôb.

Tabuľka 1: Vývoj počtu pracujúcich osôb 2019/01 – 2020/10 – domáce obyvateľstvo

Obdobie	Časové obdobie	Počet pracujúcich osôb	Absolútny prírastok/úbytok	Relatívny prírastok/úbytok	Tempo rastu (%)
	t		$\Delta_t = y_t - y_{t-1}$	$k_{\Delta_t} = \frac{\Delta_t}{y_{t-1}}$	$T_{k_{\Delta_t}} = k_{\Delta_t} * 100$
2019/01	1	2 529 383	-	-	-
2019/02	2	2 531 549	2 166	0,00086	0,086
2019/03	3	2 533 745	2 196	0,00087	0,087
2019/04	4	2 541 815	8 070	0,00319	0,319
2019/05	5	2 542 236	421	0,00017	0,017
2019/06	6	2 538 774	-3 462	-0,00136	-0,136

²⁰ ÚV SR (2020): Vláda predstavila „Prvú pomoc“, obsahuje covidový príplatok aj zvýšenú pomoc.

2019/07	7	2 545 097	6 323	0,00249	0,249
2019/08	8	2 544 620	-477	-0,00019	-0,019
2019/09	9	2 541 628	-2 992	-0,00118	-0,118
2019/10	10	2 541 262	-366	-0,00014	-0,014
2019/11	11	2 540 518	-744	-0,00029	-0,029
2019/12	12	2 540 585	67	0,00003	0,003
2020/01	13	2 537 908	-2 677	-0,00105	-0,105
2020/02	14	2 535 652	-2 256	-0,00089	-0,089
2020/03	15	2 531 841	-3 811	-0,0015	-0,15
2020/04	16	2 494 724	-37 117	-0,01466	-1,466
2020/05	17	2 478 648	-16 076	-0,00644	-0,644
2020/06	18	2 473 794	-4 854	-0,00196	-0,196
2020/07	19	2 457 981	-15 813	-0,00639	-0,639
2020/08	20	2 460 000	2 019	0,00082	0,082
2020/09	21	2 465 467	5 467	0,00222	0,222
2020/10	22	2 464 486	-981	-0,0004	-0,04

Prameň: Vlastné spracovanie na základe dát Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny SR.

Tabuľka 1 obsahuje informácie o zamestnanosti autochtónneho obyvateľstva. Možno pozorovať, že údaje o počte pracujúcich osôb sa na začiatku a konci nami meraného obdobia líšia. Počet pracujúcich bol počiatkom roku 2019 takmer 2 530 000 osôb, no k novembru 2020 ich počet klesol približne o 65 000. Celkovo sme v tomto období zaznamenali 8 nárastov počtu pracujúcich osôb a 13 poklesov. Vo februári 2019 pozorujeme nárast pracujúcich voči januáru, a to 2 166 pracujúcich, čo v percentuálnych bodoch predstavuje 0,086 %. Podobné hodnoty sme zaznamenali aj v nasledujúcom meranom období, kedy absolútny počet domácich pracovníkov bol o 30 vyšší, ako medzi januárom a februárom 2019, a to 2 196. Najväčší nárast pracovníkov počas analyzovaného obdobia pozorujeme práve medzi marcom a aprílom, kedy počet pracovníkov vzrástol o 0,319 %, t. j. o 8 070 pracujúcich. V ďalšom meranom časovom období $t=5$ sa počet pracovníkov zvýšil 0,00017-násobne. Prvý pokles pracovníkov počas nami zvoleného analyzovaného obdobia nastal v júni. Ich počet klesol o 0,136 %, resp. absolútny úbytok predstavoval 3 462, avšak v júli sme zaregistrovali o 6 323 pracujúcich viac, čo je 0,00249-násobne vyšší počet, tým pádom tempo rastu dosiahlo hodnotu 0,249 %. Od augusta 2019 až do júla 2020 pozorujeme kontinuálny pokles počtu pracujúcich s výnimkou decembra 2012, kedy sa ich počet zvýšil, aj keď v skutočnosti len nepatrným spôsobom. Tempo úbytku (s výnimkou 12/2019) sa pohybovalo v rozmedzí 0,014 % až takmer 1,5 %.

Najmarkantnejší pokles počtu pracujúcich pozorujeme medzi marcom a aprílom 2020, keď prišlo o prácu viac ako 37 000 Slovákov, čo zároveň predstavuje pokles o 1,466 % voči predchádzajúcemu mesiacu. Dramatický pokles pracujúcich nastal aj v nasledujúcich mesiacoch, hoci tempo úbytku pracujúcich sa znížilo. Od marca do júla 2020, kedy sa zmiernili protipandemické opatrenia, prišlo o svoje zamestnanie takmer 78 000 obyvateľov Slovenska. V máji 2020 absolútny pokles pracujúcich predstavoval 16 076, čo v percentuálnych hodnotách znamená 0,644 %. Absolútny úbytok zaznamenávame aj v júni (4 854), keď tempo úbytku oproti predošlému mesiacu je 0,196 %. K opätovnému nárastu tempa úbytku prišlo v ďalšom kalendárnom mesiaci. Strata v porovnaní s predchádzajúcim mesiacom bola 0,0649-násobne vyššia, čo v absolútnych hodnotách predstavuje úbytok 15 813 pracovníkov. V auguste a septembri 2020 došlo k opätovnému zlepšeniu a počet pracovníkov vzrástol o 2 019, resp. 5 467, čo je ekvivalentom 0,082 a 0,222 percentnému nárastu voči predošlému obdobiu.

Tabuľka 2: Vývoj počtu pracujúcich osôb 01/2019 – 10/2020 – cudzinci z EÚ/EHP s pobytom na Slovensku

<i>Obdobie</i>	<i>Časové obdobie</i>	<i>Počet pracujúcich osôb</i>	<i>Absolútny prírastok/úbytok</i>	<i>Relatívny prírastok/úbytok</i>	<i>Tempo rastu (%)</i>
	t		$\Delta_t = y_t - y_{t-1}$	$k_{\Delta t} = \frac{\Delta_t}{y_{t-1}}$	$T_{k_{\Delta t}} = k_{\Delta t} * 100$
2019/01	1	36 148	-	-	-
2019/02	2	35 061	-1 087	-0,03007	-3,007
2019/03	3	34 769	-292	-0,00833	-0,833
2019/04	4	34 336	-433	-0,01245	-1,245
2019/05	5	33 654	-682	-0,01986	-1,986
2019/06	6	33 161	-493	-0,01465	-1,465
2019/07	7	32 537	-624	-0,01882	-1,882
2019/08	8	32 459	-78	-0,0024	-0,24
2019/09	9	32 475	16	0,00049	0,049
2019/10	10	32 657	182	0,0056	0,56
2019/11	11	32 322	-335	-0,01026	-1,026
2019/12	12	32 114	-208	-0,00644	-0,644
2020/01	13	31 750	-364	-0,01133	-1,133
2020/02	14	31 732	-18	-0,00057	-0,057
2020/03	15	31 245	-487	-0,01535	-1,535
2020/04	16	30 727	-518	-0,01658	-1,658
2020/05	17	30 432	-295	-0,0096	-0,96
2020/06	18	30 530	98	0,00322	0,322
2020/07	19	30 480	-50	-0,00164	-0,164
2020/08	20	30 597	117	0,00384	0,384
2020/09	21	30 825	228	0,00745	0,745
2020/10	22	31 166	341	0,01106	1,106

Prameň: Vlastné spracovanie na základe dát Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny SR.

Počet pracujúcich osôb z krajín EÚ a EHP zachytáva tabuľka č. 2. Počet pracovníkov počas meraného časového obdobia celkovo poklesol. Na rozdiel od pracujúcich obyvateľov z predošlej tabuľky má počet pracujúcich klesajúci charakter od počiatku časového obdobia a ich celkový počet nepresiahol hodnotu z januára 2019. Celkovo sme od januára 2019 do októbra 2020 zaregistrovali 15 poklesov a 6 nárastov. Dramatický pokles pozorujeme už medzi prvým a druhým kalendárnym mesiacom 2019. Vyše trojpercentný (3,007 %) a zároveň najvyšší pokles nastal už medzi prvým a druhým meraným časovým obdobím. V marci klesol počet pracujúcich osôb 0,00833-násobne, čo v absolútnych hodnotách predstavuje úbytok 292 osôb. V časovom období $t=4$ pozorujeme pokles o 1,245 %, (433 zamestnancov) a počet pracujúcich osôb sa zastavil na čísle 34 336. V máji 2019 poklesol počet zamestnaných osôb o 682, čo je pokles tempa rastu o takmer 2 %. V júni registrujeme podobné hodnoty ako v apríli 2019. Pokles predstavoval 1,465 %, čo znamená pokles pracovníkov o 493. V ďalšom kalendárnom mesiaci registrujeme 0,01882-násobný prepád a celkový počet pracovníkov sa zastavil na 32 537. V auguste 2019 sa tempo poklesu pracovníkov spomalilo a dosiahlo hodnotu 0,24 %. V septembri pozorujeme absolútny prírastok pracovníkov o 16, čo v porovnaní s augustom, kedy ich počet poklesol o 78, predstavuje kladnú hodnotu tempa rastu 0,049 %. V októbri sa tempo prírastku navýšilo a rovnalo sa 0,56 %. Absolútny prírastok

vzrástol viac ako jedenásťnásobne voči predošlému mesiacu a registrujeme 182 nových pracovníkov. V posledných mesiacoch roka 2019 opäť došlo k poklesu pracovníkov. V novembri sa ich počet znížil o 335 na 32 322, v decembri o 208. V januári 2020 trend poklesu pracovníkov pokračoval. Ich počet sa znížil o 1,133 % a po prvýkrát klesol celkový počet zamestnaných pracovníkov pod úroveň 32 000. Vo februári možno pozorovať pokles o 18 pracovníkov. V nasledujúcich mesiacoch, t. j. v marci a apríli, kedy sa uvádza prepuknutie pandémie COVID-19, registrujeme prudký pokles celkového množstva pracovníkov. V marci tempo poklesu predstavovalo 1,535 %, v apríli až 1,658 %. V máji došlo k miernejšiemu prepadu ako počas uplynulých mesiacov. Celkový počet pracovníkov sa voči aprílu zredukoval o 295. Nadchádzajúci mesiac registrujeme mierne, 0,00322-násobné zvýšenie pracovníkov, avšak v júli ich počet opäť poklesol o 50. Kladné tempo rastu pozorujeme v období august – október, keď počet pracovníkov kontinuálne narastal. Najvyšší medzimesačný prírastok pracovníkov po prepuknutí pandémie registrujeme práve v poslednom časovom období, v mesiaci október, keď sa ich počet voči septembru zvýšil o 1,106 %.

Tabuľka 3: Vývoj počtu pracujúcich osôb 01/2019 – 10/2020 – cudzinci tretích krajín s pobytom na Slovensku

Obdobie	Časové obdobie	Počet pracujúcich osôb	Absolútny prírastok/úbytok	Relatívny prírastok/úbytok	Tempo rastu (%)
	t		$\Delta_t = y_t - y_{t-1}$	$k_{\Delta t} = \frac{\Delta_t}{y_{t-1}}$	$T_{k_{\Delta t}} = k_{\Delta t} * 100$
2019/01	1	32 739	N/A	N/A	N/A
2019/02	2	34 458	1 719	0,05251	5,251
2019/03	3	36 024	1 566	0,04545	4,545
2019/04	4	37 509	1 485	0,04122	4,122
2019/05	5	38 436	927	0,02471	2,471
2019/06	6	39 889	1 453	0,0378	3,78
2019/07	7	40 424	535	0,01341	1,341
2019/08	8	40 946	522	0,01291	1,291
2019/09	9	42 035	1 089	0,0266	2,66
2019/10	10	44 289	2 254	0,05362	5,362
2019/11	11	46 053	1 764	0,03983	3,983
2019/12	12	46 184	131	0,00284	0,284
2020/01	13	46 009	-175	-0,00379	-0,379
2020/02	14	46 427	418	0,00909	0,909
2020/03	15	46 675	248	0,00534	0,534
2020/04	16	45 471	-1 204	-0,0258	-2,58
2020/05	17	44 342	-1 129	-0,02483	-2,483
2020/06	18	43 768	-574	-0,01294	-1,294
2020/07	19	43 452	-316	-0,00722	-0,722
2020/08	20	42 740	-712	-0,01639	-1,639
2020/09	21	41 758	-982	-0,02298	-2,298
2020/10	22	41 071	-687	-0,01645	-1,645

Prameň: Vlastné spracovanie na základe dát Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny SR.

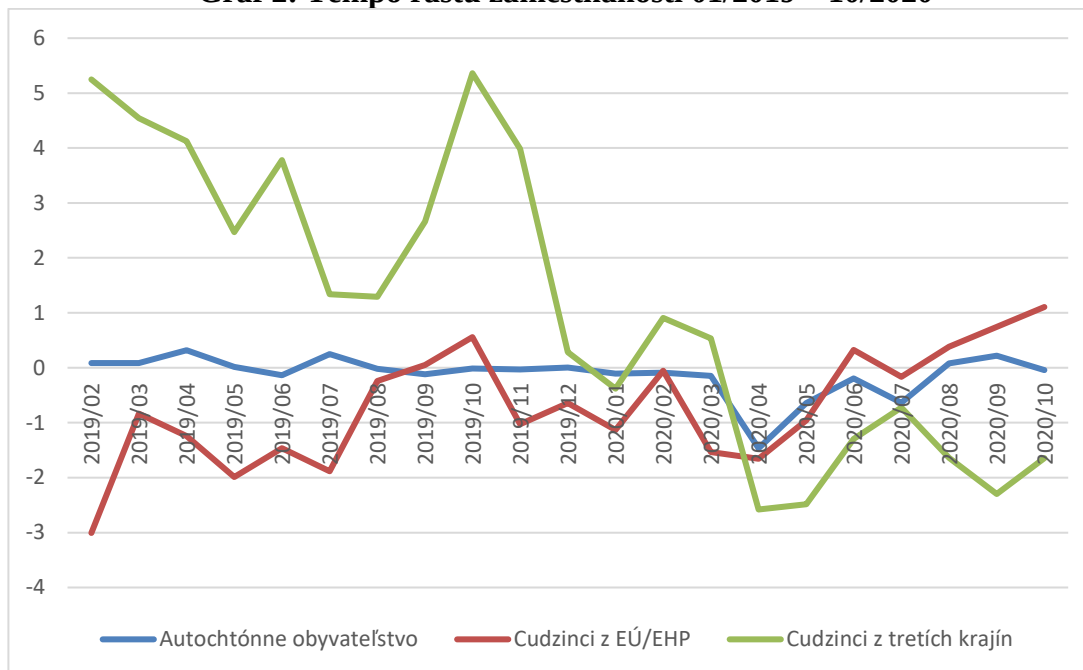
Cudzincov, ktorí majú na Slovensku aktívny pracovný pomer a nepochádzajú z krajín EÚ a EHP, zachytáva tabuľka č. 3. Počas nami zvoleného časového obdobia pozorujeme 8 poklesov a 13 prírastkov. Celkovo sa ich počet od januára 2019 do októbra 2020 zvýšil o viac

ako 8 300. Najvyšší celkový počet pracujúcich cudzincov z tretích krajín registrujeme tesne pred vypuknutím pandémie – v marci 2020, kedy ich počet predstavoval 46 675. Prakticky do tohto momentu sa ich počet, s výnimkou januára 2020, progresívne zvyšoval. K najvyššiemu absolútnemu prírastku došlo v októbri 2019, keď možno zaznamenať 2 254 nových pracovníkov. Zároveň ide aj o najsignifikantnejší percentuálny prírastok, kedy vo vzťahu s predchádzajúcim mesiacom nárastol ich počet o 5,362 %. Podobné tempo rastu registrujeme aj v počiatočnej fáze časového obdobia. Konkrétne ide o február 2019, kedy percentuálny zvýšenie voči januáru činilo 5,251 %. Prvý a zároveň najnižší pokles nastal v januári 2020, kedy celkový počet pracovníkov z tretích krajín poklesol 0,0379-násobne. Pokles nárastu nových pracovníkov z marca 2020 vyústil do dramatického poklesu, ktorý činil 1 204 zamestnancov, resp. 2,580 %. Tempo poklesu si udržalo porovnateľnú hodnotu aj nasledujúci mesiac, a to 2,483 %. V júni 2020 sa úbytok pracovníkov zredukoval približne o polovicu voči máju. Zaregistrovali sme o 574 pracovníkov menej, čo je 1,294 % pokles rastu. V auguste došlo opäť k nárastu poklesu pracujúcich v komparácii s júnom (o prácu prišlo 316 osôb), a to 712 pracovníkov. V posledných dvoch meraných časových obdobiach, t. j. v mesiacoch september a október, sme zaznamenali 0,02298, resp. 0,01645-násobný pokles a vo finálnej fáze pozorujeme približne 41 000 aktívnych pracovných pomerov.

3.2 Analýza údajov

Z grafu vyplýva, že tempo rastu počtu pracujúcich sa medzi cudzincami a domácim obyvateľstvom líši. Najsignifikantnejším spôsobom sa zvyšoval počet pracovníkov, ktorí pochádzajú z tretích krajín. Najdramatickejší nárast pozorujeme vo februári a októbri 2019. Avšak porovnateľné hodnoty sme nezaznamenali pri ďalších pozorovaných skupinách. Najstabilnejší vývin pozorujeme len pri domácom obyvateľstve. K významnému poklesu pracujúcich Slovákov, ktorý je spájaný s nástupom pandémie COVID-19, došlo až v marci 2020. Obdobný pokles pracovníkov registrujeme naprieč celým trhom práce, a to ako u autochtónneho obyvateľstva, tak aj u cudzincov pochádzajúcich z EÚ, EHP a tretích krajín. Z údajov ale vyplýva, že tempo poklesu je nejednotné a cudzincov z tretích krajín pandémia zasiahla výraznejšie. Pokles nastal primárne v apríli 2020, hoci pri imigrantoch z EÚ/EHP možno pozorovať pokles už v marci. Zatiaľ čo pri domácom obyvateľstve a občanoch EÚ či EHP pozorujeme pokles v intervale 1,466 – 1,658 %, pri cudzincoch z tretích krajín sa tieto hodnoty pohybovali okolo 2,5 %.

Graf 2: Tempo rastu zamestnanosti 01/2019 – 10/2020

Prameň: Vlastné spracovanie na základe dát Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny SR.

Zo zistení vyplýva a teda možno konštatovať, že pandémia koronavírusu SARS-Cov-2 zasiahla pracovný trh Slovenska a postihla všetky skupiny pracovníkov – cudzincov aj občanov Slovenska. Naším cieľom bolo objasniť či tempo, ktorým cudzinci prichádzali o prácu, je porovnateľné s poklesom pracovníkov autochtónneho obyvateľstva. Pre vyššiu objektivitu sme pri analýze údajov pristupovali k cudzincom ako k dvom odlišným skupinám. Cudzinci pochádzajúci s krajín Európskej únie a Európskeho hospodárskeho priestoru prichádzali o svoje pracovné pozície porovnateľným tempom ako občania Slovenska. Avšak, na základe výsledkom registrujeme, že cudzinci, ktorí prišli za prácou na Slovensko z tretích krajín, zaznamenali vyššie tempo poklesu približne o jeden percentuálny bod. Vyššie tempo poklesu sa odzrkadlilo aj v nasledujúcich časových obdobiach od mája až do októbra, kedy sa tempo poklesu nepretavilo do pozitívnych hodnôt a ich počet sa naďalej znižoval.

Záver

Sociálne dištančné obmedzenia nariadené vládou Slovenskej republiky ukončili činnosť mnohých podnikov čo spôsobilo nárast nezamestnanosti počnúc aprílom 2020. Dopady COVID-19 na nezamestnanosť boli citelné naprieč celou krajinou. Je priskoro na identifikáciu jednotlivých strednodobých až dlhodobých dopadov pandémie, pretože stále jestvuje riziko prepuknutia ďalších vln vírusu, a dostupnosť účinných liečebných postupov, ako sú vakcíny, sú doteraz neznáme. Prvotné pokusy o analýzy dopadov pandémie vo vzťahu k zamestnanosti už boli publikované aj na Slovensku, avšak nie v podobe, akej ju predkladá prezentovaný príspevok.

Naším cieľom bolo podrobiť analýze vývoj počtu pracujúcich osôb na Slovensku. Pridanou hodnotou článku je na rozdiel od iných publikácií analyzovať dopady pandémie na domáce obyvateľstvo v komparácii s ekonomicky aktívnymi cudzincami na území Slovenskej republiky. Zistili sme, že tempo rastu/poklesu nových pracovníkov sa naprieč pozorovanými skupinami líšilo. U autochtónneho obyvateľstva možno registrovať stabilné tempo rastu bez významnejších prepádov a nárastov. U cudzincoch z krajín Európskej únie a Európskeho hospodárskeho priestoru však zaznamenávame početné výkyvy, zväčša v negatívnych hodnotách, t. j. ich počet sa progresívne znižuje. Rozličné tempá rastu registrujeme aj

u cudzincov z tretích krajín, ktoré sa na rozdiel od predošlej skupiny pohybujú v kladných hodnotách. Našu pozornosť sme ale upriamili na rok 2020. Konkrétne šlo o mesiace marec – október. Pozorujeme, že strata zamestnania postihla všetky skupiny, avšak pracovníkov z tretích krajín vo významnejšej miere ako cudzincov z EÚ/EHP a domáce obyvateľstvo. Ich tempo poklesu bolo v období prepuknutí pandémie približne o 1 % vyššie, ako v predošlých skupinách, ktorých tempo poklesu dosiahlo obdobné hodnoty na úrovni 1,466 – 1,658 %. Taktiež počas uplynulých mesiacov sa ich počet kontinuálne znižoval, zatiaľ čo ďalšie dve skupiny vykazovali buď nižšie tempo poklesu, alebo opätovný nárast nových pracovníkov.

Naša analýza sa opierala o údaje Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny a Štatistického úradu, ktoré žiaľ nevyhovovali našim parametrom a museli sme si údaje prispôbiť našim potrebám, v dôsledku čoho mohlo dôjsť k menším odchýlkam. Taktiež spomínané inštitúcie registrujú len oficiálnu zamestnanosť a to nám neumožňovalo sústrediť sa na skupiny, ktoré pracujú na Slovensku ilegálne. Ďalším limitom, ktorý zároveň predstavuje budúci výskumný cieľ autora, je analýza dopadu pandémie na zamestnanosť podľa sektoru. Článok síce mal za úlohu skúmať a porovnať tendencie zamestnanosti cudzincov a občanov Slovenska, avšak nesústredil sa na oblasť, v ktorej pôsobia. Je možné, že niektorá zo skupín vykonávala aktivity v najviac postihnutých odvetviach (priemyselná výroba, hotelierstvo, reštauračné služby) a tým došlo aj k vyššiemu poklesu zamestnancov. Okrem iného sa nám aj naskytá otázka, či za vyšším poklesom pracovných miest stojí druh pracovnej činnosti, alebo možno zvažovať aj také faktory, akými sú diskriminácia či xenofóbne správanie.

Použitá literatúra:

1. BEČKA, M. (2020): Vplyv súčasnej globálnej pandémie SARS-CoV-2 na zamestnanosť v ekonomike Slovenskej republiky. In: *Ekonomické rozhľady*, 49(2), s. 188-214.
2. BUCHEL, O. et al. (2020): "First Aid" for Slovakia: Updated report on the economic policy response to the COVID-19 pandemic. Inštitút sociálnej politiky. [Citované dňa: 5. 12. 2020.] Dostupné na internete: https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/analyticke-centrum/analyticke-komentare/isp_first_aid_nov2020.pdf
3. DIVINSKÝ, B. (2007): *Zahraničná migrácia v Slovenskej republike. Vývojové trendy od roku 2000*. Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, n. o., Bratislava.
4. DUDÁŠ, T. (2020): Vplyv globálnej pandémie covid-19 na svetové hospodárstvo – prvé odhady a opatrenia hospodárskej politiky. In: *Almanach: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*, 15(3), s. 14-26.
5. FINSTAT (2020): Analýza sektorov priamo ohrozených koronavírusom na Slovensku. In: *Finstat*, 2020. [Citované 25. 11. 2020.] Dostupné na internete: <https://finstat.sk/analyzy/analiza-sektorov-priamo-ohrozenych-koronavirusom>
6. IZA (2020): Crisis Response Monitoring, Country Report, Slovakia. In: *IZA*, 2020. [Citované dňa: 28. 11. 2020.] Dostupné na internete: <https://covid-19.iza.org/crisis-monitor/slovakia/>
7. KINER, A. (2020): Vybrané teoretické prístupy k migrácii a ich aplikácia na migračné toky srbských Slovákov smerujúcich na Slovensko. In: *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2020*. Bratislava: Ekonóm, 2020, s. 222-229.
8. KORNIENKO, I. O. – BARCHI, B. V. (2020): Perception of Unemployment Reasons during Coronavirus Lockdown in Ukraine. In: *Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment*, 8, pp. 527-537.
9. MORVAY, K. – HUDCOVSKÝ, M. (2020): Demografický faktor ako zmierňovač aj posilňovač problémov na trhu práce... alebo prečo koronakríza zatiaľ nemusela znamenať výrazný rast miery nezamestnanosti. In: *Monitor hospodárskej politiky*, 3, s. 3-5.

10. SALOMONSOVÁ, L. (2020): *Kurzarbeit: modelový príklad zavedenie kurzarbeit na Slovensku*. Inštitút finančnej politiky. [Citované dňa: 4.12. 2020.] Dostupné na internete: https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/analyticke-centrum/analyticke-komentare/kurzarbeit_porovnanie_upd.pdf
11. TASR (2020): Automobilový priemysel zrejme pribrzdí zotavovanie ekonomík v strednej Európe. In: *SME Ekonomika*, 30. 6. 2020. [Citované dňa: 3. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://ekonomika.sme.sk/c/22457806/automobilovy-priemysel-pribrzdi-zotavovanie-ekonomik.html>
12. TASR (2020): Pendleri nebudú na hraniciach potrebovať antigénové testy, ÚVZ koriguje Krajčího tvrdenia. In: *Trend*, 13. 11. 2020. [Citované dňa: 4. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://www.trend.sk/spravy/pendleri-nebudu-hraniciach-potrebovat-antigenove-testy-uvz-koriguje-krajciho-tvrdenia>
13. ÚPSVaR (2020): Celkový počet uchádzačov o zamestnanie v apríli medzimesačne vzrástol o 33 613. In: *ÚPSVaR*, 2020. [Citované dňa: 1. 12. 2020.] Dostupné na internete: https://www.upsvr.gov.sk/media/medialne-%E2%80%8Bspravy/celkovy-%E2%80%8Bpocet-uchadzacov-o-zamestnanie-v-aprili-medzimesacne-vzrastol-o-33-613.html?page_id=1003574
14. ÚRAD HRANIČNEJ A CUDZINECKEJ POLÍCIE PREZÍDIA POLICAJNÉHO ZBORU – ÚHCP P PZ (2020): *Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie v Slovenskej republike. 1. polrok*. [Citované dňa: 27. 11. 2020.] Dostupné na internete: <https://www.minv.sk/?rok-2020-1>
15. ÚV SR (2020): Vláda predstavila „Prvú pomoc“, obsahuje covidový príplatok aj zvýšenú pomoc. In: *ÚV SR*, 14. 10. 2020. [Citované dňa: 6. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://www.vlada.gov.sk/vlada-predstavila-prvu-pomoc-obsahuje-covidovy-priplatok-aj-zvysenu-pomoc/>
16. WHO (2020): Coronavirus disease (COVID-19) pandemic. In: *WHO*, 2020. [Citované 24. 11. 2020.] Dostupné na internete: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>
17. WORLDOMETER (2020): Covid-19 Coronavirus Pandemic. In: *Worldometer*, 2020. [Citované dňa: 27.11.2020.] Dostupné na internete: <https://www.worldometers.info/coronavirus/>

Kontakt:

Mgr. Andrej Kiner

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: andrej.kiner@euba.sk

GEOPOLITICKÉ SÚVISLOSTI KONFLIKTU O NÁHORNÝ KARABACH V ROKU 2020

GEOPOLITICAL CONTEXT OF THE NAGORNO-KARABAKH CONFLICT IN 2020

Zuzana Rozkošová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: zuzana.rozkosova@euba.sk

Abstrakt: Predkladaný článok si kladie za cieľ identifikovať geopolitické súvislosti konfliktu o Náhorný Karabach v roku 2020 v kontexte aktuálnych vzájomných vzťahov jeho aktérov a poukázať tak práve na geopolitické príčiny jeho vzniku ako aj dopady jeho výsledku. Článok je rozdelený do troch kapitol. Prvá z nich je venovaná stručnému pozadiu konfliktu. V druhej kapitole sme sa zamerali na geopolitické súvislosti Arménska, Azerbajdžanu a Turecka. Tretia časť textu sa zaoberá geopolitickým rozmerom Ruska v súčasnom konflikte. Môžeme konštatovať, že geopolitika zohrala zásadnú, ak nie najväčšiu úlohu aj v najnovšom konflikte o Náhorný Karabach. Víťazstvom Azerbajdžanu s vojenskou a politickou podporou Turecka, vzniká nová geopolitická rovnováha na Južnom Kaukaze, tradičnej zóne vplyvu Ruska, ktorého diplomatické víťazstvo si potvrdilo jeho úlohu regionálneho hráča ale vyžiadalo si svoju cenu.

Kľúčové slová: Náhorný Karabach, Arménsko, Azerbajdžan, Rusko, Turecko

JEL: F51, N45

Abstract: The presented article aims to identify the geopolitical coherence of the Nagorno-Karabakh conflict in 2020 in the context of current relations between its actors and to point out the geopolitical causes of its emergence as well as the impacts of its outcome. The article is divided into three chapters. The first is devoted to a brief background of the conflict. In the second chapter, we focused on the geopolitical context of Armenia, Azerbaijan and Turkey. The third part of the text deals with the geopolitical dimension of Russia in the current conflict. We can conclude that geopolitics has played a crucial, if not the biggest role in the recent conflict over Nagorno-Karabakh. The victory of Azerbaijan, with the military and political support of Turkey, creates a new geopolitical balance in the South Caucasus, Russia's traditional zone of influence. Although Russia's diplomatic victory confirmed its role as a regional player, it demanded its prize.

Key words: Nagorno-Karabakh, Armenia, Azerbaijan, Russia, Turkey

JEL: F51, N45

Úvod

Kaukazský región medzi Čiernym a Kaspickým morom, hranica medzi Európou a Áziou, je plná rozdielov. Kultúrnych, náboženských, jazykových a etnických, prameniach z niekoľkotisícročnej histórie ako aj z križovatky bývalých veľmocí. Ohromné možnosti rozvoja kaukazského regiónu sú dnes sťažené nevyriešenými územnými konfliktmi, ktoré ohrozujú vyvážený rast a dlhodobú stabilitu. Medzi tieto konflikty patria separatistické hnutia v Abcházsku, Južnom Osetsku, Čečensku a Náhornom Karabachu. Konflikt o Náhorný Karabach si vyžiadal najväčší počet obetí. Odhaduje sa, že 25 000 obetí arménskych a

azerbajdžanských obyvateľov a viac ako milión utečencov predstavuje tragické následky konfliktu v hornatej oblasti s rozlohou približne 4 400 kilometrov štvorcových.¹ Tieto tragické čísla sa v roku 2020, iba za pár týždňov, bohužiaľ značne navýšili o takmer 5 000 obetí, vrátane civilistov.² Ďalších viac ako 100 000³ vysídlených osôb, škody na civilnej infraštruktúre, sprevádzané informáciami o vojnových zločinoch⁴ sú výsledkom najnovšieho konfliktu o Náhorný Karabach.

Cieľom článku nie je hodnotiť činy jednotlivých aktérov najnovšieho konfliktu a zodpovednosť za ne z hľadiska medzinárodného vojnového či humanitárneho práva, ani oprávnenosť na historický alebo náboženský nárok Arménska, resp. Azerbajdžanu na dodnes sporné územie. Predkladaný článok si kladie za cieľ identifikovať geopolitické súvislosti konfliktu o Náhorný Karabach v roku 2020 v kontexte aktuálnych vzájomných vzťahov jeho aktérov a poukázať tak práve na geopolitické príčiny jeho vzniku, ako aj dopady jeho výsledku.

V článku je využitá kvalitatívna výskumná metóda. Po vyhodnotení skúmaných údajov boli zistenia doplnené vlastnými názormi. Empirickým základom sú dostupné publikácie zaoberajúce sa predmetnou témou. Komplexnej štúdiu konfliktu sa venuje spoluzakladateľ a riaditeľ Inštitútu pre bezpečnostnú a rozvojovú politiku a výskumný riaditeľ Stredoázijsko-kaukazského inštitútu S. E. Cornell. Z českej akademickej obce možno vyzdvihnúť T. Šmída, experta v odbore bezpečnostných a strategických štúdií so zameraním na oblasť Kaukazu a postsovietskeho priestoru. Analýzu právnych otázok týkajúcich sa konfliktu, kde sa stretávajú základné zásady medzinárodného práva – zásada sebaurčenia národov a zásada územnej celistvosti, rozobral vo svojej práci H. Krüger, advokát a komentátor medzinárodných a európskych právnych záležitostí v Berlíne, ktorý sa osobitne zaoberá secesnými konfliktmi v oblasti Kaukazu a prípadom Kosova. Medzi zdroje využívané pri výskume a písaní patria okrem vedeckých článkov, oficiálne vyjadrenia politických predstaviteľov, údaje vládnych a medzinárodných agentúr, vzhľadom na aktuálnosť témy aj množstvo správ svetových médií a bezprostredné názory politických a bezpečnostných analytikov.

1 Pozadie konfliktu

Konflikt o územie Náhorného Karabachu je vyjadrením dlhoročného medzietnického sporu o jeho kontrolu medzi Arménmi a Azerbajdžancami. Ako u väčšiny etnonacionalistických konfliktov je kľúčom k pochopeniu sporu o Náhorný Karabach demografická realita a národnostná politika jednotlivých imperiálnych mocností v 19. storočí. Územie Náhorného Karabachu bolo z etnického hľadiska väčšinovo osídlené Arménmi.⁵ Náhorný Karabach bol od začiatku 19. storočia súčasťou Ruského impéria. Po páde ríše v roku 1918 etnickí Arméni a Azerbajdžanci vytvorili nové krajiny: Arménsko a Azerbajdžan. A bezodkladne bojovali o tento región. Len o tri roky neskôr, však oblasť Náhorného Karabachu ovládli sovietski boľševici. Územie Náhorného Karabachu bolo včlenené pod správu Azerbajdžanu, prevažne moslimskej republiky vo vtedajšom Sovietskom zväze, aj napriek jeho väčšinovému arménskemu obyvateľstvu. Žiadosť etnických Arménov o členstvo v Arménskej sovietskej republike bola odmietnutá. Nasledujúce roky boli síce obdobím mieru, ale etnickej nenávisti. Aj keď ZSSR dokázala udržať územie bez väčších konfliktov, výsledkom uvoľnenia jeho režimu koncom 80. rokov bolo okrem iného aj obnovenie dávnych sporov.

¹ KRÜGER, H. (2010): The Nagorno-Karabakh Conflict: A Legal Analysis.

² PRESIDENT OF RUSSIA (2020): Meeting of the Valdai Discussion Club.

³ UN NEWS (2020): UN pledges humanitarian support as Armenia and Azerbaijan negotiate 'lasting, peaceful settlement' over Nagorno-Karabakh.

⁴ UN NEWS (2020): UN rights chief warns of possible war crimes in Nagorno-Karabakh conflict.

⁵ STUDIA GENOCID (2020): Rozhovor s politologom Tomášem Šmídem o histórii a súčasnosti konfliktu o Náhorný Karabach.

V roku 1988 etnickí Arméni v Náhornom Karabachu usporiadali referendum o opustení Azerbajdžanu. Arménske obyvateľstvo pochopiteľne podporovalo zjednotenie. Naopak v Azerbajdžane začali protesty. Na požiadavky Arménov, aby sa pripojili k Arménsku, odpovedala séria antiarménskych pogromov v Azerbajdžane. V Náhornom Karabachu čoskoro vypuklo násilie. Po rozpade ZSSR, jednotlivé postsovietske republiky vyhlásili nezávislosť. Arménsko a Azerbajdžan aj Náhorný Karabach. Na prelome rokov 1991 – 1992 konflikt zintenzívnil do podoby ničivej vojny. A absentovala už Moskva v podobe politického centra, ktoré by mohlo do diania vstúpiť, kedykoľvek sa rozhodne. Boje pokračovali ďalšie 2 roky. V roku 1994 obe strany podpísali dohodu o prímerí, ktorá konflikt zmrazila. Výsledkom bolo faktické vojenské víťazstvo Arménska, ktoré ovládlo väčšinu územia Náhorného Karabachu a k tomu ďalšie vlastné regióny Azerbajdžanu. Náhorný Karabach bol stále legálne súčasťou Azerbajdžanu, aj keď referendum vyhlásili nezávislú republiku Artsakh, neuznanú medzinárodným spoločenstvom.⁶ Odvtedy republika funguje ako pomerne typický de facto štát s tým rozdielom, že fakticky je s Arménskom prepojená územne, ekonomicky, menovo aj bezpečnostne.

Nájsť trvalé riešenie konfliktu sa dlhé roky pokúša tzv. Minská skupina OBSE, ktorej spoločne predsedajú Rusko, Francúzsko a USA. Od roku 1992 je Minská skupina hlavným fórom pre rokovania o budúcom politickom štatúte Náhorného Karabachu. Tieto rozhovory zatiaľ nepriniesli ovocie. Akokoľvek je potrebné uznať, že nájsť formát rokovania, v ktorom by obe, respektíve všetky tri strany – aj karabašskí Arméni – boli ochotné ku kompromisom a nájsť riešenia s nenulovým súčtom je v tomto prípade nesmierne náročné.

Arménsko aj Azerbajdžan zároveň udržiavali vojenskú prítomnosť pozdĺž východných hraníc Náhorného Karabachu, frontovej línií, kde dochádzalo k incidentom medzi stranami. V roku 2016 viedli vojnu, ktorá trvala 4 dni. Aj keď bol tento konflikt často označovaný ako zamrznutý, obnovil sa znova.

Nepriateľské akcie medzi Azerbajdžanom s vojenskou a politickou podporou Turecka a samozvanou republikou Artsakh podporovanou Arménskom sa začali 27. septembra 2020. Azerbajdžan v priebehu nasledujúcich šiestich týždňov dosiahol niekoľko územných ziskov, postúpil ďalej do Náhorného Karabachu a dostal sa tiež blízko k arménskym hraniciam. Tento nerovný boj vyvrcholil dobytím strategicky dôležitého mesta Šuša, iba 15 km od hlavného mesta Náhorného Karabachu – Stepanakertu. Arménsko, Azerbajdžan a Rusko následne podpísali dohodou o prímerí s účinnosťou od 10. novembra 2020.⁷ Pre lepšiu vizualizáciu je časť výsledných ustanovení znázornená na nasledujúcom obrázku.

⁶ MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF REPUBLIC OF ARTSAKH (2020): The Referendum on Independence of the Nagorno Karabakh Republic.

⁷ PRESIDENT OF RUSSIA (2020): Statement by President of the Republic of Azerbaijan, Prime Minister of the Republic of Armenia and President of the Russian Federation.

Obrázok 1: Územné rozdelenie sporných oblastí na základe dohody z novembra 2020

Dohoda odráža realitu na bojových frontoch. Medzi ustanovenia dohody, patrí postupné stiahnutie arménskej armády z územia mimo jej medzinárodne uznaných hraníc. Do Náhorného Karabachu, s výnimkou oblastí enklávy, ktoré sú po konflikte už pod kontrolou Azerbajdžanu, sa rozmiestňuje mierový kontingent RF s celkovou silou 1 960 vojenského personálu, 90 obrnených transportérov, 380 kusov automobilov a špeciálnej techniky. Koridor Lačín, ktorý zabezpečí spojenie Náhorného Karabachu s Arménskom, bude taktiež pod kontrolou mierového kontingentu Ruskej federácie. Ruská pohraničná polícia tiež zabezpečí novú tranzitnú cestu medzi Azerbajdžanom a jeho exklávou Nachičevan cez arménske územie. Ruská mierová misia je predstavovaná ako séria samoobnovovacích päťročných období; k obnoveniu nedôjde, ak to ktorákoľvek strana oznámi šesť mesiacov pred plánovaným predĺžením. S cieľom zvýšiť efektívnosť kontroly vykonávania dohôd stranami v konflikte sa zavádza mierové stredisko na kontrolu prímeria.⁸

Stav sporného územia je neistý, osud utečencov a osôb vysídlených v rámci štátu zostáva nejasný. Neexistuje skutočný plán rekonštrukcie, stabilizácie alebo zmierenia. Úloha Turecka, ktoré nie je signatárom, sa formálne nezmieňuje, čím nie je jasné, akú úlohu bude mať. Čo znamenajú jej ustanovenia z hľadiska geopolitických síl? A prečo vôbec boje začali znova? Odpoveď závisí od toho, komu je táto otázka položená.

⁸ PRESIDENT OF RUSSIA (2020): Statement by President of the Republic of Azerbaijan, Prime Minister of the Republic of Armenia and President of the Russian Federation.

2 Geopolitické súvislosti vybraných krajín konfliktu

Podľa mimoriadneho profesora S. Astouriana, riaditeľa Programu arménskych štúdií UC Berkeley, sú dôvodom najnovšieho konfliktu nasledovné kľúčové faktory. Po prvé, azerbajdžanské vedenie je presvedčené, že ich krajina dosiahla vrchol svojej komparatívnej vojenskej výhody vo vzťahu k Arménsku. Po druhé, pokles cien ropy a z toho vyplývajúce hospodárske a sociálne krízy, ako aj klesajúce zásoby ropy v krajine spôsobujú, že je nepravdepodobné, že Azerbajdžan v budúcnosti dokáže udržať také vojenské výdavky. Po tretie sú to roky neúspešných rokovaní a napokon, po štvrté, je tu turecký faktor. Prezident Recep Tayyip Erdoğan je, zdá sa, odhodlaný rozšíriť vplyv svojej krajiny rôznymi smermi. Angažuje sa v konfliktoch v severnej Sýrii a Iraku, v Líbyi a vo východnom Stredomorí. Zdá sa, že chce mať prostredníctvom Azerbajdžanu slovo aj na Zakaukazsku, v tradične ruskej zóne vplyvu. Nakoniec, presné načasovanie konfliktu možno vysvetliť sekundárnymi faktormi: USA boli zaneprázdnené prezidentskými voľbami, nehovoriac o kríze COVID-19, ktorej druhá vlna značne sužuje aj Európsku úniu a Ruská federácia je rovnako zaneprázdnená krízami v Bielorusku a Kirgizsku a konfliktmi na Ukrajine, v Sýrii a Líbyi.⁹

Podľa údajov Štokholmského medzinárodného a mierového výskumného ústavu dosiahli azerbajdžanské vojenské výdavky v rokoch 2009 až 2018 takmer 24 miliárd USD. Arménsko v rovnakom období minulo 6-krát menej, približne 4 miliardy USD.¹⁰ Čísla zhromaždené Turkish Exporters' Assembly ukazujú, že Azerbajdžan za prvých deväť mesiacov roku 2020 kúpil od Turecka obranné a letecké vybavenie za 123 miliónov dolárov.¹¹ Zvýšené turecké dodávky zbraní, vrátane pokročilej techniky a dronov, ako aj spoločné vojenské cvičenia Turecka a Azerbajdžanu v auguste 2020¹² nahrávajú názorom, že kroky Azerbajdžanu a Turecka boli naplánované vopred.

Je potrebné vziať do úvahy, že tento región je bohatý na ropu a plyn. Ropa a plyn tvoria až 90 % vývozu Azerbajdžanu.¹³ A pokiaľ ide o Turecko, Azerbajdžan je v súčasnosti jeho najväčším dodávateľom zemného plynu.¹⁴ Azerbajdžanský plyn bude aj naďalej hrať dôležitú úlohu v tureckej stratégii.

Dohoda z novembra 2020 má jasných víťazov a Azerbajdžan je jedným z nich. Krajina znovu získala väčšinu územia, ktoré stratila pred takmer 30 rokmi, a nemusela ponúkať Náhornému Karabachu akúkoľvek autonómiu, ako sa to predpokladalo v minulých mierových rokovaníach. Prvýkrát v histórii získali tiež pozemný koridor do svojej západnej exklávy v autonómnej republike Nakhchivan. Je však pravda, že Baku by uprednostnilo jasnú a priamu kontrolu nad celým Náhorným Karabachom a za súčasného stavu zostáva stav regiónu v neistote. Rozmiestnením ruských mierových síl zároveň končí absencia ruskej vojenskej prítomnosti na jeho pôde. Azerbajdžan taktiež nemusí byť úplne spokojný s ochranou Karabachu Ruskom a môže trvať na väčšej angažovanosti Turecka.

Autoritárska vláda v Azerbajdžane pravdepodobne získa väčšiu podporu. Môže rátať s podporou Turecka, ďalšieho susedného čoraz autoritatívnejšieho hráča. Táto silnejšia a hlbšia autoritatívna prítomnosť v regióne môže nadchádzajúce roky ovplyvňovať rodiace sa demokracie v Gruzínsku a Arménsku.

Geograficky a politicky izolované Arménsko, situované medzi Azerbajdžanom a jeho hlavným spojencom Tureckom, má vo svojej zahraničnej politike len malý manévrovací

⁹ MONTEZ, R. (2020): Why violence has re-emerged in Armenia-Azerbaijan conflict.

¹⁰ STOCKHOLM INTERNATIONAL PEACE RESEARCH INSTITUTE (2019): SIPRI Military Expenditure Database.

¹¹ TOKSABAY, E. (2020): Turkish arms sales to Azerbaijan surged before Nagorno-Karabakh fighting.

¹² GATOPOULOS, A. (2020): The Nagorno-Karabakh conflict is ushering in a new age of warfare.

¹³ OBSERVATORY OF ECONOMIC COMPLEXITY (2020): Azerbaijan.

¹⁴ MAMMADOV, R. (2020): Turkey Makes Strides in Diversifying Its Natural Gas Imports.

priestor. Jeho zbrane a stratégia z doby sovietskej éry neboli žiadnym protikladom pre rýchlo sa rozvíjajúcu a technologicky vyspelú vojnu 21. storočia, ktorú Azerbajdžan s tureckou podporou viedol. A tak zatiaľ čo Azerbajdžan oslavuje a Turecko a Rusko vyhrali strategické odmeny, Arménsko je v chaose. Podľa prímeria sprostredkovaného Ruskom sa arménske sily stiahnu z územia okolo Náhorného Karabachu. Pre väčšinu Arménov dohoda predstavuje kapituláciu, stratu územia považované za bytostne arménske, ústredné pre históriu a kultúru národa, ako aj stratu hrdosti na víťazstvá pred troch desaťročí. Podľa R. Giragosiana, riaditeľa Centra regionálnych štúdií v Jerevane, svet a západ Arménsko opustili. Hoci Arméni dúfali v silnejšiu ruskú úlohu, ruské mierové sily ušetrili Arménsko od toho, aby väčšia časť Náhorného Karabachu, vrátane hlavného mesta, spadala pod azerbajdžanskú kontrolu. Po oznámení dohody o prímerí začali v krajine protesty proti súčasnému vedeniu na čele s premiérom Nikolom Pashinyanom. Kríza politiky i spoločnosti bude pravdepodobne trvať ešte dlho.

Arménsko zostalo tiež závislé na bezpečnosti od Ruska. Potreba Arménska akumulovať väčšiu vojenskú moc ju bude viac ako predtým s Ruskom spájať. Dohoda posilnila ruský vplyv v krajine a podľa N. Mitrokhina z Univerzity v Brémach ruské jednotky neopustia Arménsko za 5, 10 alebo 20 rokov a Arménsko nebude klásť otázku stiahnutia ruských vojsk a príchodu iných ochrancov, pretože to nevyzerá, že by dajaký štát bol ochotný sa takto angažovať.¹⁵

Turecko bolo prvou krajinou, ktorá uznala nezávislosť Azerbajdžanu po páde Sovietskeho zväzu a obe krajiny majú silné etnické a historické väzby. Naproti tomu Turecko nemá s Arménskom dodnes nadviazané diplomatické styky a bolo vždy jednotné v popieraní arménskej genocídy (1915 – 1917).¹⁶

Domáca politika sa stala čoraz silnejšou hybnou silou tureckej zahraničnej politiky. Aj keď nacionalizmus nie je v tureckej politike novým fenoménom, v súčasnosti je tu prudký nárast nacionalistickej rétoriky. Podnecovanie nacionalistickej horlivosti sa stalo kľúčovým politickým nástrojom tureckej vládnucej Strany spravodlivosti a rozvoja (AKP).

V posledných niekoľkých rokoch Turecko čoraz viac zasahovalo do konfliktov v tomto regióne, aby výsledky naklonilo vo svoj prospech. Už spomínaná Sýria, Líbya a Stredozemné more. Takže v júli 2020,¹⁷ keď znova došlo k incidentom, jeho podpora bola a je na strane Azerbajdžanu, ktorého väčšinovým obyvateľstvom je turecké etnikum. Hovorilo sa dokonca o „jednom národe a dvoch štátoch“¹⁸ a prezidenti oboch krajín sa často oslovujú ako „bratia“.¹⁹

T. Šmíd sa vyjadril, že Erdoganov režim vzkriesil panturkizmus. Erdogan je primárne islamista a z hľadiska troch základných tureckých zahranično-politických táborov sa vždy pozeral na pomyselný juh. Zároveň sa spojil s nacionalistami, ktorí sa vždy pozerali na východ. A táto kombinácia robí podľa neho turecký režim extrémne nebezpečným pre regionálnu i svetovú stabilitu. A iróniou dejín je, že tento režim je členom organizácie, ktorá je vnímaná ako západný blok – NATO. „Rovnako tak je faktom, že Erdoganova podpora Azerbajdžanu je veľmi asertívna, a aj jeho rétorika nenecháva na pochybách nikoho vnímavého, že okrem preňho typického panislamizmu znovu otvoril aj panturkickú kartu,

¹⁵ ALJAZEERA (2020): Is the Nagorno-Karabakh war really over?

¹⁶ MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF ARMENIA (2019): Bilateral Relations: Turkey.

¹⁷ COUNCIL ON FOREIGN RELATIONS (2020): Nagorno Karabakh.

¹⁸ PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN (2010): Joint press statements of Presidents of Azerbaijan and Turkey.

¹⁹ MINISTRY OF DEFENCE OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN (2020): A Victory parade dedicated to Victory in the Patriotic war was held at Azadlig Square, Baku.

*pričom Arméni sú jedinou prirodzenou etnoprekážkou v zjednotení všetkých turkických národov.*²⁰

Pre jeho režim v Turecku, ako aj obraz krajiny na medzinárodnej úrovni, by bolo katastrofálne, keby sa táto vojna mala skončiť patovou situáciou, alebo ešte horšie, azerbajdžanskou porážkou. Pre rozšírenie vplyvu Turecka v Zakaukazsku bolo nevyhnutné azerbajdžanské víťazstvo. Turecké jednotky, budú spolu s Ruskom, tiež pracovať v stredisku na monitorovanie prímoria v Azerbajdžane. V tejto súvislosti bolo podpísané memorandum medzi ministrami obrany Ruska a Turecka.²¹ Turecko môže zároveň získať priamy prístup do Kaspického mora cez koridor Nakhchivan – Azerbajdžan a ovplyvňovať tak Strednú Áziu.

Izrael dodal Azerbajdžanu zbrane použité počas súčasnej vojny. Izrael tiež dováža azerbajdžanskú ropu, a tak uprednostnilo svoje vzťahy s Baku pred Jerevanom. Irán, ktorý hraničí s oboma krajinami, sa často v tomto prípade označuje za spojenca Arménska. Pozícia Iránu v tomto konflikte a vo vzťahu ku konfliktom Zakaukazska bola celkovo skôr pragmatická ako ideologická. Irán je všeobecne opatrný pri šírení konfliktu až k jeho hraniciam a nedôverčivo sleduje rastúci turecký vplyv na južnom Kaukaze.²²

3 Geopolitický rozmer Ruska v súčasnom konflikte

Kaukaz je pre Rusko považovaný za nárazníkovú zónu, za bariéru pred islamským juhom. Je preto samozrejme znepokojené prítomnosťou sporov o de facto štáty, ktoré predstavujú nestabilitu a hrozbu pre jeho postavenie v regióne, či dokonca vstup ďalších aktérov do danej oblasti. Medzi strategické záujmy Ruska patrí jednak snaha o konsolidáciu regionálnych vzťahov, ale tiež kontrola ich dynamiky. Náhorný Karabach na rozdiel od iných sporných území v Zakaukazsku nepatrí pod priamu kontrolu Ruska, avšak vplyv krajiny je tu nepopierateľný.²³

Ruská politika na južnom Kaukaze je determinovaná predovšetkým nasledujúcimi činiteľmi. Po prvé geoeconomickou hodnotou Kaspickej panvy, z ktorej je potrebné čo najviac získať a zabrániť ostatným veľmociam, aby tu získali navrch, čím sa tu premieta klasické realistické hľadisko na zahraničnú politiku. Po druhé, ide o historický nárok na toto územie, ktorý sa prejavuje v požiadavkách na osobitné vzťahy Ruska s krajinami tzv. blízkeho zahraničia. Nakoniec, po tretie, dôležitosťou južného Kaukazu pre šírenie vplyvu v strednej Eurázii a zároveň pocitom ohrozenia, ktorý sa materializuje jednak v hrozbe radikálneho islamizmu alebo v nebezpečenstve usadenia cudzích veľmocí pri južnej hranici Ruskej federácie.²⁴ Podľa oficiálnej Koncepcie zahraničnej politiky Ruskej federácie z roku 2016 je jedným z hlavných cieľov upevniť pozíciu Ruskej federácie ako centra vplyvu v dnešnom svete. Okrem iného chce tento cieľ presadzovať prostredníctvom ekonomických, bezpečnostných a diplomatických aktivít a normalizáciou vzťahov s Gruzínskom, Moldavskom, Ukrajinou, ako aj urovnaním konfliktu o Náhorný Karabach.²⁵

Hralo Rusko po celý čas najnovšieho konfliktu hru, aby nakoniec zaviedlo nový regionálny poriadok? Alebo bolo Rusko prichytené a nepripravené razantným vstupom Turecka do jeho zóny vplyvu?

²⁰ STUDIA GENOCID (2020): Rozhovor s politologom Tomášem Šmídem o histórii a súčasnosti konfliktu o Náhorný Karabach.

²¹ THE MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF THE RUSSIAN FEDERATION (2020): Foreign Minister Sergey Lavrov's interview with Russian and foreign media on current international issues.

²² GLOBAL SECURITY (2020): NagornoKarabakh.

²³ BLÁHOVÁ, P. (2017): Vliv Ruska na dynamiku konfliktu v Náhorním Karabachu, s. 4.

²⁴ DITRYCH, O. (2006): Náhorný Karabach a řešení mezinárodních konfliktů podle realistické tradice, s. 38.

²⁵ THE MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF THE RUSSIAN FEDERATION (2016): Foreign Policy Concept of the Russian Federation.

Rusko má úzke, ale vyvážené vzťahy s Arménskom a Azerbajdžanom. Rusko, jeden z najväčších vývozcov zbraní na svete, predáva zbrane obom stranám konfliktu.²⁶ Zatiaľ čo Arménsko je členom Organizácie zmluvy o kolektívnej bezpečnosti s ruskou vojenskou základňou na svojom území (Gyumri), ruské záväzky voči obrane Arménska sa obmedzujú na vonkajšie útoky na jeho územie a Náhorný Karabach nie je medzinárodne uznaný ako arménske územie. Nezávislosť Artsakhu neuznáva ani samotné Arménsko, keďže takéto uznanie by pravdepodobne znemožnilo diplomatické riešenie konfliktu. Arménsko je tiež členom Euroázijskej hospodárskej únie pod vedením Ruska a Rusko je jeho hlavným obchodným partnerom.²⁷

Rusko však údajne nie je zástancom súčasnej demokratickej arménskej vlády, ktorá sa dostala k moci v roku 2018 po tzv. zamatovej revolúcii.²⁸ Preto možno necítila tlak na podporu Arménska. Mnoho pozorovateľov vyjadrilo prekvapenie nad tým, že v novej vojne, ktorá vypukla medzi Arménskom a Azerbajdžanom v Náhornom Karabachu, sa Rusko neponáhľalo, aby pomohlo svojmu oficiálnemu spojencovi. Problémom zjavne nie je len to, že boje sa neodohrávajú v samotnom Arménsku, ale aj fakt, že Rusku nezáleží len na tom, na koho je útočené, ale aj kto je útočníkom.²⁹

Rusko môže mať dôvody na to, aby pomohlo Arménsku, ale vôbec nemá dôvod potrestať Azerbajdžan, ktorý je, pokiaľ ide o Rusko, príkladom modelového správania v štátoch bývalého Sovietskeho zväzu. Na rozdiel od iných bývalých sovietskych republík so zmrazenými konfliktmi (Gruzínsko, Ukrajina a Moldavsko) nebol Azerbajdžan pre Rusko nepriateľským štátom. Nikdy nemal vládu, ktorá z protiruskej rétoriky urobila kľúčovú zahraničnopolitickú komoditu, alebo za svoj hlavný cieľ vyhlásila emancipáciu od Ruska. Azerbajdžan spolupracoval s NATO a poskytoval symbolické kontingenty svojich vojsk na operácie NATO, nikdy však nevyslovil nijaké oficiálne ambície vstúpiť do aliancie. Vyslovenou podporou Arménska by si Rusko výrazne ohrozilo vzťahy s Azerbajdžanom – najľudnatejšou a najväčšou ekonomikou spomedzi zakaukazských štátov.

Ruské kalkulácie majú aj domáci rozmer. V krajine existuje veľká azerbajdžanská a arménska diaspora, asi dva milióny pre každú komunitu,³⁰ a Rusko sa usiluje zabezpečiť, aby sa súčasný konflikt nepreniesol do nestability medzi týmito komunitami na ruskom území. Rusko pravdepodobne znepokojuje turecká podpora Azerbajdžanu, a to aj vzhľadom na politické rozdiely s Tureckom týkajúce sa Sýrie a Líbye. Ruské obavy z rastúceho tureckého vplyvu v Azerbajdžane súvisia aj s vážnymi obavami z príchodu sýrskych bojovníkov, vzhľadom na napätú situáciu v Čečensku a iných moslimských republikách Ruskej federácie na severnom Kaukaze. Predzvest'ou možnej ruskej vojenskej intervencie boli správy, že sýrski žoldnieri³¹ bojujú za Azerbajdžan v Náhornom Karabachu a boli tam vyslané Tureckom. Rusko nemá dôvod trestať azerbajdžanskú armádu, islamistických bojovníkov z Blízkeho východu však považuje za legitímny cieľ.³²

Eskalácia konfliktu by mohla Rusko tiež zatiahnuť do nepriateľských akcií s Tureckom. Rusko by určite nechcelo narušiť svoje vzájomné vzťahy, keďže ako zdôraznil ruský prezident Putin na výročnom diskusnom klube Valdai v Moskve 22. októbra, bilaterálny obchod medzi oboma krajinami presiahol 20 miliárd USD, obe strany realizovali energetický projekt TurkStream a Turecko zakúpilo ruský raketový systém S-400.³³

²⁶ BHUTIA, S. (2020): Armenia-Azerbaijan: Who's the big defense spender?

²⁷ WORLD INTEGRATED TRADE SOLUTION (2020): ArmeniaTrade.

²⁸ HUSEYNOV, V. – RZAYEV, A. (2018): The 'Velvet Revolution' is affecting Armenia's ties with Russia.

²⁹ BAUNOV, A. (2020): Why Russia Is Biding Its Time on Nagorno-Karabakh.

³⁰ PRESIDENT OF RUSSIA (2020): Interview with Rossiya TV channel.

³¹ BUTLER, E. (2020): The Syrian mercenaries used as 'cannon fodder' in Nagorno-Karabakh.

³² BAUNOV, A. (2020): Why Russia Is Biding Its Time on Nagorno-Karabakh.

³³ PRESIDENT OF RUSSIA (2020): Meeting of the Valdai Discussion Club.

Je tiež logické, že problémové vzťahy Turecka s NATO nie sú nevyhnutne nevýhodné pre strategické záujmy Ruska. Zároveň, Turecko tiež pomáha vytvárať situáciu, v ktorej je možné riešiť regionálne konflikty bez zapojenia USA – čo si Rusko veľmi váži. Vytláčenie USA z regionálnych konfliktov je možno pre Rusko dôležitejšie ako zastavenie toho, aby v nich regionálne mocnosti nezískali väčšiu úlohu. Možnosť konať bez zasahovania Západu je dôležitá aj pre Turecko, a preto je zmierené s ruskou prítomnosťou v konfliktoch, ktoré Ankara považuje za dôležité. Putina a jeho tureckého kolegu Erdogana spája ich spoločný odpor proti Západu a spoločné ambície väčšej úlohy v globálnych záležitostiach. Táto protizápadná platforma je významnejšia ako spoločná kresťanská platforma, do ktorej Arménsko pravdepodobne vkladalo svoje nádeje.

Zo začiatku sa zdalo, že pozornosť prezidenta Putina sa sústredila na domáce sociálno-ekonomické problémy vyplývajúce z nepriaznivého vplyvu COVID-19 a bližšie k domovu na politické problémy v Bielorusku, protesty v Kirgizsku a porážku proruského exprezidenta Moldavska v prezidentských voľbách. Napokon aj na zhoršujúce sa vzťahy s Európskou úniou, hlavne s Nemeckom, po zavedení sankcií za otravu Alexeja Navalného. Muselo si však zachovať tvár na Kaukaze a nedovolilo Arménsku úplne stratiť Náhorný Karabach. Rusko si nepraje ani celkom azerbajdžanské víťazstvo, ani nespochybniteľnú arménsku porážku. Výsledkom je dohoda o prímerí. Mimochodom rozmiestnením mierových síl do Náhorného Karabachu si Rusko v podstate vytvorilo novú vojenskú základňu na azerbajdžanskej pôde. Diplomatické víťazstvo Ruska síce potvrdilo jeho úlohu regionálneho hráča, ale má svoju cenu. Vojna ukázala rast tureckého vplyvu na Kaukaze.

M. Carpenter, výkonný riaditeľ z Penn Biden Center for Diplomacy and Global Engagement, označil dohodu za „geopolitické víťazstvo Putina.“³⁴ M. Galeotti z Royal United Services Institute, tvrdí, že dohoda, nebola víťazstvom Kremľa, ale skôr pokusom zvládnuť jeho pokles. „*Toto nie je vyspelé štátnictvo ani sebavedomá hegemonia. Toto je riadený úpadok, Rusko, ktoré je z regionálneho hľadiska silné v kapacitách, slabé vo vôli, sa snaží využiť situáciu čo najlepšie, a v tomto procese sklame svojich spojencov a neurobí nič preto, aby odradilo svojich vyzývateľov.*“³⁵ D. Trenin, riaditeľ moskovského centra Carnegie, ponúkol optimistický, ale opatrný pohľad na ruský krok a varoval pred predčasnými oslavami dohody. „*Keď budú ruské mierové sily v platnosti, prímerie môže trvať. Cesta ku konečnej dohode bude dlhá a kamenistá. Pre Arménsko bude ťažké prijať porážku. Rusko sa ukázalo ako nevyhnutné, ale muselo prijať úlohu Turecka. Je zavedená nová regionálna rovnováha.*“³⁶

Záver

Zakaukazský región sa v priebehu storočí stal súčasťou strategických plánov mnohých veľmocí. Geopolitika zohrala zásadnú, ak nie najväčšiu úlohu aj v najnovšom konflikte o Náhorný Karabach medzi Arménskom a Azerbajdžanom, s vojenskou a politickou podporou Turecka. Jeho veľmocenské ambície sú v poslednom období očividné. Po viac ako šiestich týždňoch tvrdých bojov, došlo k podpisu dohody sprostredkovanej Ruskom, na základe ktorej rozsiahle oblasti sporného územia spadajú pod kontrolu Azerbajdžanu. V regióne sa zároveň rozmiestňujú ruské, ale aj turecké jednotky.

Z geopolitického hľadiska má víťazstvo Azerbajdžanu v tejto vojne niekoľko ponaučení. Regionálna geopolitika formuje nový *modus vivendi* medzi Ruskom a Tureckom. Odráža rastúci význam Turecka na svetovej scéne a dokazuje, že postavenie Ruska je výsledkom komplexnej siete vzájomných vzťahov v regióne ako aj domácej politiky. Znovu sa

³⁴ CARPENTER, M. (2020): Tweet (The announced ceasefire in Nagorno-Karabakh...).

³⁵ GALEOTTI, M. (2020): Russian Ceasefire Deal in Nagorno-Karabakh Marks Slow, Painful End of Empire in the South Caucasus.

³⁶ TREININ, D. (2020): Tweet (AMAZRUagreement on #NagornoKarabakh...).

zmenili bezpečnostné záruky medzi Arménskom a Azerbajdžanom s viditeľnou absenciou západu. Či najnovšia dohoda vytvorí podmienky potrebné na trvalé a úplné urovnanie krízy v Náhornom Karabachu na spravodlivom základe a v záujme obyvateľov Arménska a Azerbajdžanu je otázne. Pokiaľ sa tak nestane, konflikt môže mať ďalšie kolo.

Faktom ostáva, že znova najviac utrpeli obyčajní ľudia a hoci nateraz zbrane utíchli, nenávisť a nepriateľstvo medzi Arménskom a Azerbajdžanom neskončilo, ba práve naopak. Nakoniec môžeme súhlasiť so slovami G. Toala, profesora z Virginia Polytechnic Institute and State University, ktorý sa vyjadril: „*Vojna môže byť brutálnym kartografom. Autoritári opäť kreslia čiary na mapách – a všetci ostatní sa prispôbujú.*“³⁷

Použitá literatúra:

1. ALJAZEERA (2020): Is the Nagorno-Karabakh war really over? [online]. 12. 11. 2020. [Citované 11. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://www.aljazeera.com/features/2020/11/12/is-the-nagorno-karabakh-war-really-over>
2. BAUNOV, A. (2020): Why Russia Is Biding Its Time on Nagorno-Karabakh. [online]. 9. 10. 2020. [Citované 13. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://carnegie.ru/commentary/82933>
3. BBC (2020): Russia influence under threat in its own back yard. [online]. 3. 12. 2020. [Citované 11. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://www.bbc.com/news/world-europe-55157174>
4. BHUTIA, S. (2020): Armenia-Azerbaijan: Who's the big defense spender? [online]. 28. 10. 2019. [Citované 11. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://eurasianet.org/armenia-azerbaijan-whos-the-big-defense-spender>
5. BLÁHOVÁ, P. (2017): Vliv Ruska na dynamiku konfliktu v Náhorním Karabachu. In: *Vojenské rozhledy*, 2017, č. 3, roč. 26, s. 3-13.
6. BUTLER, E. (2020): The Syrian mercenaries used as 'cannonfodder' in Nagorno-Karabakh. [online]. 10. 12. 2020. [Citované 13. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://www.bbc.com/news/stories-55238803>
7. CARPENTER, M. (2020): Tweet (The announced ceasefire in Nagorno-Karabakh...). [online]. 9. 11. 2020. [Citované 13. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://twitter.com/mikercarpenter/status/1325935851721936898>
8. CHEANG, C. (2020): Crises in Nagorno-Karabakh and Kyrgystan: Russia's interests. In: *RSIS Commentaries*, 2020, č. 187.
9. CORNELL, S. E. (2001): *Small Nations and Great Powers: A study of ethno-political conflict in the Caucasus*. Routledge Curzon Press, 2001. ISBN 0-203-98887-6.
10. COUNCIL ON FOREIGN RELATIONS (2020): Nagorno Karabakh. [online]. 21. 10. 2020. [Citované 11. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://www.cfr.org/nagorno-karabakh>
11. DITRYCH, O. (2006): Náhorní Karabach a řešení mezinárodních konfliktů podle realistické tradice. In: *Mezinárodní vztahy*, 2006, č. 4, s. 27-47.
12. GALEOTTI, M. (2020): Russian Ceasefire Deal in Nagorno-Karabakh Marks Slow, Painful End of Empire in the South Caucasus. [online]. 10. 11. 2020. [Citované 13. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://www.themoscowtimes.com/2020/11/10/russian-ceasefire-deal-marks-slow-painful-end-of-empire-in-the-south-caucasus-a72001>
13. GATOPOULOS, A. (2020): The Nagorno-Karabakh conflict is ushering in a new age of warfare. [online]. 11. 10. 2020. [Citované 11. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://www.aljazeera.com/features/2020/10/11/nagorno-karabakh-conflict-ushering-in-new-age-of-warfare>

³⁷ TOAL, G. (2020): Five ways the 2020 Nagorno-Karabakh conflict will change the map.

14. GLOBAL SECURITY (2020): Nagorno Karabakh. [online]. 12. 11. 2020. [Citované 11. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://www.globalsecurity.org/military/world/war/nagorno-karabakh.htm>
15. HUSEYNOV, V. – RZAYEV, A. (2018): The ‘Velvet Revolution’ is affecting Armenia’s ties with Russia. [online]. 23. 10. 2018. [Citované 13. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://www.euractiv.com/section/global-europe/opinion/the-velvet-revolution-is-affecting-armenias-ties-with-russia/>
16. KRÜGER, H. (2010): *The Nagorno-Karabakh Conflict: A Legal Analysis*. Heidelberg: Springer, 2010. ISBN 978-3-642-11787-9.
17. MAMMADOV, R. (2020): Turkey Makes Strides in Diversifying Its Natural Gas Imports. [online]. 6. 7. 2020. [Citované 11. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://jamestown.org/program/turkey-makes-strides-in-diversifying-its-natural-gas-imports/>
18. MINISTRY OF DEFENCE OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN (2020): A Victory parade dedicated to Victory in the Patriotic war was held at Azadlig Square, Baku. 10. 12. 2020. Dostupné na internete: <https://mod.gov.az/en/news/a-victory-parade-dedicated-to-victory-in-the-patriotic-war-was-held-at-azadlig-square-baku-video-34045.html>
19. MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF REPUBLIC OF ARTSAKH (2020): The Referendum on Independence of the Nagorno Karabakh Republic. [online]. [Citované 11. 12. 2020.] Dostupné na internete: <http://www.nkr.am/en/independence-referendum-in-karabakh>
20. MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF ARMENIA (2019): Bilateral Relations: Turkey. [online]. 5. 4. 2019. [Citované 11. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://www.mfa.am/en/bilateral-relations/tr>
21. MONTEZ, R. (2020): Why violence has re-emerged in Armenia-Azerbaijan conflict. [online]. 6. 11. 2020. [Citované 11. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://news.berkeley.edu/2020/11/06/why-violence-has-re-emerged-in-armenia-azerbaijan-conflict/>
22. OBSERVATORY OF ECONOMIC COMPLEXITY (2020): Azerbaijan. [online]. 6. 7. 2020. [Citované 11. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://oec.world/en/profile/country/aze/>
23. PRESIDENT OF RUSSIA (2020): Interview with Rossiya TV channel. [online]. 7. 10. 2020. [Citované 13. 12. 2020.] Dostupné na internete: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/64171>
24. PRESIDENT OF RUSSIA (2020): Meeting of the Valdai Discussion Club. [online]. 22. 10. 2020. [Citované 11. 12. 2020.] Dostupné na internete: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/64261>
25. PRESIDENT OF RUSSIA (2020): Statement by President of the Republic of Azerbaijan, Prime Minister of the Republic of Armenia and President of the Russian Federation. 10. 11. 2020. Dostupné na internete: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/64384>
26. PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN (2010): Joint press statements of Presidents of Azerbaijan and Turkey. 15. 9. 2010. Dostupné na internete: <https://en.president.az/articles/736>
27. STOCKHOLM INTERNATIONAL PEACE RESEARCH INSTITUTE (2019): SIPRI Military Expenditure Database. [online]. [Citované 11. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://www.sipri.org/databases/milex>
28. STUDIAGENOCID (2020): Rozhovor s politologem Tomášem Šmídem o historii a současnosti konfliktu o Náhorní Karabach. [online]. 12. 10. 2020. [Citované 11. 12.

- 2020.] Dostupné na internete: <https://studiagenocid.cz/2020/10/12/rozhovor-s-politologem-tomasem-smidem-o-historii-a-soucasnosti-konfliktu-o-nahorni-karabach/>
29. THE MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF THE RUSSIAN FEDERATION (2016): Foreign Policy Concept of the Russian Federation. 1. 12. 2016. Dostupné na internete: https://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6BZ29/content/id/2542248
30. THE MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF THE RUSSIAN FEDERATION (2020): Foreign Minister Sergey Lavrov's interview with Russian and foreign media on current international issues. [online]. 16. 11. 2020. [Citované 13. 12. 2020.] Dostupné na internete: https://www.mid.ru/en/press_service/minister_speeches/-/asset_publisher/7OvQR5KJWVmR/content/id/4429844
31. TOAL, G. (2020): Five ways the 2020 Nagorno-Karabakh conflict will change the map. [online]. 12. 11. 2020. [Citované 11. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://www.washingtonpost.com/politics/2020/11/16/five-ways-2020-nagorno-karabakh-conflict-will-change-map/>
32. TOKSABAY, E. (2020): Turkish arms sales to Azerbaijan surged before Nagorno-Karabakh fighting. [online]. 14. 10. 2020. [Citované 11. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://www.reuters.com/article/armenia-azerbaijan-turkey-arms-int-idUSKBN26Z230>
33. TRENIN, D. (2020): Tweet (AMAZRUagreement on #NagornoKarabakh...). [online]. 10. 11. 2020. [Citované 13. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://twitter.com/DmitriTrenin/status/1326096852429787137>
34. UN NEWS (2020): UN pledges humanitarian support as Armenia and Azerbaijan negotiate 'lasting, peaceful settlement' over Nagorno-Karabakh. [online]. 4. 12. 2020. [Citované 11. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://news.un.org/en/story/2020/12/1079302>
35. UN NEWS (2020): UN rights chief warns of possible war crimes in Nagorno-Karabakh conflict. [online]. 2. 11. 2020. [Citované 11. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://news.un.org/en/story/2020/11/1076672>
36. WORLD INTEGRATED TRADE SOLUTION (2020): Armenia Trade. [online]. [Citované 13. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://wits.worldbank.org/countrysnapshot/en/arm>

Kontakt:

Ing. Zuzana Rozkošová

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: zuzana.rozkosova@euba.sk

BRATISLAVA AKO HLAVNÝ PRIJÍMATEĽ ZAHRANIČNEJ MIGRÁCIE A TVORCA INTEGRAČNEJ POLITIKY¹

BRATISLAVA - THE MAIN RECIPIENT OF FOREIGN MIGRATION AND CREATOR OF INTEGRATION POLICY

Terézia Seresová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: terezia.seresova@euba.sk

Abstrakt: Článok sa venuje migračnej a integračnej politike Slovenskej republiky ako takej a zameriava sa na analýzu zahraničnej migrácie v hlavnom meste SR. Článok je rozdelený do troch častí, z toho prvá časť sa sústreďuje na teoretické poznatky vedeckej obce v oblasti migrácie a spolužitia rozdielnych etníc a kultúr. Druhá časť sa venuje migračnej a integračnej politike SR. V tretej časti je centrom analýzy Bratislava ako prijímateľ zahraničnej migrácie. Cieľom článku je za pomocidiskurznej analýzy vykresliť situáciu v hlavnom meste a analyzovať problematiku integrácie migrantov v hlavnom meste.

Kľúčové slová: zahraničná migrácia, integračná politika, spoločnosť, samospráva

JEL: J15, J61

Abstract: The article concerns the migration and integration policy of the Slovak Republic and focuses on the analysis of foreign migration in the capital city of the Slovak Republic. The article is divided into three parts, with the first part focusing on the theoretical knowledge of the scientific community in the field of migration and coexistence of different ethnicities and cultures. The second part of the text is concerned with the migration and integration policy of the Slovak Republic. In the third part, the center of analysis is Bratislava as a recipient of foreign migration. The aim of the article is to apply discourse analysis to draw the situation in the capital and analyze the issue of integration of migrants in the capital.

Key words: foreign migration, integration policy, society, local self-government

JEL: J15, J61

Úvod

Súčasný multietnický a multikultúrny rozloženie sveta v 21. storočí znamená, že tolerancia, inklúzia, rovnosť a prijatie iných etníc nepredstavujú v oblasti vedných odborov len teoretické otázky, ale sú súčasťou európskych spoločností a určujú, ako dlho ostane Európska únia demokratická a ako sa vysporiada s pretrvávajúcou migračnou krízou. Etnická identita je všeobecne považovaná za zásadnú a potreba definovať a odmietnuť „iné“ je zakorenená v ľudskej prirodzenosti.²

Podľa Schmittera a Heislera sú pre súžitie migrantov a autochtónnych obyvateľov potrebné najmenej tri generácie. Dôležitá je postupná lineárna asimilácia, vďaka ktorej sa prisťahovalci a menšiny stretávajú s následným medzigeneračným sociálno-ekonomickým zlepšením a zámerným zachovaním kultúrneho dedičstva a hodnôt a ekonomickým pripútaním k etnickým komunitám.³ V nasledujúcom článku sa budeme sústreďovať na zahraničnú migráciu

¹ Príspevok získal podporu z fondu Európskej únie Horizont H2020 výskumného a inovačného programu, MAGYC – GA No. 822806.

² HARDIN, R. (1995): One for all: The logic of group conflict.

³ SCHMITTER HEISLER, B. (2008): The Sociology of Immigration. From Assimilation to Segmented Integration, from the American Experience to the Global Arena, s. 83-86.

a problematiku integrácie migrantov na Slovensku, konkrétne sa predmetom diskurznej analýzy stane Bratislava ako hlavné mesto. Svojou polohou, silným ekonomickým rozvojom (v porovnaní s inými regiónmi Slovenska) a prítomnosťou dôležitých inštitúcií má najväčšie predpoklady pritiahnuť okrem obyvateľov iných regiónov aj práve zahraničných migrantov. V texte budeme analyzovať zahraničnú migráciu a integráciu migrantov v hlavnom meste v spolupráci vládnych orgánov s mimovládnyimi organizáciami a odborníkmi. Vychádzať budeme najmä z projektu KapaCITY, ktorý podrobne skúmal zahraničnú migráciu v Bratislave a vo svojom kvalitatívnom výskume sa opiera o výpovede nielen migrantov, ale aj obyvateľov mesta Bratislavy a takisto o výpovede zamestnancov samosprávy. Cieľom textu je analýza pôsobnosti hlavného mesta v imigračnej a následnej integračnej politike.

1 Prehľad literatúry

Etnický pôvod ako dynamická a pružná entita, do značnej miery závisí od inštitúcií a politik. Tie pomáhajú definovať a vytvárať etnické a iné identity – či už úmyselne, nepriamo, nechtiac alebo dokonca aj napriek ich maximálnemu úsiliu, aby sa tak nestalo. „Predchádzajú, zmierňujú, spúšťajú a udržiavajú etnické konflikty za pomoci stimulov spôsobmi, ktoré buď zhoršujú alebo oslabujú politický význam kultúrnej identity.”⁴ Z toho vyplýva, že integrácia migrantov a postupná asimilácia medzi autochtónne obyvateľstvo podľa Crawforda je priamo závislá od vlády, resp. vláda a jej vládne inštitúcie formujú, menia a vytvárajú integračnú politiku. Podľa Irelanda politiky európskych lídrov a pravidiel, ktoré stanovujú pri postupoch pre pridelenie zdrojov, účasť a zodpovednosť pri vytváraní integračnej politiky, majú „zásadný vplyv na vytváranie a vymedzovanie identity, rovnako ako politici a ďalší aktéri politiky, ktorí pestujú etnickú spoluprácu alebo konflikt.”⁵ Podľa Bartha súvisia etnické väzby vytvorené politickými vodcami a intelektuálmi na účely sociálnej manipulácie s konkrétnymi sociálnymi a politickými projektmi. Hranice, v sociálnom ponímaní, medzi etnikami podľa Bartha majú tendenciu v spoločnosti pretrvávajúť, pretože kategorické rozlišovanie medzi etnikami nezávisí od absencie mobility, kontaktu alebo dostatku informácií, ale závisí od spoločenských procesov vylúčenia alebo začlenenia do spoločnosti.⁶

Imigrácia, resp. prisťahovalectvo je súčasťou spoločenských zmien a prispieva v západných kultúrach k posilneniu etnickej a kultúrnej rozmanitosti. Za posledné tri desaťročia patrí integrácia migrantov medzi dôležité politické otázky vo väčšine európskych krajín a účastníci politik implementovali ciele politiky na podporu integrácie nových prisťahovalcov.⁷ Aj keď neexistuje univerzálna definícia pojmu integrácie, základným významom integrácie je sociálny proces osídľovania a prispôbovania sa domáceho i imigrantského obyvateľstva, čo vedie k zvýšenému sociálnemu členstvu migrantov.⁸ Cieľ integrácie sa označuje ako dosiahnutie rovnakých príležitostí pre migrantov v spoločnosti.⁹ Avšak vedci a tvorcovia politik sa nezhodujú v tom, ako by sa mali vytvárať integračné politiky, aby sa dosiahli čo najpriaznivejšie politické výsledky. Zatiaľ čo asimilácia¹⁰ zdôrazňuje význam prisťahovalcov pri prispôbovaní sa autochtónnej spoločnosti, multikulturalizmus¹¹ zdôrazňuje účasť prisťahovalcov pri zachovaní kultúrnej odlišnosti. Tieto dva široké prístupy k integrácii prisťahovalcov nie sú len koncepciami integračného procesu, ale aj konkrétnymi

⁴ CRAWFORD, B. – LIPSCHUTZ, R. (1998): The Myth of „Ethnic Conflict”: Politics, Economics, and „Cultural” Violence, s. 11-12.

⁵ IRELAND, P. (2004): Becoming Europe: Immigration, Integration, and the Welfare State, s. 5.

⁶ BARTH, F. (1969): Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organisation of Culture Diference, s. 9-24.

⁷ GIVENS, T. (2007): Immigration and immigrant integration in Europe: empirical research, s. 67-83.

⁸ Tamtiež, s. 72.

⁹ KYMLICKA, W. (1995): Multicultural citizenship: A liberal theory of minority rights, s. 15-17.

¹⁰ GIVENS, T. (2007): Immigration and immigrant integration in Europe: empirical research, s. 67-83.

¹¹ KOOPMANS, R. (2013): Multiculturalism and immigration. A contested field in cross-national comparison, s. 147-169.

príkladmi politik. Podľa Bloemraada politika multikulturalizmu prináša priaznivé výsledky integrácie,¹² na druhej strane Koopmans považuje multikulturalizmus za zodpovedný faktor zlyhania integrácie migrantov a asimiláciu migrantov ako efektívnejšie riešenie.¹³

Krízová rétorika v súvislosti s migráciou bola a stále je bežná v debatách a rokovaní na vnútroštátnej, ale aj európskej úrovni, avšak môžeme sa domnievať, že práve mestá a samosprávne kraje sa zaoberajú väčšinou problémami okolo politiky začleňovania migrantov. V kontexte súčasného prílivu žiadateľov o azyl a migrantov sa práve oni stávajú inštitúciou, ktorá by sa mala z väčšej časti zaoberať integráciou migrantov. Samosprávy a mestá sú považované za centrá ekonomických a sociálnych príležitostí a realizujú množstvo programov a iniciatív v snahe ponúkať presídlenie, ubytovanie, zdravotnú starostlivosť, jazykové kurzy a celkovú šancu na začlenenie.¹⁴

Môžeme pozorovať, že európske mestá sa postupom času začali stávať dôležitými aktérmi pri navrhovaní a implementácii prístahovaleckej politiky. Tento trend možno badať nielen v súvislosti s migračnou krízou (od roku 2015) a tokmi utečencov prichádzajúcich do Európy, ale aj v krajinách, respektíve európskych mestách, ktoré majú skúsenosti s komunitami migrantov už niekoľko desaťročí. V posledných rokoch vedecká obec, odborníci ale aj verejnosť zaznamenávajú zmenu úlohy a sebavedomia miest, ktorá sa odzrkadľuje v pozitívnych reakciách miestneho obyvateľstva na zahraničnú migráciu a diverzifikáciu zo strany inštitúcií Európskej únie, vývoj mestských sietí a v neposlednom rade v spochybňovaní politických rámcov na vnútroštátnej úrovni.¹⁵

Akademická obec sa v posledných rokoch sústreďuje na analýzu tvorby prístahovaleckej politiky na miestnej a samosprávnej úrovni a zaoberá sa rozdielmi, ktoré môžu nastať medzi smernicami a právnymi predpismi vnútroštátnej politiky a imigračnou politikou vytvorenou mestami a samosprávami. Tiež je vnímaná dôležitosť miest pri uskutočňovaní integračných politik a miera, do akej môžu byť vzťahy mesta s diverzifikovaným miestnym obyvateľstvom ovplyvnené jeho politikou, ekonomikou a históriou.¹⁶

2 Problematika zahraničnej migrácie a následnej integrácie v SR z pohľadu vládnych a mimovládnych inštitúcií

Od migračnej krízy roku 2015 sa téma migrácie stala jednou z dôležitých tém vo verejnej diskusii v rámci Európskej únie, vrátane Slovenska. Verejnosť, respektíve spoločnosť a politickí lídri neboli pripravení na príliv utečencov, nakoľko v minulosti Slovenská republika nepredstavovala cieľovú destináciu migrantov.¹⁷ Z tohto dôvodu sa otázky migračnej politiky nevenovala pozornosť ani v rámci jednotlivých vlád na Slovensku, ani nastavenie spoločnosti sa neformovalo k pozitívnemu vzťahu k integrácii migrantov. Počet migrantov sa začal výrazne zvyšovať až v posledných troch rokoch a súvisí s priaznivou ekonomickou situáciou, s nedostatkom pracovnej sily a už vyššie spomínanou migračnou krízou.¹⁸

Ako sme už vyššie spomínali, za posledné tri roky začal výrazne rásť počet migrantov prichádzajúcich na Slovensko, predovšetkým štátnych príslušníkov z tretích krajín ako je

¹² BLOEMRAAD, I. (2006): Becoming a citizen: Incorporating immigrants and refugees in the United States and Canada.

¹³ KOOPMANS, R. (2013): Multiculturalism and immigration. A contested field in cross-national comparison, s. 147-169.

¹⁴ IRELAND, P. (2004): Becoming Europe: Immigration, Integration, and the Welfare State, s. 10-24.

¹⁵ ALEXANDER, M. (2003): Local policies toward migrants as an expression of host-stranger relations: A proposed typology, s. 411-430.

¹⁶ SCHILLER, M. – HACKETT, S. (2018): Continuity and change in local immigrant policies in times of austerity.

¹⁷ VAN MOL, CH. – DE VALK, H. (2016): Migration and Immigrants in Europe: A Historical and Demographic Perspective.

¹⁸ Liga za ľudské práva (2020): Analýza situácie a odporúčania vo vzťahu k nastaveniu azylovej, migračnej a integračnej politiky v Slovenskej republike, s. 4.

Ukrajina a Srbsko, ktorí prichádzajú hlavne za prácou. Dôležitým zistením pre integračnú politiku je fakt, že v roku 2018 po prvýkrát prevýšil počet migrantov z tretích krajín počet občanov z krajín EÚ s pobytom na Slovensku. Podľa štúdie Ligy za ľudské práva: „patrí však Slovensko dlhé roky medzi krajiny EÚ, ktoré majú najmenej žiadateľov o azyl, azylantov a osôb s poskytnutou doplnkovou ochranou.”¹⁹ Môžeme pozorovať, že napriek tomuto údaju, predstavujú občania tretích krajín väčšinu migrantov žijúcich na území SR a samotná migrácia aj naďalej stojí v centre pozornosti nielen verejnosti, ale najmä politikov a médií od roku 2015 až po súčasnosť.

V roku 2014 prijala vtedajšia vláda SR dokument *Integračná politika Slovenskej republiky*,²⁰ ktorý mal za úlohu deklarovať migrantom princípy rovnosti, spravodlivosti a rešpektovania ľudskej dôstojnosti každého obyvateľa a obyvateľky krajiny a zabezpečiť im dôstojnú integráciu v siedmich oblastiach:

1. samosprávne kraje,
2. bývanie,
3. kultúrna a spoločenská integrácia,
4. zdravotná starostlivosť,
5. vzdelávanie,
6. zamestnanosť a sociálna ochrana,
7. občianstvo Slovenskej republiky.

Dokument *Súhrnná správa o stave plnenia cieľov a opatrení Integračnej politiky SR za rok 2017* predstavoval komplexnú správu, v ktorej jednotlivé ministerstvá predkladali ministrom MPSVR SR²¹ plnenie cieľov a opatrení vyplývajúcich z *Integračnej politiky SR* za príslušné roky. Vláda SR však túto povinnosť ministerstiev zrušila, *Integračná politika SR* ako dokument je však aj naďalej platná (od roku 2014). Nakoľko migračná kríza začala v roku 2015 a dokument *Integračnej politiky* bol schválený rok pred vypuknutím krízy, môžeme predpokladať, že nespĺňa požiadavky na integračný dopyt migrantov. Už vyššie spomíname zmenu v číslach žijúcich migrantov na území SR, a to, že obyvateľov tretích krajín je viac ako obyvateľov krajín EÚ. Podľa správy Národného kontaktného bodu Európskej migračnej siete v Slovenskej republike je *Integračná politika SR* neaktuálna a vyžaduje si komplexnú aktualizáciu.²²

Vláda Slovenskej republiky schválila 10. októbra 2018 *Stratégiu pracovnej mobility cudzincov v Slovenskej republike*²³ uznesením vlády SR č. 473. V roku 2018 bol zaznamenaný zvýšený dopyt zamestnávateľov po pracovnej sile zo zahraničia, následkom čoho prebehla diskusia medzi politikmi, odborníkmi a súkromným sektorom.²⁴ Viac ako 1 200 firiem na Slovensku zamestnávalo v roku 2018 občanov z tretích krajín. Asociácia priemyselných zväzov v roku 2018 potvrdila, že 37,6 % firiem odmieta zákazky pre nedostatok pracovnej sily.²⁵ Z tohto dôvodu prijala vláda vyššie spomínaný dokument za účelom zmeny v oblasti legálnej migrácie v danom roku, „dovtedy neexistovala komplexná stratégia pre riešenie problematiky plánovaného manažmentu riadenej a regulovanej pracovnej mobility cudzincov na trh práce,

¹⁹ Liga za ľudské práva (2020): Analýza situácie a odporúčania vo vzťahu k nastaveniu azylovej, migračnej a integračnej politiky v Slovenskej republike, s. 5.

²⁰ Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny (2014): *Integračná politika Slovenskej republiky*.

²¹ Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny.

²² MĚSZÁROSOVÁ, S. – OBOŇOVÁ, S. (2019): Výročná správa o migrácii a azyly v Slovenskej republike za rok 2018, s. 44.

²³ Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny (2018): *Stratégia pracovnej mobility cudzincov v Slovenskej republike*.

²⁴ Európska komisia: Potrebuje slovenský pracovný trh viac migrantov.

²⁵ KOLLAROVÁ, Z. (2018): Štát chce riadiť dovoz pracovnej sily.

zastrešujúca potreby slovenskej ekonomiky.”²⁶ Dokument formuluje zámer zjednodušiť niektoré pravidlá v oblasti zamestnávania cudzincov, ale venuje sa aj potrebe dlhodobej pracovnej migrácie a integrácie zahraničných pracovníkov na lokálnej úrovni.

Podľa *Súhrnnej správy o stave plnenia úloh, zámerov a cieľov migračnej politiky za rok 2018*, ktorá združuje súhrnné analýzy, na ktorých sa podieľali takmer všetky ministerstvá (okrem Ministerstva dopravy SR) spolu so štatistickým úradom a Úradom pre Slovákov žijúcich v zahraničí: „bola migrácia naďalej jednou z ústredných tém na rokovaníach v rámci Európskej únie, a to aj napriek poklesu neoprávnených prekročení hraníc do Európskej únie (o 30 % oproti roku 2017) a s tým súvisiaceho poklesu počtu žiadostí o azyl v Európskej únii, ktorý predstavoval približne 620 tis. žiadostí – asi o 10 % menej ako v roku 2017 a o niečo nižší ako v roku 2014 (pred krízou).” V *Súhrnnej správe* jednotlivé ministerské rezorty vyhodnocujú predložené výzvy a ich následné plnenie pre aktuálny rok. Podľa dokumentu *Migračnej politiky SR* si samotné Ministerstvo vnútra SR dalo do decembra 2020 za úlohu: „aktívne sa zúčastňovať na presadzovaní strategických záujmov Slovenskej republiky v oblasti azylu a migrácie na rokovaníach Rady Európskej únie a Európskej komisie.”²⁷ Inými slovami, môžeme predpokladať, že „presadzovanie strategických záujmov Slovenskej republiky v oblasti azylu a migrácie” odpovedá nastaveniu politických lídrov na Slovensku v otázke prerozdeľovania migrantov v rámci EÚ a k väčšinovému nastaveniu spoločnosti v otázke prijímania migrantov z tretích krajín. V rámci vnútorných záležitostí SR sa ministerstvo vnútra zaviazalo zefektívniť procesy vydávania víz a povolení na pobyt za pomoci spolupráce medzi zastupiteľskými úradmi a príslušnými oddeleniami cudzineckej polície s využitím informačných a komunikačných technológií a zlepšenie jazykovej znalosti zamestnancov v rámci cudzineckej polície, ktorí prichádzajú do priameho kontaktu s cudzincami, no podľa ich vlastných slov opatrenie nebolo v roku 2018 splnené z objektívnych dôvodov.²⁸

Podľa Ligy za ľudské práva a ich analýzy ohľadom integrácie migrantov sú Migračná politika SR z roku 2011, ako aj Integračná politika SR z roku 2014 nedostačujúce, vyžadujú revíziu a prehodnotenie priorít, cieľov a opatrení ohľadom migrácie a integrácie a nereagujú na súčasnú situáciu v týchto oblastiach.²⁹ Nemôžeme nesúhlasiť s takýmto tvrdením, nakoľko samotné ministerstvá a aj vybrané samosprávne kraje³⁰ postupom času menia migračné a integračné politiky, čoraz viac spolupracujú s medzinárodnými, mimovládnyimi a neziskovými organizáciami, ktoré sa primárne venujú migračnej problematike a začleneniu migrantov do spoločnosti a na pracovný trh.

Nakoľko sa v tretej časti budeme venovať hlavnému mestu Bratislave, z hľadiska analýzy je potrebné spomenúť strategický dokument, ktorý prijal Magistrát Bratislavy v roku 2010 *Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja na roky 2010 – 2020*. Dokument stanovil šesť základných okruhov strategického rozvoja mesta: 1. Bratislava – nadregionálne centrum, 2. znalostná ekonomika, 3. zvalita života a ľudský potenciál, 4. kvalita životného prostredia a mestského priestoru, 5. doprava a technická infraštruktúra, 6. správa a riadenie mesta.³¹ V dokumente sa problematika integrácie cudzincov nespomína, respektíve cudzinci sú spomínaní iba okrajovo a to ako počet žijúci na území hlavného mesta. Ide o jediný strategický dokument vydaný magistrátom a tak dôležitá téma ako je integrácia cudzincov sa v ňom

²⁶ MÉSZÁROSOVÁ, S. – OBOŇOVÁ, S. (2019): Výročná správa o migrácii a azyle v Slovenskej republike za rok 2018, s. 23.

²⁷ Ministerstvo vnútra SR (2019): Vyhodnotenie plnenia jednotlivých úloh rozpracovaných z Migračnej politiky Slovenskej republiky s výhľadom do roku 2020 Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, s. 3.

²⁸ Tamtiež, s. 3.

²⁹ Liga za ľudské práva (2020): Analýza situácie a odporúčania vo vzťahu k nastaveniu azylovej, migračnej a integračnej politiky v Slovenskej republike, s. 5.

³⁰ LUPTÁKOVÁ, Z. – MEDEŇOVÁ, K. (2018): Integrácia cudzincov v Košickom samosprávnom kraji. Analýza strategických dokumentov a kvalitatívny výskum.

³¹ Academia Istropolitana Nova (2010): Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja na roky 2010 – 2020, s. 12.

nenachádzala po dobu desiatich rokov a absentuje aj samotné zmapovanie pobytov cudzincov na území hlavného mesta a následné vyhodnotenie, alebo navrhnutie integračnej politiky. Potvrdzuje to naše predchádzajúce tvrdenie, že nastavenie spoločnosti sa neformovalo k pozitívnemu vzťahu k integrácii migrantov ani na oficiálnej úrovni magistrátu akou je práve spomínaný strategický dokument. Nové vedenie magistrátu na čele s primátorom Matúšom Valloom predĺžilo *Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja na roky 2010 – 2020* do času, pokiaľ sa neschváli nový dokument, s ktorým prišlo vedenie magistrátu (Plán Bratislava 2030).³² Magistrát pred schválením spomínaného dokumentu uskutočňuje stretnutia, takzvané Metropolitné fóra, na ktorých diskutujú odborníci pre jednotlivé tematické oblasti: 1. mobilita, 2. životné prostredie, 3. energetika, 4. školstvo a šport, 5. sociálne veci, 6. kultúra. Magistrát v oblasti sociálnych vecí bude pri téme cudzincov v hlavnom meste spolupracovať práve s KAPACity, ako niekoľkoročným programom pracujúcim s cudzincami a integráciou cudzincov.³³

Strategický dokument Magistrátu hlavného mesta Bratislavy – Plán Bratislava 2030 verejnosti v čase našej diskurznej analýzy venovanej výskumu zahraničnej migrácie a jej následnej integrácii, predstavený nebol. Napriek tomu môžeme vidieť posun v tom, že téma cudzincov a integrácie cudzincov má samostatnú kapitolu v strategickom pláne, ktorý vypracováva súčasné vedenie magistrátu s odborníkmi. V doterajších strategických dokumentoch vypracovaných pre Bratislavu v obdobiach predošlých primátorov sa zahraničná migrácia a integrácia migrantov nevyskytovala. Ďalší posun v angažovanosti mesta v integrácii zahraničných migrantov môžeme vidieť aj v podujatiach, ktoré súčasný magistrát podporuje a zapája sa do nich. Ako príklad môžeme uviesť *Záverečnú online konferenciu KapaCITY – Podpora samospráv pri miestnej integrácii cudzincov*,³⁴ ktorú organizovala Liga za ľudské práva v spolupráci s organizáciou CVEK a predstaviteľmi Banskobystrického samosprávneho kraja, Košického samosprávneho kraja, mesta Trnavy a Magistrátu hlavného mesta Bratislavy. Samotní predstavitelia Magistrátu hlavného mesta Bratislavy a odborníci na imigračnú a integračnú politiku počas konferencie uviedli, že spolupráca miest a samospráv s odborníkmi vedie k skvalitneniu služieb pre cudzincov a celkového života v Bratislave.

3 Problematika integrácie v hlavnom meste

Bratislava, rovnako ako ďalšie európske hlavné mestá, pôsobí ekonomicky a administratívne atraktívne nielen pre slovenské obyvateľstvo migrujúce do Bratislavy, ale aj pre zahraničných migrantov. Bratislava spolu s priľahlými okresmi v rámci Bratislavského kraja je najviac rozvinutý región v rámci Slovenska. Výrazný odstup Bratislavy od ostatných regiónov má vplyv na to, že Slovensko patrí medzi krajiny s najvýraznejšími regionálnymi rozdielmi.³⁵ V minulosti samosprávy a mestá nereagovali žiadnym spôsobom na zahraničnú migráciu, napriek tomu, že vstup Slovenska do Európskej únie znamenal nárast prichádzajúcich migrantov a samotné samosprávy mali prístup k dátam, ktoré poskytuje Úrad cudzineckej zahraničnej polície. Po vstupe Slovenska do Európskej únie (od roku 2004) sa samotné Slovensko aj so svojím hlavným mestom stali atraktívnymi pre zahraničnú migráciu. Koncom januára 2018 žilo v Bratislave takmer 34 500 cudzincov, čo je takmer jedna tretina všetkých žijúcich cudzincov na Slovensku a približne 8 % všetkých obyvateľov Bratislavy. Z toho 51,9 % tvorili migranti z tretích krajín, a to najmä z Ukrajiny, Srbska, Ruska a Vietnamu. Väčšina

³² Magistrát hlavného mesta Slovenskej republiky (2020): Predĺženie platnosti dokumentu Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja hlavného mesta SR Bratislavy na roky 2010 – 2020, s. 1.

³³ Metropolitný inštitút Bratislavy (2020): Metropolitné fórum. Plán Bratislava 2030, s. 28.

³⁴ KapaCITY konferencia (2021): Záverečná online konferencia KapaCITY. Podpora samospráv pri miestnej integrácii cudzincov.

³⁵ GOLIAŠ, P. (2017): Regionálne rozdiely v SR – prehľad dôležitých štatistík, s. 2-4.

a to 84,3 % boli migranti v produktívnom veku (17 – 62 rokov).³⁶ V roku 2020 žilo podľa *Štatistického prehľadu legálnej a nelegálnej migrácie v Slovenskej republike 2020* vyhotoveným Úradom hraničnej a cudzineckej polície na území Bratislavského kraja (Bratislava, Pezinok, Malacky, Senec) 33 497³⁷ štátnych príslušníkov tretích krajín, aký je počet občanov Európskej únie žijúcich na území Bratislavského kraja sa v dokumente neuvádza. Aj tieto nezrovnalosti v oficiálnych údajoch naznačujú, že problematika zahraničnej migrácie stála a naďalej stojí na okraji záujmov aj na vládnej úrovni.

Pre vedeckú obec, ale aj odborníkov, venujúcim sa téme migrácie alebo integrácie migrantov je zložitá dostať sa ku konkrétnym číslam zahraničnej migrácie na úrovni samospráv, nakoľko samotné samosprávy a mestá majú prístup k dátam o zahraničnej migrácii, avšak podľa slov odborníkov s nimi nepracujú.³⁸ Číselné údaje patria vo vytváraní integračných a imigračných politík za kľúčové, nakoľko poznanie množstva a skladby cudzincov môže výrazne napomôcť mestám vytvoriť imigračnú a integračnú politiku na mieru konkrétnemu mestu alebo samospráve.

Tak ako tvrdia Schiller a Hackett vo svojej štúdii, európske mestá sa postupne začali stávať dôležitými aktérmi pri navrhovaní a implementácii prisťahovaleckej politiky,³⁹ tento trend môžeme v posledných troch rokoch vidieť aj na Slovensku. Vybrané mestá a samosprávy reagujú na vzrastajúci počet cudzincov na svojom území a spolupracujú s mimovládnyimi a neziskovými organizáciami a odborníkmi^{40,41,42,43} pri vypracovávaní svojich politík.

3.1 Integrácia migrantov v hlavnom meste

Proces integrácie môžeme zjednodušene vysvetliť ako zapojenie a včlenenie migrantov do spoločnosti a na pracovný trh. Integrácia predstavuje dynamický a obojstranný proces, ktorý sa týka nielen prichádzajúcich cudzincov, ale aj štátu v záujme lepšieho a jednoduchšieho spolunažívania obyvateľov, žijúcich na jeho území, je povinný vytvoriť vhodné podmienky. Podľa Marczyovej: „by integračné opatrenia mali smerovať k existencii nástrojov a opatrení, ktoré umožnia cudzincom predovšetkým:

- zaradiť sa na pracovný trh,
- zvládnuť výučbu slovenského jazyka,
- prístup ku vzdelaniu,
- prístup k zdravotnej starostlivosti,
- prístup k sociálnym službám,
- prístup k bývaní a uznaniu kultúrnych špecifik,
- uznanie ich jasného právneho štatútu, účasti na občianskom a politickom živote, prípadne aj získanie štátneho občianstva SR.⁴⁴

³⁶ Dáta na vyžiadanie pre projekt KapaCITY poskytol Úrad hraničnej a cudzineckej polície.

³⁷ Úrad hraničnej a cudzineckej polície (2020): Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie v Slovenskej republike, s. 11.

³⁸ GALLOVÁ-KRIEGLEROVÁ, E. (2021): Aktuálny stav v oblasti integrácie migrantov v SR. Záverečná online konferencia KapaCITY.

³⁹ SCHILLER, M. – HACKETT, S. (2018): Continuity and change in local immigrant policies in times of austerity.

⁴⁰ LUPTÁKOVÁ, Z. – MEDĽOVÁ, K. (2018): Integrácia cudzincov v Košickom samosprávnom kraji. Analýza strategických dokumentov a kvalitatívny výskum.

⁴¹ KADLEČÍKOVÁ, J. (2018): Cudzinci v Bratislave.

⁴² KRIGLEROVÁ, G. E. (2018): Banská Bystrica – mesto pre všetkých? Cudzinci a úloha samosprávy v ich integrácii. Banská Bystrica. Analýza strategických dokumentov a kvalitatívny výskum.

⁴³ CHUDŽÍKOVÁ, H. A. (2018): Prieskum pre všetkých. Cudzinci a možnosti ich integrácie v meste Trnava.

⁴⁴ MARCZYOVÁ, K. (2018): Integrácia cudzincov (azylantov) v Slovenskej republike – právne postavenie, s. 120-121.

Túto definíciu môžeme aplikovať nielen na celoštátnu úroveň vytvárania integračnej politiky, ale aj na samosprávnú a miestnu úroveň. Samotné samosprávy a mestá by mali pri svojej integračnej politike presadzovať také opatrenia a nariadenia, ktoré umožnia efektívnu integráciu migrantov do spoločnosti. Pritom je potrebné vytvoriť a zabezpečiť rešpektujúce a multikultúrne prostredie, v ktorom sa obyvatelia budú cítiť bezpečne.

Pri analýze integrácie cudzincov v Bratislave za posledné roky sme sa zamerali na tri oblasti – cudzincov, majoritu obyvateľstva hlavného mesta a samotný magistrát. Svoj pohľad a názor na integráciu cudzincov vyjadrili v rozhovoroch pre projekt KapaCITY,⁴⁵ na ktorom spolupracujú magistrát, organizácia CVEK, Liga za ľudské práva a mnohí iní odborníci a organizácie venujúce sa problematike zahraničnej migrácie a jej následnej integrácie.

3.2 Problematika integrácie zo strany zahraničnej migrácie žijúcej v hlavnom meste

Podľa výročnej správy projektu KapaCITY a podľa rozhovorov a dotazníku, ktorý v rámci projektu KapaCITY migranti vyplňali, medzi najčastejšie problémy, s ktorými sa stretávajú pri pobyte v hlavnom meste, uviedli zdĺhavé vybavovanie dokladov, jazykovú bariéru, nedostatok informácií v inom ako slovenskom jazyku a problém nájsť si bývanie (nakoľko sa migranti stretávajú v prípade prenájmu s odmietaním). Medzi ďalšie problémy uviedli orientáciu v MHD, prístup k vzdelávaniu a zdravotnej starostlivosti. Ako sme uviedli vyššie, prístup k vzdelávaniu, k zdravotnej starostlivosti, k bývaniu, možnosť výučby slovenského jazyka patria medzi sedem základných bodov správnej integrácie. Medzi hlavné predpoklady na úspešnú integráciu patrí znalosť jazyka a ochota, respektíve motivácia a samozrejme ekonomická situácia, v ktorej sa nachádzajú.⁴⁶ S ekonomickou situáciou súvisí aj integrácia v pracovnom prostredí najmä vtedy, ak pracujú v zmiešaných pracovných kolektívoch. Podľa Kadlečíkovej to majú ťažšie cudzinci, ktorí sú na prvý pohľad odlišní či už farbou pleti, pôvodom alebo životným štýlom. Práve oni sa častejšie stretávajú s nepriateľskými prejavmi a pre zvýšenie svojej bezpečnosti a bezpečnosti svojej rodiny nechodia von vo večerných hodinách, vyhýbajú sa určitým miestam. Ďalším problémom, ktorí sa pri zahraničných migrantoch vyskytuje, je pracovné vykorisťovanie zo strany agentúr a zamestnávateľov.⁴⁷

3.3 Vnímanie migrantov v Bratislave majoritnou skupinou obyvateľov mesta

Migranti sa obyvateľom mesta javia v Bratislave organizovaní a ich nažívanie vnímajú cez uzavreté komunity. Respondenti v projekte KapaCITY, ktorý má na starosti integráciu na lokálnej úrovni, majú pocit, že: „mesto by sa v rámci mestského rozvoja malo venovať témam ako sú sociálna súdržnosť obyvateľstva, inklúzia ohrozených skupín, prepájanie rôznych skupín obyvateľstva Bratislavy.“⁴⁸

Respondenti pozorujú cudzincov ako súčasť Bratislavy, ale vnímajú ich skôr okrajovo, najmä cez gastronomické prevádzky.⁴⁹

Obyvatelia mesta vnímajú cudzincov cez rozmanitosť mesta, ktorá podľa ich názoru je skôr vítaná. Zaujímavým zistením je, že oslovená majorita obyvateľstva cudzincov a ich integráciu vnímala ako zlyhanie vedenia mesta a jeho štruktúr. Bratislavu porovnávali s európskymi mestami, ktoré podľa ich slov zahraničnú migráciu vnímajú ako príležitosť pre rozvoj a rast a podnikajú adekvátne kroky, aby sa ich obyvatelia cítili dobre a bezpečne. Takisto respondenti vnímajú každoročný nárast prichádzajúcej zahraničnej migrácie do Bratislavy

⁴⁵ KapaCITY: KapaCITY – podpora integrácie cudzincov na lokálnej úrovni.

⁴⁶ BOCCAGNI, P. (2017): Aspirations and the subjective future of migration: Comparing views and desires of the "time ahead" through the narratives of immigrant domestic workers.

⁴⁷ KADLEČÍKOVÁ, J. (2018): Cudzinci v Bratislave, s. 13-19.

⁴⁸ KADLEČÍKOVÁ, J. (2018): Cudzinci v Bratislave, s. 8.

⁴⁹ Tamtiež, s. 13.

a vnímajú absenciu kultúrnej a vzdelávacej politiky mesta, ktorá by mala za následok, že cudzinci by nestáli na okraji verejnej diskusie, ale boli by témou, ktorá by adekvátnym spôsobom bola prezentovaná práve vedením mesta.⁵⁰

3.4 Úloha mesta pri integrácii zahraničnej migrácie

Zahraničná migrácia je jednou z tém, ktorá dlhé roky stála na okraji záujmu vedenia mesta. Začiatok viditeľnej zmeny môžeme pozorovať od roku 2019, keď nový primátor Bratislavy Matúš Vallo zorganizoval stretnutie s cudzincami žijúcimi v Bratislave a na svojom oficiálnom účte na sociálnej sieti Facebook upozornil na projekt KapaCITY, ktorý spolupracuje s bratislavskou samosprávou pri integrácii cudzincov v hlavnom meste. Toto gesto môžeme považovať za začiatok väčšej spolupráce magistrátu a neziskových organizácií, ktoré sa venujú integrácii dlhé roky.

Dôležitým zistením pre analýzu integrácie migrantov v hlavnom meste je, že mesto Bratislava zatiaľ nemá vypracovaný koncepčný dokument, venujúci sa problematike integrácie zahraničných migrantov žijúcich na území mesta. Jediný dokument, ktorý sa zahraničnej migrácii žijúcej v hlavnom meste venuje len okrajovo, je vyššie spomínaný *Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja na roky 2010 – 2020*. Ako sme spomínali v predchádzajúcej časti, súčasné vedenie magistrátu hlavného mesta vypracováva nový strategický dokument rozvoja hlavného mesta Plán Bratislava 2030, v ktorom sa bude venovať v spolupráci s odborníkmi z projektu KAPACity mapovaniu cudzincov a ich integrácii. Je dôležité poznamenať, že vypracovanie koncepčného dokumentu, ktorý sa bude sústrediť na integračnú politiku zahraničných migrantov, je pre hlavné mesto Slovenskej republiky nevyhnutný.

V rámci samotnej integrácie cudzincov, podľa slov odborníkov na online Záverečnej konferencii KapaCITY: „zahraničná migrácia nie je vnímaná ako problém a nie je verejnosti komunikovaná, samosprávy a mestá ju riešia, až keď sa problém vyskytne.”⁵¹ Inými slovami, samosprávy a mestá neprístupujú k zahraničnej migrácii a jej následnej integrácii systematicky a postupne, ale pozornosť na ňu obracajú až pri vzniknutých problémoch. Ďalej odborníci poukazovali na nevedomosť samospráv a miest ohľadom počtu a skladby cudzincov, žijúcich v daných miestach, ktoré sú kľúčovou informáciou pre vytváranie integračnej politiky mesta.

Na začiatku tretej časti sme spomínali, že v posledných troch rokoch pozorujeme zmenu prístupu k integrácii cudzincov aj v slovenských mestách a samosprávach. Potvrďuje to aj posun v práci magistrátu pre cudzincov napríklad v preklade oficiálnej stránky magistrátu hlavného mesta do angličtiny,⁵² alebo anglická verzia sčítania obyvateľstva v roku 2021,⁵³ vďaka ktorej sa vedľa cudzincov zapojať. Ďalším posunom v prezentovaní samotnej zahraničnej migrácie vo verejnom priestore predstavujú kampane, v ktorých sú zobrazované menšiny, medzi ktoré patria aj cudzinci. Preklad kľúčových informácií, ktoré oficiálna stránka ponúka obyvateľom Bratislavy do angličtiny predstavuje jedno z opatrení pre zabezpečenie kvalitnej integrácie cudzincov do spoločnosti. Na záverečnej konferencii projektu KapaCITY predstaviteľ magistrátu spomenul aj tréning zamestnancov magistrátu hlavného mesta pri práci s cudzincami. Neznalosť cudzieho jazyka (angličtina) a kompetencií samotných zamestnancov samosprávy mesta, ktorý prichádzajú do styku s cudzincami pri vybavovaní oficiálnych dokumentov predstavuje jeden z hlavných bodov správnej integrácie.

Samotná integrácia zahraničnej migrácie do spoločenstva hlavného mesta predstavuje najdôležitejší proces začlenenia menšiny, ktorú migranti predstavujú a má za následok

⁵⁰ Tamtiež, s. 9.

⁵¹ GALLOVÁ-KRIEGLEROVÁ, E. (2021): Online konferencia projektu KapaCITY. Aktuálny stav v oblasti integrácie migrantov v SR.

⁵² Oficiálna stránka mesta Bratislavy.

⁵³ Ukážte sa. Online sčítanie obyvateľov 2021.

kvalitnejší život všetkých obyvateľov. Integrácia menšín vedie k prosperite mesta a jej obyvateľov na komunitnej úrovni, lokálnej úrovni a najmä vedie k pocitu príslušnosti menšín k väčšine, v našom prípade cudzincov k majorite obyvateľstva.

Záver

Z uvedeného textu vyplýva, že aktuálnosť migračnej a integračnej politiky na vládnej a komunálnej úrovni je nevyhnutná a potrebná nielen pre jednoduchšiu a následne kvalitnejšiu integráciu zahraničných migrantov, ale aj pre formovanie nastavenia spoločnosti k pozitívnemu vzťahu k integrácii migrantov. V procese integrácie cudzincov zohráva nezastupiteľnú úlohu práve samospráva, ktorá správne nastavenou imigračnou a integračnou politikou dokáže vytvoriť priestor pre spokojný život nielen pre majoritu jej obyvateľstva ale aj pre menšiny žijúce v nej. Bratislava ako hlavné mesto, prijíma každým rokom čoraz viac zahraničných migrantov a žije v ňom najviac cudzincov zo všetkých miest Slovenskej republiky. Zahraničná migrácia bola jednou z tém, ktorá dlhé roky stála na okraji záujmu magistrátu hlavného mesta. Analýza však ukázala, že zmena postupne nastala počas súčasného vedenia hlavného mesta, nielen v rámci diskusií s odborníkmi na integráciu a zahraničnú migráciu pri vypracovávaní nasledujúceho strategického dokumentu rozvoja Bratislavy, ale aj v konkrétnych krokoch podniknutých pre jednoduchšiu komunikáciu s cudzincami a verejnosťou v tejto problematike. Rovnaký posun v prezentovaní kladného postoja k cudzincom žijúcich v Bratislave sme spozorovali u súčasného primátora práve na sociálnych sieťach, ktoré v 21. storočí predstavujú jednu z ciest komunikácie politikov so svojimi voličmi, respektíve v tomto prípade s obyvateľmi mesta.

V konečnom dôsledku je možné konštatovať, že podobne ako v podmienkach európskych metropol, je prichádzajúca a žijúca zahraničná migrácia a jej následná integrácia v hlavnom meste SR aktuálnym predmetom verejnej diskusie a je iniciovaná nielen zo strany odborníkov a organizácií pracujúcich s migrantami, ale aj magistrátom hlavného mesta. Zvyšujúci sa počet prichádzajúcich migrantov do Bratislavy si zasluhuje zvýšenú pozornosť aj vedeckej obce, ktorá pri výskumoch môže byť svojimi postrehmi pre kvalitnejšiu integráciu užitočná. Preto je na mieste, aby sa tejto téme venovala zvýšená pozornosť nielen v prostredí spoločenských a ekonomických vied, ale aj v spoločnosti ako takej.

Použitá literatúra:

1. Academia Istropolitana Nova (2010): *Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja na roky 2010 – 2020*. Dostupné na internete: <https://bratislava.blob.core.windows.net/media/Default/Dokumenty/Str%C3%A1nky/Chcem%20vediet/Strategick%C3%A9%20dokumenty/Program%20hospod%C3%A1rskeho%20a%20soci%C3%A1lného%20rozvoja.pdf>.
2. ALEXANDER, M. (2003): Local policies toward migrants as an expression of host-stranger relations: A proposed typology.[online].In: *Journal of Ethnic and Migration studies*, roč. 29, č. 3, 2003, s. 411-430. Dostupné na internete:<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13691830305610>.
3. BARTH, F. (1969): Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organisation of Culture Diference. In: *Universitetsforlaget*, 1969. ISBN 0-88133-979-2.
4. BLEHA, B. – ŠPROCHA, B. – VAŇO, B.: Štúdia demografického potenciálu hlavného mesta Slovenskej republiky Bratislavy do roku 2050. [online]. In: *INFOSTAT*, [Citované 28. 9. 2020.] Dostupné na internete: <https://bratislava.blob.core.windows.net/media/Default/Dokumenty/Str%C3%A1nky/Chcem%20vediet/%C5%A0t%C3%BAdia%20demografick%C3%A9ho%20potenci%C3%A1lu%20Bratislavy.PDF>.

5. BLOEMRAAD, I. (2006): *Becoming a citizen: Incorporating immigrants and refugees in the United States and Canada*. Berkeley, CA: University of California Press, 2006. ISBN 978-0-5202-48-991.
6. BOCCAGNI, P. (2017): Aspirations and the subjective future of migration: Comparing views and desires of the "time ahead" through the narratives of immigrant domestic workers. [online]. In: *Comparative Migration Studies*, 5. 10. 2. 2017. [Citované 28. 9. 2020.] Dostupné na internete: <https://comparativemigrationstudies.springeropen.com/articles/10.1186/s40878-016-0047-6>.
7. CRAWFORD, B. – LIPSCHUTZ, R. (1998): *The Myth of „Ethnic Conflict”: Politics, Economics, and „Cultural” Violence*. Berkley: University of California at Berkeley, 1998. ISBN 0-87725-198-3.
8. EATOCK, D. (2019): *Demographic Outlook for the European Union*. Brusel: European Union, 2019. ISBN 978-92-846-4922-8.
9. GIVENS, T. (2007). Immigration and immigrant integration in Europe: Empirical research. In: *Annual Review of Political Science*, 10, 2007. s. 67-83.
10. GOLIAŠ, P. (2017): Regionálne rozdiely v SR – prehľad dôležitých štatistík. [online]. In: *INEKO*, 1. 04. 2017. [Citované 26. 9. 2020.] Dostupné na internete: [file:///C:/Users/Ter%C3%A9zia%20Seresov%C3%A1/Downloads/Region%C3%A1lne%20rozdiely%20v%20SR%20%E2%80%93%20preh%C4%BEd%20d%C3%B4le%C5%BDeit%C3%BDch%20%C5%A1tatist%C3%ADk%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Ter%C3%A9zia%20Seresov%C3%A1/Downloads/Region%C3%A1lne%20rozdiely%20v%20SR%20%E2%80%93%20preh%C4%BEd%20d%C3%B4le%C5%BDeit%C3%BDch%20%C5%A1tatist%C3%ADk%20(1).pdf).
11. HARDIN, R. (1995): *One for all: The logic of group conflict*. Princeton: Princeton University, 1995.
12. CHUDŽÍKOVÁ, H. A. (2018): PriesTTor pre všetkých. Cudzinci a možnosti ich integrácie v meste Trnava. [online]. In: *CVEK*. Dostupné na internete: <http://cvek.sk/wp-content/uploads/2019/03/Integracia-cudzincov-v-Trnave.pdf>
13. IRELAND, P. (2004): *Becoming Europe: Immigration, Integration, and the Welfare State*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2004. ISBN 0-8229-5845.
14. KADLEČÍKOVÁ, J. (2018): Cudzinci v Bratislave. [online]. In: *CVEK*, 23. 10. 2018. [Citované 27. 9. 2020.] Dostupné na internete: <https://www.hrl.sk/assets/files/obsah/154-Integracia-cudzincov-v-Bratislave.pdf>.
15. KapaCITY: KapaCITY – podpora integrácie cudzincov na lokálnej úrovni. [online]. In: *Liga za ľudské práva*. Dostupné na internete: <https://www.hrl.sk/sk/co-robime/projekty/aktualne-projekty/kapacity-podpora-integracie-cudzincov-na-lokalnej-urovni->.
16. KapaCITY (2021): Podpora samospráv pri miestnej integrácii cudzincov. Záverečná online konferencia KapaCITY 24. – 25. februára 2021. Priebeh online via Zoom.
17. KOOPMANS, R. (2013): Multiculturalism and immigration. A contested field in cross-national comparison. In: *Annual Review of Sociology*, 39, 2013, s. 147-169.
18. KRIGLEROVÁ, E. G. (2018): Banská Bystrica – mesto pre všetkých? Cudzinci a úloha samosprávy v ich integrácii. Analýza strategických dokumentov a kvalitatívny výskum. [online]. In: *CVEK*. Dostupné na internete: <http://cvek.sk/wp-content/uploads/2019/03/Integracia-cudzincov-v-Banskej-Bystrici.pdf>.
19. KYMLICKA, W. (1995): *Multicultural citizenship: A liberal theory of minority rights*. Oxford: Oxford University press, 1995.
20. Liga za ľudské práva (2020): Analýza situácie a odporúčania vo vzťahu k nastaveniu azylovej, migračnej a integračnej politiky v Slovenskej republike, s. 4. [online]. In: *Liga za ľudské práva*. Dostupné na internete: https://www.hrl.sk/assets/files/obsah/199-Analyza_ju%CC%81n%202020.pdf.
21. LUPTÁKOVÁ, Z. – MEDĽOVÁ, K. (2018): Integrácia cudzincov v Košickom samosprávnom kraji. Analýza strategických dokumentov a kvalitatívny výskum.

- [online]. In: CVEK. Dostupné na internete: <http://cvek.sk/kapacity-integracia-cudzincov-v-kosickom-samospravnom-kraji/>.
22. Magistrát hlavného mesta Slovenskej republiky (2020): Predĺženie platnosti dokumentu Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja hlavného mesta SR Bratislavy na roky 2010 – 2020, s. 1. [online]. In: *Zastupiteľstvo Bratislava*. Dostupné na internete: <https://zastupitelstvo.bratislava.sk/data/att/49689.pdf>.
 23. Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR (2014): *Integračná politika Slovenskej republiky*. [online]. Dostupné na internete: <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/uvod/informacie-cudzinci/integracna-politika.pdf>.
 24. Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR (2017): *Prognózy vývoja na trhu práce v SR II. Kvantifikácia disparít na trhu práce a z nich vyplývajúce odporúčania pre trh práce v SR a jej jednotlivých regiónoch v roku 2017*. [online]. Dostupné na internete: https://www.upsvr.gov.sk/buxus/docs/statistic/NP_prognozy/2018/Kvantifikacia_disparit_na_trhu_prace_a_z_nich_vyplývajúce_odporúčania.pdf.
 25. Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR (2018): *Stratégia pracovnej mobility cudzincov v Slovenskej republike*. [online]. Dostupné na internete: file:///C:/Users/Ter%C3%A9zia%20Seresov%C3%A1/Downloads/vlastn%C3%BD%20materi%C3%A1l%20(1).pdf.
 26. Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR: *Štatistika zamestnanosti cudzincov Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny*. [online]. Dostupné na internete: https://www.upsvr.gov.sk/statistiky/zamestnavanie-cudzincov-statistiky/zamestnavanie-cudzincov-na-uzemi-slovenskej-republiky-za-rok-2018.html?page_id=772215.
 27. Ministerstvo vnútra SR (2019): Vyhodnotenie plnenia jednotlivých úloh rozpracovaných z Migračnej politiky Slovenskej republiky s výhľadom do roku 2020 Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky. [online]. In: *Súhrnná správa o stave plnenia úloh, zámerov a cieľov migračnej politiky za rok 2018*. Dostupné na internete: file:///C:/Users/Ter%C3%A9zia%20Seresov%C3%A1/Downloads/priloha.pdf
 28. MÉSZÁROSOVÁ, S. – OBOŇOVÁ, S. (2019): *Výročná správa o migrácii a azyľe v Slovenskej republike za rok 2018*. 2019. ISBN: 978-80-89506-86-6.
 29. Metropolitný inštitút Bratislavy (2020): Metropolitné fórum. Plán Bratislava 2030, s. 28. [online]. In: *Plán Bratislava 2030*. Dostupné na internete: <https://www.bratislava2030.sk/wp-content/uploads/2020/05/Metropolitne-forum-II-prezent%C3%A1cia.pdf>.
 30. Oficiálna stránka hlavného mesta Bratislavy. [online]. Dostupné na internete: <https://bratislava.sk/>.
 31. SCHILLER, M. – HACKETT, S. (2018): Continuity and change in local immigrant policies in times of austerity. [online]. In: *Comparative Migration Studies*. Dostupné na internete: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5801396/>
 32. SCHMITTER HEISLER, B. (2008): The Sociology of Immigration. From Assimilation to Segmented Integration, from the American Experience to the Global Arena. In: *Migration Theory. Talking across disciplines*. New York: Routledge, 2008, s. 83-86.
 33. Ukážte sa. Online sčítanie obyvateľov 2021. [online]. In: *Bratislava sa ráta*. Dostupné na internete: <https://www.bratislavasarata.sk/>.
 34. Úrad hraničnej a cudzineckej polície SR (2020): Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie v Slovenskej republike. [online]. In: *Ministerstvo vnútra SR*. Dostupné na internete: https://www.minv.sk/swift_data/source/policia/hranicna_a_cudzinecka_policia/rocnky/rok_2020/2020-rocenka-UHCP-SK.pdf.
 35. VAN MOL, CH. – DE VALK, H. (2016): Migration and Immigrants in Europe: A Historical and Demographic Perspective. In: *Garcés-Mascreñas*, [online]. Dostupné na internete: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-21674-4_3.

Kontakt:**Mgr. Terézia Seresová**

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: terezia.seresova@euba.sk

STUDENÁ VOJNA V DOBOVEJ TLAČI POHĽADY ZÁPADNÝCH A VÝCHODNÝCH MÉDIÍ NA EMIGRANTOV Z ČESKOSLOVENSKA¹

COLD WAR IN THE PRESS PERSPECTIVES OF WESTERN AND EASTERN MEDIA ON EMIGRANTS FROM CZECHOSLOVAKIA

Radoslav Štefancík^a – Katarína Seresová^b

^a Fakulta aplikovaných jazykov vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: radoslav.stefancik@euba.sk

^b Fakulta aplikovaných jazykov vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: katarina.seresova@euba.sk

Abstrakt: Autori sa venujú problematike emigrácie z nedemokratického Československa do demokratických štátov. Analyzujú zahraničnú tlač a články o emigrácii z Československa pred rokom 1989. Články z tlače väčšinou z nemecky hovoriacich krajín skúmajú pomocou obsahovej analýzy a následne porovnávajú s výstupmi z komunistickej tlače. Na základe tohto porovnania podčiarkujú rozdiely medzi slobodnou tlačou a tlačou pod vplyvom komunistickej propagandy. Autori uvádzajú základné historické súvislosti spojené s emigráciou občanov Československa na Západ. Na základe obsahovej analýzy dobových periodík autori približujú historický vývoj emigrácie z bývalého Československa do štátov západnej Európy.

Kľúčové slová: emigrácia, Československo, azyl, sloboda, tlač, studená vojna, propaganda
JEL klasifikácia: Z00

Abstract: The authors focus on the issue of emigration from non-democratic Czechoslovakia to democratic states. They examine the international media coverage on emigration from Czechoslovakia before 1989. The articles from German-language newspapers leverage content analysis and compare the outputs with the communist press. Based on this comparison, they highlight the differences between free press and press under the influence of the communist propaganda. The authors provide a historical review on the emigration of Czechoslovak citizens to the West. Based on the content analysis of periodicals, the authors analyse the historical development of emigration from former Czechoslovakia to the states of Western Europe.

Key words: Emigration, Czechoslovakia, Asylum, Freedom, Press, Cold War, propaganda
JEL classification: Z00

Úvod

Keď sa po roku 2015 aj na Slovensku naštartovala verejná diskusia o medzinárodnej migrácii, ktorú vyvolala nielen samotná masová migrácia utečencov z Blízkeho východu a Afriky smerom do západnej Európy,² ale hlavne blížiac sa parlamentné voľby, boli sme

¹ Článok je výstupom projektu KEGA 015EU-4/2019 Vysokoškolská učebnica Politická lingvistiká.

² LIĐÁK, J. (2016): International Migration from Asia and Africa – Issues and Challenges for Europe. In: *Asian and African Studies*, 2016, roč. 25, č. 2, s. 231-248; CSANYI, P. (2020): Impact of Immigration on Europe and its Approach towards the Migration (European Union States vs. Visegrad Group Countries). In: *Journal of Comparative Politics*, 2020, roč. 13, č. 2, s. 4-23.

svedkami rýchleho nárastu populizmu. Aktéri politiky zareagovali na migračnú situáciu mimoriadne aktívne, a to bez ohľadu na to, že Slovenská republika nebola cieľovým štátom utečencov a len v minimálnej miere ju utečenci využívali ako tranzitnú krajinu.³ Slovensko neponúkalo pre utečencov dostatočne atraktívne ekonomické a sociálne pull faktory a ani azylová politika, na rozdiel od azylových politik štátov západnej Európy, nebola a stále nie je na Slovensku nastavená liberálnym smerom. Skôr o nej autori hovoria ako o reštriktívnej azylovej politike.⁴ Slovenské politické strany naprieč straníckym spektrom našli veľmi rýchlo konsenzus v spôsobe, ako na tento spoločenský fenomén reagovať. Až na niekoľko individuálnych výnimiek väčšina straníckych lídrov tému medzinárodnej migrácie poňala negatívne, pritom tejto téme sa politické strany v predchádzajúcom období takmer vôbec nevenovali.⁵ V rámci nového migračného diskurzu boli migranti prezentovaní konsenzuálne spravidla ako hrozba.⁶ Ako votrelci, ktorí majú záujem ubližovať domácomu obyvateľstvu, či ohroziť jeho bezpečnosť, kultúrnu alebo náboženskú identitu, prípadne využiť systém sociálnej podpory. Migrantov totiž najmä tie radikálnejšie politické formácie prezentovali ako prijímateľov sociálnych dávok, nie ako príležitosť pre pracovný trh. Pre tento politický diskurz bolo charakteristické, že sa začal postupne stierať rozdiel medzi jednotlivými kategóriami migrantov, teda utečencom, pracovným migrantom, cudzincom, či človekom migrujúcim s cieľom zlúčenia rodiny. Migrant, bez ohľadu na to, z ktorej krajiny prichádza a do ktorého štátu putuje, a aké má hlavné dôvody na opustenie štátu pôvodu, bol zrazu niekým, kto má narúšať celistvosť domáceho obyvateľstva. Strach a odkazovanie na bezpečnostnú stránku migrácie sa v slovenskom politickom diskurze stali hlavnými artikulárnymi nástrojmi slovenských politikov, čoho dôsledkom bolo postupné negatívne vnímanie migrantov,⁷ ktoré sa prejavovalo najmä v (nielen anonymných) komentároch na internetových sociálnych sieťach.⁸ Pritom obyvatelia Slovenska mali skúsenosť s migráciou už v predchádzajúcich rokoch, hoci v tomto prípade išlo o opačné migračné toky. Nešlo tak o imigráciu, ale emigráciu. Ešte pred tromi desiatkami rokov boli v roli migrantov – utečencov – práve občania vtedajšieho nedemokratického Československa. Podobne ako mnohí súčasní utečenci, aj českí a slovenskí emigranti hľadali nielen slobodu, ale rovnako bezpečnosť, stabilitu, dobré životné podmienky pre seba i rodinných príslušníkov a v neposlednom rade určite aj ekonomický prospech.⁹ Nie všetci migranti opúšťajúci Československo cez tzv. zelenú hranicu boli totiž skutočne prenasledovaní režimom komunistickej strany. Mnohým išlo o kariérny postup, lepší životný

³ STRADIOTOVÁ, E. (2017): Utečenci, migranti, a migračná kríza v Európskej únii. In: CIBULA, A. – KLENKA, M. – VLKOVÁ, E. (eds.): *Medzinárodné vzťahy 2017: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. Bratislava: EKONÓM, 2017, s. 920-929; LETAVAJOVÁ, S. – CHLEBCOVÁ HEČKOVÁ, A. – KRNO, S. – BOŠELOVÁ, M. (2020): *Novodobé migrácie vo verejnej, mediálnej a politickej diskusii*. Nitra: FF UKF, 2020.

⁴ BROCKOVÁ, K. (2019): Reforma Spoločného európskeho azylového systému vs. aktuálny vývoj v azylovej politike vybraných štátov Európskej únie. In: CIBULA, A. et al. (eds.): *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2019*. Bratislava: EKONÓM, 2019, s. 47-54.

⁵ ŠTEFANČÍK, R. (2010): Preníkanie témy migrácie do politiky straníckych subjektov v Českej republike a na Slovensku. In *Studia politica Slovaca*, 2010, roč. 3, č. 1, s. 3-22.

⁶ ANDROVIČOVÁ, J. (2015): Sekuritizácia migrantov na Slovensku – analýza diskurzu. In: *Sociológia*, roč. 47, č. 4, s. 319-339; ANDROVIČOVÁ, J. (2017): The Migration and Refugee Crisis in Political Discourse in Slovakia: Institutionalized Securitization and Moral Panic. In: *AUC Studia Territorialia*, roč. 16, č. 2, s. 39-64; TABOSA, C. (2020): Constructing Foreign Policy vis-à-vis the Migration Crisis: The Czech and Slovak Cases. In: *Czech Journal of International Relations*, 2017, roč. 55, č. 2, s. 5-24.

⁷ BOLEČEKOVÁ, M. – ANDROVIČOVÁ, M. (2015): The Slovak attitudes towards migrants in the context of the current refugee and migration crisis. In: MAKOWSKI, L., SZOSTAK, J. (eds.): *National Minorities vs. National Security*. Chorzowskie Studies in Politics, 10/2015, s. 241-257.

⁸ ORGOŇOVÁ, O. – BOHUNICKÁ, A. (2016): Imigrácia ako predmet xenoslovakistiky a kritickej analýzy diskurzu na Slovensku. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 79-93.

⁹ ONUFRÁK, A. (2020): Migrácia v Európe po druhej svetovej vojne v kontexte európskej integrácie. In ŠUTAJ, Š. (ed.): *Zmeny hraníc a pohyb obyvateľstva v Európe po druhej svetovej vojne*. Košice: UPJŠ, 2020, s. 40-60.

štandard a uvádzať imigračným úradom v Rakúsku alebo v Nemecku, že sú doma prenasledovaní, mohol byť vhodný spôsob na zdôvodnenie svojej žiadosti o azyl.

Po roku 2015 sa na Slovensku negatívne postoje k migrácii šírili predovšetkým prostredníctvom sociálnych sietí. Pred rokom 1989 však primárnym komunikačným kanálom boli najmä tlač, rozhlas a v osemdesiatych rokoch aj televízia. Médiá mali silnejší vplyv na verejnú mienku, keďže boli plne pod vplyvom komunistov, informácie sa šírili len jedným smerom – z centra smerom k publiku – a spätná väzba neexistovala. Z tohto pohľadu sa preto javí zaujímavé hľadať odpoveď na otázku, ako vlastne dobové médiá na západ (i juhozápad) od československých hraníc prezentovali emigrantov z Československa v období, ktoré odborníci na medzinárodné vzťahy označujú výrazom studená vojna. Podľa Ľudmily Lipkovej a Rudolfa Kucharčíka je toto obdobie „dodnes predmetom štúdia teoretikov medzinárodných vzťahov.“¹⁰ V tomto zvláštnom poriadku medzinárodných vzťahov¹¹ stáli voči sebe dve mocnosti – USA a ZSSR – so svojimi satelitmi, pričom každá strana sa vyznačovala vlastným prístupom v politickej, ekonomickej a ideologickej rovine. Obe strany sa vyznačovali odlišnými ideológiami, normami a hodnotami. Ten najdôležitejší rozdiel identifikujeme v legitimitě držiteľov moci. Zatiaľ čo v západnom systéme liberálnych demokracií boli vládnuce elity legitimované slobodnými voľbami, na východnej strane konfliktu sa držitelia moci dostávali k funkciám nedemokratickými spôsobmi. Odlišný politicko-ideologický systém predurčoval obe strany tohto globálneho konfliktu k odlišnému prístupu aj v oblasti slobody tlače. Kým západná strana slobodu tlače garantovala, na východnej strane sloboda tlače neexistovala.

Cieľom nášho textu je predstaviť pohľady západnej, resp. západoeurópskej tlače na problematiku emigrácie z komunistického Československa. V texte budú načrtnuté výsledky obsahovej analýzy primárnych prameňov z dobovej tlače, primárne z Rakúska, Švajčiarska a Nemecka, kombinované o výstupy z československej socialistickej tlače. Západoeurópska tlač si totiž intenzívne nevyšmála len procesy spojené s nelegálnym prekročením hraníc, ale rovnako jej neunikla propaganda, s ktorou komunistická tlač na československých emigrantov reagovala. Naše uvažovanie vychádza z hypotézy, že emigrant bol v komunistickej tlači prezentovaný ako triedny nepriateľ a politicko-spoločenské aktivity emigrantských organizácií vnímali komunisti ako nepriateľský krok voči Československu.

Metodologicky je tak tento text spracovaný formou obsahovej analýzy dobových zahraničných i domácich novinových článkov. Použité historické materiály sú dnes uložené v archíve Slovenského rozhlasu, zložka: *ČSFR 1.24. Emigranti do r. 1987* (Archív SRo), v tlačovom archíve Herderovho inštitútu v Marburgu (Pressearchiv HI, primárne zložka T540) a niektoré materiály, ktoré sme v texte použili, pochádzajú z Rakúskeho štátneho archívu, konkrétne v zložke Inneres (vnútorné záležitosti).

1 Emigračné vlny z Československa po roku 1948

Nastolenie diktatúry proletariátu v roku 1948 bolo hlavným dôvodom druhej migračnej vlny v povojnovej histórii Československa.¹² Bezprostredne po druhej svetovej vojne, resp. pred jej koncom odišli zo slovenskej časti obnoveného Československa ľudia spojení s nedemokratickým režimom Hlinkovej Slovenskej ľudovej strany (HSĽS). Niektorých z nich, v prvom rade bývalého prezidenta prvej Slovenskej republiky, Jozefa Tisa, okupačné úrady zadržali a vrátili späť z emigrácie do Československa. Samotný Tiso bol v roku 1947 odsúdený a krátko na to popravený. Predstavitelia bývalého režimu prvej Slovenskej republiky mali preto

¹⁰ LIPKOVÁ, Ľ. – KUCHARČÍK, R. (2017): K niektorým otázkam súčasného vývoja americko-kubánskych vzťahov. In: *Politické vedy*, 2017, roč. 20, č. 1, s. 132-148, tu s. 134.

¹¹ Pozri STÖVER, B. (2003): *Der Kalte Krieg*. München: C. H. Beck.

¹² ŠTEFANČÍK, R. – EMCOVÁ, A. (2015): The emigration of the Czechoslovak inhabitants in the language of the communist propaganda. In: *Historia y Comunicación Social*, 2015, roč. 20, č. 1, s. 89-105.

reálny dôvod obávať sa o svoj život a odmietali myšlienku na návrat do Československa. Z českej časti obnoveného štátu emigrovali v tomto období hlavne predstavitelia politických strán, ktoré neboli po roku 1945 obnovené. Do skupiny českých povojnových emigrantov patrili aj kritici prezidenta Beneša.¹³ Táto neveliká vlna migrácie však dobovými médiami v Rakúsku alebo v Nemecku zostala mimo hlavného záujmu, keďže Európa žila v tomto období najväčšou migračnou vlnou, ktorá doteraz nebola prekonaná, a síce nútenou migráciou vyhnaných Nemcov zo štátov strednej a východnej Európy.¹⁴

Zatiaľ čo v prvom prípade emigrácie z územia obnoveného Československa nešlo o početnú skupinu slovenských utečencov, druhá vlna, ktorá nasledovala po „víťaznom februári“, už bola vyššej intenzity. Tvorili ju najmä bývalí nekomunistickí politickí činitelia tvoriaci vládny establišment (ministri, poslanci) v období od ukončenia vojny až po uchopenie moci komunistami. Republiku opúšťali aj novinári, dôstojníci československej armády, ktorí počas vojny pôsobili v západoeurópskych štátoch. Z Československa však odchádzali aj mladí ľudia, študenti, intelektuáli a v početnej miere aj manuálne pracujúci robotníci. Odhady o intenzite tejto vlny sa rôznia, spravidla sa pohybujú od 10 – 50 tisíc občanov.¹⁵

Pre českých a slovenských migrantov nebol život v susednom Nemecku jednoduchý, ale obyvatelia českej národnosti to mali v porovnaní so Slovákmi o niečo zložitejšie. Situáciu v Nemecku je totiž potrebné vnímať v dobových podmienkach, nie zo súčasnej perspektívy. Českí emigranti sa len niekoľko rokov po druhej svetovej vojne, v ktorej nemecký a český ľud stáli na opačných pozíciách, nachádzali a hľadali slobodu na území ešte nedávneho úhlavného nepriateľa, dokonca v štáte, do ktorého krátko predtým násilne vyhнали viac ako tri milióny vlastných spoluobčanov nemeckej národnosti. Z tohto dôvodu sa mnohí utečenci snažili pokračovať ďalej na západ. Nie všetky krajiny však k utečencom z Československa pristupovali ústretovo. Podľa Petra Hrubého,¹⁶ ktorý publikoval rozhovory s bývalými československými utečencami, holandská pohraničná polícia chcela vrátiť československých utečencov späť do Nemecka, ale keďže išlo o viacero prípadov, začala sa problémom zaoberať aj holandská vláda. Tá povolila pobyt len niekoľkým Čechom, ktorí sa dostali do Holandska počas veľkonočných

¹³ ŠTEFANČÍK, R. (2015): Emigrácia z Československa v období studenej vojny v modeli push a pull faktorov. In: *Studia Politica Slovaca*, roč. VIII., č. 1, 2015, s. 31-48.

¹⁴ Z Československa bolo k 1. januáru 1946 v rámci organizovaného odsunu vyhnaných so súhlasom víťazných mocností z celkového počtu cca 3 200 000 Nemcov 2 256 000, v rámci neorganizovaného, alebo tzv. „divokého“, odsunu 660 000 osôb nemeckej národnosti. Ďalších 80 000 Nemcov odišlo dodatočným odsunom v prvej polovici roku 1947 (Němeček a kol., 2002). Nemci boli násilne odsúvaní prevažne z českej časti štátu. Územie Slovenska opustila prevažná väčšina Nemcov už v rámci evakuácie organizovanej z Nemecka ešte pred príchodom červenej armády. „Z celkového počtu cca 130 000 slovenských Nemcov sa v konečnom dôsledku stalo obeťou organizovaného odsunu uskutočňovaného československou vládou iba niečo viac ako 30 000“ (Kováč, 1999). Zo strany československých orgánov nešlo o jednostranné politické rozhodnutie. Odsun nemeckej menšiny vyhovoval aj mierovej politike víťazných mocností, keďže etnicky homogénna spoločnosť mala zabrániť budúcim konfliktom medzi menšinovým a väčšinovým obyvateľstvom. Z obnovenej Československej republiky malo byť okrem Nemcov vysídlených aj cca 200 000 obyvateľov maďarskej národnosti. Tak Nemci, ako aj Maďari boli v tomto období na základe ústavného dekrétu československého prezidenta č. 33/1945 Sb. zbavení štátneho občianstva a tým de facto politických práv (Šutajová, 2012). Vtedajšie politické vedenie so súhlasom Sovietskeho zväzu, ktoré malo s presídľovaním obyvateľstva bohaté skúsenosti, podporovalo myšlienku premeny pôvodne národnostne heterogénneho štátu na slovanský národný štát. Z dôvodu nesúhlasu USA a Veľkej Británie, o. i. aj na základe skúseností s nehumánnym presídľovaním etnických Nemcov zo štátov strednej a východnej Európy a aktívnej politiky maďarskej diplomacie, nútené vysídlenie etnických Maďarov z Československa napokon nebolo realizované. Na základe medzištátnej zmluvy bola realizovaná výmena približne 73 tisíc Slovákov a 74 tisíc Maďarov. Následne približne 40 tisíc Maďarov bolo donútených presťahovať sa zo slovenského územia do česko-nemeckého pohraničia, odkiaľ boli vyhnaní sudetskí Nemci. Po určitom čase sa väčšina Maďarov vrátila späť do južných oblastí Slovenska (Kováč, 1998), (k európskym migračným vlnám v Európe pozri viac Stola, 1992; Štefančík, 2011).

¹⁵ HRUBÝ, P. (2006): *Rozchod 1948: rozhovory s českými poúnorvými exulanty*. Praha: Univerzita Karlova.

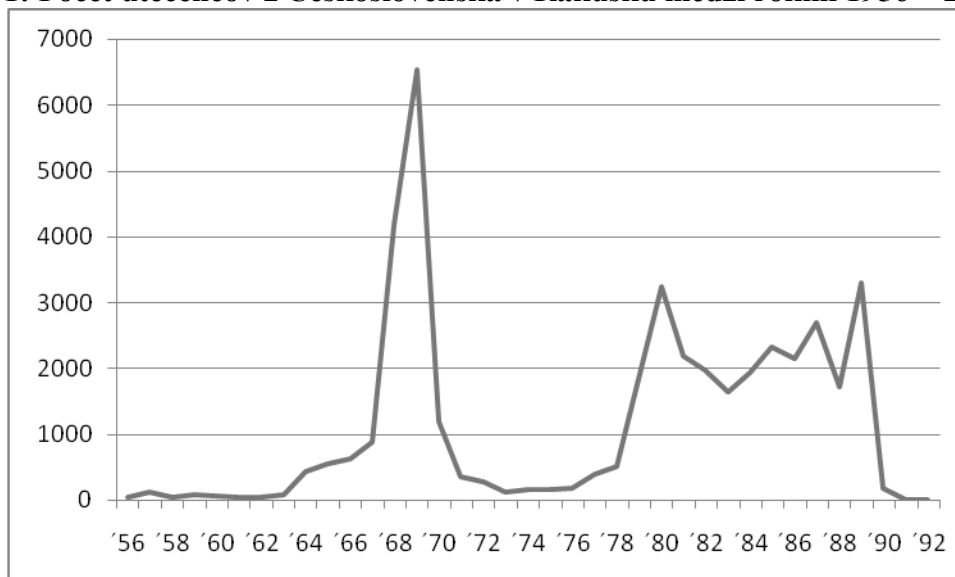
¹⁶ Tamtiež.

sviatkov, ostatní sa museli vrátiť späť do Nemecka. Tí, ktorí sa vrátili, dokonca boli v anglickej zóne postavení pred súd a odsúdení na niekoľko mesiacov odňatia slobody.¹⁷

Väčšiu migračnú vlnu zažilo Československo po vojenskom obsadení krajiny armádami štátov Varšavskej zmluvy v auguste 1968. Násilné ukončenie reformného procesu pochopiteľne viedlo aj k migračným tokom, ktoré boli tvorené niekoľko tisíckami obyvateľov obsadeného Československa.¹⁸ Informácie o počte emigrantov sa ale aj v tomto prípade, podobne ako pri prvej emigračnej vlnе, líšia. Do celkového počtu boli totiž v niektorých štatistikách zahrnutí aj tí, ktorí sa v momente okupácie vracali z letnej dovolenky a niekoľko dní zvažovali svoju budúcnosť v zmysle zostať v Rakúsku alebo sa vrátiť späť do okupovaného štátu.¹⁹

V emigrácii smerom do Rakúska a Nemecka dochádzalo aj v priebehu sedemdesiatych a osemdesiatych rokov v období tzv. normalizácie, ale počet utečencov opúšťajúcich Československo počas jedného roka nedosahoval nárazovo tak vysoké čísla ako bezprostredne po auguste 1968, hoci počet emigrantov sa postupne až do roku 1989 zvyšoval (pozri graf 1 na príklade počtu utečencov z ČSSR do Rakúska). Celkovo medzi rokmi 1948 – 1989 emigrovalo z Československa viac ako pol milióna obyvateľov, čo tvorilo cca 3,5 percenta celej populácie. Z toho cca 250 000 emigrovalo medzi rokmi 1968 – 1989.²⁰

Graf 1: Počet utečencov z Československa v Rakúsku medzi rokmi 1956 – 1992

Zdroj: Österreichisches Statistisches Zentralamt, 2011.

Napriek tomu, že väčšina českých a slovenských emigrantov napokon získala v západných krajinách Európy status politických utečencov a následne azyl, aktérov všetkých troch emigračných vln podnietili k emigrácii aj iné než politické faktory. Politické elity prvej Slovenskej republiky alebo prvých troch povojnových rokov obnoveného Československa, t. j. ľudia, ktorí mali skutočný dôvod obávať sa o svoj život, prípadne o slobodu za svoju predchádzajúcu verejnú činnosť, tvorili len časť českých a slovenských utečencov. Štatistika bavorského utečeneckého tábora Valka z roku 1953 ukazuje, že výraznú väčšinu obyvateľov

¹⁷ Pressearchiv HI, T540.

¹⁸ TIGRID, P. (1990): *Politická emigrace v atomovém věku*. Praha: Prostor, 1990.

¹⁹ V prípade akýchkoľvek štatistík je potrebné zostať pozorný. Oficiálne štatistiky komunistických orgánov neboli zverejňované. Komunistická moc totiž nemala záujem, aby boli obyvatelia Československa informovaní, v akých množstvách opúšťajú Česi a Slováci svoju krajinu pôvodu.

²⁰ CUDE, M. – PAUL, E. (2019): Czechoslovakia. In: MAZURKIEWICZ, A. (ed.): *East Central European Migrations During the Cold War. A Handbook*. Berlin – Boston: De Gruyter - Oldenbourg, 2019, s. 101-135.

tábora pôvodom z Československa tvorili z hľadiska profesie robotníci (resp. automechanici, elektromontéri, baníci, mechanici, lešní robotníci) a poľnohospodári, ale len nepatrný počet utečencov tvorili úradníci alebo technici.²¹ Podobné zloženie utečencov bolo aj v iných táboroch. Podľa Rolanda J. Hoffmanna²² až 80 percent utečencov s prechodným pobytom v tábore Burg boli profesiou robotníci. V Regensburgu mali robotníci tvoriť minimálne dve tretiny obyvateľov.²³ Nemožno samozrejme vylúčiť, že časť z nich bola k úteku motivovaná politicky, ale rovnako je potrebné predpokladať, že mnohí utečenci opustili republiku kvôli zlým ekonomickým podmienkam v Československu. Túto domnienku potvrdzujú štatistiky rakúskych orgánov v troch letných mesiacoch 1956, podľa ktorých len u 35 percent zo všetkých československých utečencov tvorili politické okolnosti dôvod na opustenie republiky.²⁴ Početnú skupinu tvorili ekonomickí migranti, ľudia odmietajúci slúžiť v československej armáde, alebo ľudia so záujmom o trvalé vystaňovanie do iného štátu.

V dokumentoch rakúskeho ministerstva vnútra sa objavoval aj doteraz neuvedený typ utečencov zo štátov bývalého socialistického bloku. Išlo prevažne o mladých ľudí, ktorí sa skúšali uplatniť v inom štáte, alebo spočiatku prostredníctvom IRO (*International Refugee Organisation*), neskôr prostredníctvom rakúskych úradov, alebo jednoducho kvôli dobrodružstvu hľadali možnosti vycestovať z Európy. Rakúske orgány sa zdráhali vracať tento typ emigrantov späť do Československa, pretože vo vlasti boli kvôli nelegálnemu prekročeniu hraníc vystavení trestnému stíhaniu.²⁵ V neposlednom rade netreba zabúdať na utečencov, ktorých hlavným dôvodom opustenia Československa bola trestná činnosť a snaha vyhnúť sa trestnému stíhaniu. Práve táto skupina ľudí bola popri kritike činnosti politických emigrantov dôležitým cieľom záujmu komunistických žurnalistov na vystupňovanie negatívnej propagandy.

V neposlednom rade je dôležité podotknúť, že opustenie republiky bez povolenia štátnych orgánov bolo od roku 1948 trestným činom. V roku 1948 bolo do „*Zákona na ochranu ľudovo-demokratickej republiky*“²⁶ zahrnuté aj ustanovenie *Neoprávnené opustenie republiky a neuposlušnosť výzvy na návrat*. V súlade so znením uvedeného paragrafu mohol byť československý občan, ktorý „*v úmysle poškodiť záujem republiky opustil neoprávnene jej územie, alebo v rovnakom úmysle neposlušol výzvu úradov, aby sa v určenej lehote vrátil, potrestaný trestom odňatia slobody v trvaní jedného roku až päť rokov*.“ Zákon zároveň vylúčil podmienený odklad. Okrem úmyslu neoprávneného opustenia republiky sa vyžadoval aj úmysel poškodiť záujem republiky. Obsah a rozsah pojmu záujem republiky však legislatívna norma bližšie neupravovala. Naopak, zákon bol postavený v zmysle možnosti jeho voľnej interpretácie tak, že stačilo uviesť, že emigrant sa podieľa na poškodzovaní akéhokoľvek štátneho záujmu. Poškodzovaním záujmu republiky v cudzine bolo podľa paragrafu 41 toho istého zákona napríklad „*rozširovanie nepravdivých správ o politických, bezpečnostných, hospodárskych, sociálnych alebo právnych pomeroch v republike*.“ Poškodenie záujmu republiky sa ale mohlo prejavovať napríklad aj vo zvýšenom nedostatku pracovných síl.²⁷ Takto nastavená norma predpokladala, že utečenec v emigrácii spolupracoval so západnými orgánmi v neprospech Československa, prípadne sa priamo zapojil do spolupráce s tajnými službami

²¹ Pressearchiv HI, T540.

²² HOFFMANN, R. (1996): *J. Die Anfänge der Emigration aus der Tschechoslowakei 1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996.

²³ HRUBÝ, P. (2006): *Rozhod 1948: rozhovory s českými poúnorvými exulanty*. Praha: Univerzita Karlova.

²⁴ ŠTEFANČÍK, R. (2015): Emigrácia z Československa v období studenej vojny v modeli push a pull faktorov. In: *Studia Politica Slovaca*, 2015, roč. VIII., č. 1, 2015, s. 31-48.

²⁵ Österreichisches Staatsarchiv, AdR, BM1.Inneres 04/13, Karton 5.

²⁶ ZÁKON č. 231/1948 Sb. ze dne 16. října 1948 na ochranu lidově demokratické republiky. Sbírka zákonů republiky Československé. Ročník 1948. Archiv Ústavu pro studium totalitních režimů.

²⁷ PressearchivHI, T 540.

štátov patriacich do západného bloku. Trestný zákon z roku 1950²⁸ v paragrafe 95 vypustil uvedený dvojité úmysel a vymedzil skutkovú podstatou trestného činu opustenia republiky tak, že sa ho dopustil ten, kto bez povolenia opustil Československo, resp. ostal dlhšiu dobu bez povolenia na území iného štátu. Podmienka zámeru poškodiť záujem republiky sa už nevyžadovala, ale trestná sadzba ostala rovnako pri absencii možnosti na podmienené prepustenie. Norma rovnako ako jej predchádzajúca verzia definovala ohrozovanie záujmov republiky, ak emigranti rozširovali „*nepravdivé informácie o pomeroch v republike*“, pričom neumožňovala uloženie podmieneného trestu. Novelizáciou v roku 1956 zaviedla trest nielen pre toho, kto štát opustil, ale rovnako, kto neoprávnene do štátu vnikol. Táto úprava zvýšila trestnosť osôb organizujúcich ilegálne prechody hraníc, rovnako umožnila uloženie trestu prepadnutím majetku osobám, ktoré opustili Československo „*z nepriateľstva k republike*.“²⁹

2 Reakcia dobových médií na emigračné vlny z Československa

Absolútny štátny monopol médií je jedným z charakteristických znakov nedemokratických režimov.³⁰ Nedemokratický režim je postavený na jednej ideológii, a nielenže nepredpokladá, ale ani nepripustí, aby sa o tejto ideológii diskutovalo, prípadne, aby sa spochybňovala.³¹ Inak to nebolo ani v Československu. Neexistovala slobodná nezávislá tlač, všetky médiá boli pod vplyvom komunistickej vládnucej elity. Jazyk zohrával v autoritárskom Československu rozhodujúcu úlohu vo vzťahu medzi vládnucou nomenklatúrou a občanmi. Slová mali veľa symbolických významov, ale mohli byť zároveň aj dôvodom na uväznenie.³²

Skutočnosť, že emigrácii Čechov a Slovákov sa komunistická tlač venovala v prevažne negatívnej perspektíve, je vzhľadom na nedemokratický charakter režimu, úplne prirodzená.³³ Emigrant bol v očiach komunistickej propagandy³⁴ považovaný za úhlavného triedneho nepriateľa, keďže opustením republiky, spravidla nelegálnym spôsobom, na jednej strane zrádzal idey komunistickej strany o lepšom a perspektívnejšom živote na východnej strane konfliktu medzi západom a východom. Na druhej strane, a to je možno to podstatnejšie, komunistické bezpečnostné zložky mohli predpokladať, že po prekročení hraníc zadrží utečencov miestna polícia a podrobí ich podrobnému výsluchu. To znamená, že niektorí migranti (v prvom rade bývalí pracovníci československých bezpečnostných zložiek, ale aj inteligencia, technickí pracovníci, prípadne iná vysokokvalifikovaná pracovná sila) mohli pre západnú stranu predstavovať dôležitý zdroj cenných informácií o tom, čo sa deje za „železnou oponou“. Aj podľa Cudea a Paula „českí a slovenskí exulanti podporovali západné vojenské

²⁸ VLÁDNY NÁVRH TRESTNÉHO ZÁKONA z roku 1950. Praha: Digitální parlamentní knihovna.

²⁹ ŠTEFANČÍK, R. (2015): Emigrácia z Československa v období studenej vojny v modeli push a pull faktorov. In: *Studia Politica Slovaca*, 2015, roč. VIII., č. 1, 2015, s. 31-48.

³⁰ FRIEDRICH, C. J. – BRZEZINSKI, Z. (1999): Die allgemeinen Merkmale der totalitären Diktatur. In: JESSE, E. (ed.): *Totalitarismus im 20. Jahrhundert. Eine Bilanz der internationalen Forschung*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, s. 225-236.

³¹ GBÚROVÁ, M. (2009): Slovenská národná identita a politické pohyby v 60. rokoch 20. storočia. In: LALUHA, I. – PETROVIČOVÁ, E. – PEKNÍK, M. (eds.): *Alexander Dubček politik, štátnik, humanista*. Bratislava: Veda, 2009, s. 87-100.

³² HEJLOVÁ, D. – KLIMEŠ, D. (2019): Propaganda stories in Czechoslovakia in the late 1980s: Believe it or not? In: *Public Relations Review*, 2019, roč. 45, č. 2, s. 217-226.

³³ Pozri viac ŠTEFANČÍK, R. – NEMCOVÁ, A. (2015): The emigration of the Czechoslovak inhabitants in the language of the communist propaganda. In: *Historia y Comunicación Social*, 2015, roč. 20, č. 1, s. 89-105.

³⁴ Jeden z mnohých príkladov komunistickej propagandy. Výsek je z Denníka Pravda, 9. 12. 1969: „Žijú na západe z emigrantského žoldu, ktorý dostávajú od svojich chleboďarcov za to, že im pomáhajú rozvracať naše socialisticke zriadenie. Žijú stále v domnení, že v blízkom čase vypukne svetový konflikt, ktorého výsledkom bude vytvorenie Spojených štátov európskych a v rámci nich znovu samostatného slovenského štátu podľa ich predstáv, so štátnou ideológiou politického katolicizmu.“ Pressearchiv HI, T 540.

aktivity a špionáž na začiatku studenej vojny.“³⁵ Západné mocnosti túto možnosť využívali nielen na získavanie cenných informácií, ale rovnako na odhaľovanie nasadených komunistických špiónov. Spolupráca s bezpečnostnými zložkami západných spojencov mala aj svoj praktický význam. Vypovedať o situácii v Československu mohlo mať pozitívny vplyv na vybavenie azylového procesu. Komunistický režim si túto skutočnosť uvedomoval, preto boli emigranti prezentovaní v komunistickej tlači negatívne. Na ilustráciu, už niekoľko týždňov po „víťaznom februári“ (27. mája 1948) sa aj v západnej tlači Guardian Weekly objavila informácia o tlačovej konferencii československého ministra vnútra Václava Noska, podľa ktorého mali byť emigranti „ľudia so zlým svedomím, ktorí majú mať pri sebe veľa peňazí a zlata.“³⁶

Okrem pohľadu na spôsob uvažovania komunistických novinárov sa ako zaujímavá ukazuje aj analýza západoeurópskej tlače, ktorá rovnako nepristupovala k emigračnému procesu z Československa vždy objektívne. Najmä v printovom médiu sudetských Nemcov *Der Sudetendeutsche*³⁷ sa objavovali komentujúce prvky vyjadrujúce na jednej strane podporu emigrantom z prvej Slovenskej republiky (1939 – 1945), resp. slovenskej časti spoločného československého štátu na konci druhej svetovej vojny a negatívny postoj k emigrantom, ktorí hľadali azyl v Nemecku už po uchopení moci Komunistickou stranou Československa, teda po roku 1948. Tento rozdielny prístup k obojm skupinám emigrantov vyplýval z prisudzovania viny za vyhnanie príslušníkov nemeckej menšiny z územia obnoveného Československa po roku 1945 politickej elite z rokov 1945 až 1948. Zatiaľ čo bývalým politickým predstaviteľom prvej Slovenskej republiky bola prisudzovaná snaha o autonómiu slovenského národa, čo bolo prezentované v pozitívnom duchu, druhá skupina, kam mali patriť o. i. aj Josef Lettrich, Mikuláš Ferienčík, Fedor Hodža, Štefan Kočvara, Rudolf Frašacký, Samuel Belluš a pod., ktorí sa združovali v Rade slobodného Československa, bola prezentovaná ako skupina ľudí zodpovedných za násilný odsun československých Nemcov. Negatívne nebol prezentovaný len odsun Nemcov z Československa, ale aj masové deportácie obyvateľov slovenskej časti spoločného štátu do vysídlených oblastí Sudet. Najmä utečenci českej národnosti boli v Nemecku neobľúbenou skupinou emigrantov, čo sa prejavovalo hlavne v prostredí, kde mali príležitosť stretnúť sa so svojimi bývalými spoluobčanmi. Aj podľa výpovede jedného z obyvateľov tábora vo Válke „českí emigranti sa stretávali s nepriazňou nemeckých úradov, s nevraživosťou protibenešovskej emigrácie, s vysídlenými Nemcami zo Sudet, dochádzalo dokonca k zrážkam a fyzickému napadnutiu“.³⁸ Historická skúsenosť Nemcov, Čechov a Slovákov vychádzajúca z vyhnania nemeckej menšiny je tak považovaná za dôležitý faktor, ktorý v prvých rokoch u emigrantov z Československa redukoval atraktivnosť Nemecka ako cieľovej krajiny emigrácie. Vyostrené vzťahy medzi vyhnanými sudetskými Nemcami na jednej strane a Čechmi a Slovákami na strane druhej sa darilo tlmiť najmä prebratím zodpovednosti amerických okupačných orgánov za utečencov zo strednej a východnej Európy.³⁹

Nemecká a zahraničná tlač prinášala aj informácie o podozrivých aktivitách niektorých československých utečencov. Začiatkom päťdesiatych rokov sa venovali podozreniu, že mnohí českí či slovenskí utečenci pôsobia v utečeneckých táboroch ako agenti komunistickej tajnej služby. V novembri 1952 uverejnil denník *Passauer Neue Presse* informáciu, že v Nemecku

³⁵ CUDE, M. – PAUL, E. (2019): Czechoslovakia. In: MAZURKIEWICZ, A. (ed.): *East Central European Migrations During the Cold War. A Handbook*. Berlin – Boston: De Gruyter - Oldenbourg, 2019, s. 101-135, tu s. 125.

³⁶ Pressearchiv HI, 291, T 540.

³⁷ Pressearchiv HI, T 540.

³⁸ HRUBÝ, P. (2006): *Rozchod 1948: rozhovory s českými poúnorvými exulanty*. Praha: Univerzita Karlova, s. 14.

³⁹ ŠTEFANČÍK, R. (2015): Emigrácia z Československa v období studenej vojny v modeli push a pull faktorov. In: *Studia Politica Slovaca*, 2015, roč. VIII., č. 1, 2015, s. 31-48. Vnímanie Nemecka sa začalo meniť pod vplyvom Ostpolitik nemeckého kancelára Willy Brandta (Čech, 2014).

pôsobí teroristická skupina československých agentov, ktorých činnosť má byť zameraná proti organizáciám sudetských Nemcov a českej exilovej skupiny generála Prchalu.⁴⁰

Zahraničná tlač si nevšimala len politické aktivity československých emigrantov, pravidelne sa objavovali aj informácie o nelegálnych aktivitách, vrátane krádeží. Tieto informácie okamžite využívala komunistická propaganda na negatívne vykresľovanie aktivít emigrantov. Na ilustráciu, 23. Októbra 1951 *Svobodné slovo* prebralo informáciu z francúzskeho denníka *Parisien Libéré* o dvoch emigrantoch z Československa, ktorí vo Francúzsku podvádzali. Podľa českého novinára malo ísť „o ľudí, ktorí zradili vlast' nie kvôli nejakým politickým ideálom, ale pretože sa štítli poctivej práce a vedeli, že sa doma z podvodov a krádeží neužívajú.“ Túto formu komunistickej propagandy si všimol v roku 1952 aj nemecký tlačový orgán *Ostdienst*, ktorý kritizoval komunistickú tlač za to, že vykresľuje emigrantov ako vojnových zločincov, a to aj napriek tomu, že USA a ZSSR sa snažili nájsť k sebe cestu. Kritika československej propagandy vo vzťahu k emigrantom sa objavovala pravidelne nielen v nemeckej, ale aj v rakúskej a švajčiarskej tlači.

V päťdesiatych rokoch si komunistický režim zrejme začal uvedomovať, že jednosmerná emigrácia je neželaný jav nielen z politického, ale rovnako demografického a v konečnom dôsledku ekonomického charakteru. Na pokračujúce emigračné trendy reagoval amnestiou hlavy štátu pre všetkých Čechov a Slovákov, ktorí od roku 1948 odišli preč z republiky. Periodikum československých emigrantov *Katolík* si tento krok československých úradov všimalo podrobne a pravidelne prinášalo informácie o slabom záujme československých emigrantov o návrat do vlasti. Amnestia a návrat nemusel pre československých utečencov ešte znamenať návrat do lepšieho. *Katolík* si v auguste 1955 všimol, že mnohí z utečencov sa po návrate do Československa stali nástrojom propagandy a po nejakom čase si museli odpykať svoj útek prácou v uránových baniach.⁴¹ Amnestia sa totiž nevzťahovala na príslušníkov bezpečnostných služieb iných štátov, rovnako na členov pre štát nebezpečných organizácií a ani na ľudí, ktorí v období druhej svetovej vojny spolupracovali s nacistickým Nemeckom. Komunistom tak teda stačilo, aby utečenca obvinili zo spolupráce s nemeckou tajnou službou a návrat do vlasti sa mohol skončiť uväznením.

Vyhlásenie migrácie pre vracajúcich sa emigrantov mal byť len jeden zo spôsobov, ako vrátiť emigrantov späť do krajiny pôvodu. Okrem tejto legálnej cesty však ešte stále existovali únosy emigrantov komunistickou tajnou službou. Túto skutočnosť si všimali aj západoeurópske médiá a podrobne o únosoch informovali. Napríklad, na konci októbra 1957 bol v periodiku *Observer* uverejnený text s názvom „*Menschenraub in Wien*“. Článok priniesol informáciu o tom, ako 58-ročný emigrant Emmerich Sucký, ktorý už dlhšie obdobie žil vo Viedni, bol unesený československými agentmi späť do vlasti. Do nápoja vo vinárni mu mal byť pridaný uspávací prostriedok, ďalší muži ho mali naložiť do auta a na Dunaji preložiť na československú loď, ktorá ho odviezla do Československa.⁴²

Mimoriadne intenzívne sa západoeurópska tlač venovala problematike migrácie po vpáde vojsk niektorých štátov Varšavskej zmluvy do Československa v auguste 1968. Pre svetovú demokratickú verejnosť to bol šok najmä po tom, ako s uznaním sledovali demokratizačné zmeny. Dôležité na tejto skutočnosti bolo, že spojenecké vojská obsadili Československo proti vôli verejnosti, tak domácej v Československu, ako aj v štátoch demokratického sveta. Aj z tohto dôvodu reagovali obyvatelia susedných krajín na emigráciu Čechov a Slovákov mimoriadne pozitívne, čo následne zachytili aj miestne médiá. Napríklad, 23. augusta 1968 napísal nemecký denník *Süddeutsche Zeitung*, ako rakúske úrady poskytujú utečencom z Československa vďaka prázdninám priestory v prázdných školách, rovnako aj v zámkoch a táboroch nachádzajúcich sa v prihraničných oblastiach. Zároveň upozornili, že

⁴⁰ Pressearchiv HI, T 540.

⁴¹ Tamtiež.

⁴² Tamtiež.

nevidia znaky začínajúcej masovej emigrácie.⁴³ Dňa 31. augusta 1968 priniesol ďalší nemecký denník *Stuttgarter Zeitung* porovnanie emigračnej vlny z Maďarska v roku 1956 s aktuálnou situáciou po okupácii Československa: „*Nálada Čechov a Slovákov je iná ako tá v roku 1956. Vtedy vládla utečenecká bieda, tentokrát je to starostlivosť o bezmocných, ale dobre vyzerajúcich dovolenkárov, ktorí nevedia, či sa majú vrátiť do vlasti alebo zostať v slobodnom zahraničí. Viedeň sa stala veľkou čakárňou.*“⁴⁴ Išlo teda o dovolenkárov, spolu s rodinami, ktorí sa vracali domov z Rumunska alebo Juhoslávie cez hlavné mesto Rakúska. Rozhodovanie, či sa vrátiť domov, nebolo jednoduché. Na ilustráciu rodičia mali síce so sebou deti, ale nemali pri sebe napríklad doklady o vzdelaní, čo by im mohlo skomplikovať ich šancu zamestnať sa na podobnej pozícii ako v Československu. Nemecký denník zároveň priniesol informáciu, že nie všetci utečenci boli registrovaní. Viacerí z nich si totiž našli ubytovanie v súkromí a čakali, ako sa situácia v Československu vyvinie. V tomto období bolo bežné, že obyvatelia Viedne poskytovali pre utečencov z Československa ubytovanie bezplatne vo svojich domovoch. V septembri *Süddeutsche Zeitung* informoval o 30 000 utečencoch z Československa, ktorí po invázii opustili krajinu. Vo Švajčiarsku v tomto období vystavili víza cca 6 000 obyvateľom Československa.⁴⁵

Po okupácii Československa vojskami Varšavskej zmluvy si západoeurópske médiá všímali vývoj v socialistickom bloku aj v kontexte migrácie. *Neue Zürcher Zeitung* v novembri 1968 informoval o reštriktívnych opatreniach československých úradov, ktoré mali zastaviť emigráciu vysokokvalifikovanej sily. Zároveň priniesol porovnanie československej emigrácie z roku 1948 a 1968. Zatiaľ čo po roku 1948 emigrovali z Československa ľudia, ktorí sa vďaka svojej predchádzajúcej politickej (okrem politikov aj diplomati), či inej verejnej činnosti (novinári, predstavitelia cirkvi, študentských hnutí) skutočne mohli obávať o svoj život, po roku 1968 emigrovali v prvom rade politicky neangažovaní a režimom neprenasledovaní obyvatelia (inteligencia, technici, lekári). Oveľa menšiu skupinu tvorili politicky angažovaní ľudia, tzv. reformní komunisti, hlavní predstavitelia Pražskej jari. Nemecká tlač si všimla aj iný rozdiel medzi týmito dvomi emigračnými vlnami. Zatiaľ čo pofebruárová emigračná vlna sa vyznačovala silným odporom, až nenávisťou k Nemecku, emigračná vlna po roku 1968 tieto znaky nevykazovala. Naopak u inteligencie sa objavoval rešpekt k povojnovému demokratickému vývoju v Spolkovej republiky Nemecko, vrátane obdivu k ekonomickému rozmachu, tzv. hospodárskemu zázraku.⁴⁶

V kontexte Pražskej jari je rovnako zaujímavé sledovať priebeh diskusie o utečencoch v československej tlači. Zatiaľ čo jazyk komunistickej propagandy bol v päťdesiatych rokoch voči migrantom mimoriadne negatívne zameraný, s reformami po januári 1968 sa začali objavovať aj neutrálne alebo dokonca pozitívne informácie o československých utečencoch. Dňa 7. júla 1968 dokonca časopis *Student* uverejnil rozhovor so štyrmi pracovníkmi Rádia Slobodná Európa. Napriek uvoľneniu režimu, nenechal tento rozhovor chladným niektorých ľudí. Dňa 24. júla 1969 uverejnil denník *Rudé právo* okrem iného: „*V ovzduší plnom zrejmého porozumenia tu dáva redakcia zdiskreditovaným predstaviteľom emigrácie možnosti, o akých sa im zrejme nikdy ani neprisnilo... taktne pritom zamlčujú o skutočnom zámere RFE: podkopávať socialistické zriadenie v Československu a pripraviť reštauráciu kapitalistických pomerov.*“ Na druhý deň *Rudé právo* uverejnilo list viacerých akademikov, ktorí kritizovali časopis *Student* za publikovanie rozhovoru s redaktormi zo Slobodnej Európy. V liste okrem iného kritizujú časopis za poskytnutie priestoru cirkevným hodnostárom.

Emigrácia českých a slovenských intelektuálov, vysokokvalifikovaných pracovníkov, rovnako pracovníkov v zdravotníctve podnietilo zástupcov politického vedenia KSČ k vyslaniu

⁴³ Tamtiež.

⁴⁴ Tamtiež.

⁴⁵ Tamtiež.

⁴⁶ Tamtiež.

vládnej delegácie do Viedne a Bernu s cieľom prilákať emigrantov z Rakúska a zo Švajčiarska späť do vlasti. Na rozdiel od emigrácie po roku 1948 emigračná vlna po roku 1968 nebola spočiatku sprevádzaná štvavými článkami v českých a slovenských denníkoch. Aj z tohto dôvodu sa dá konštatovať, že emigrácia po roku 1968 predstavovala pre vtedajšiu elitu vážny problém. Detailnejšie údaje o skutočnej emigrácii nebolo možné vo vtedajšej tlači nájsť. Približne sa uvažovalo o cca 40 000 osobách, ktorí po 21. auguste 1968 opustili vlasť. Na začiatku roka 1969 vydala rakúska tlač nasledovné údaje: Rakúsko 8 000 (3 475 požiadalo aj o azyl), Švédsko 500, Južná Afrika 500, USA 1 000, Austrália 2 200, Švajčiarsko 5 000, Kanada 7 000. Kanadské úrady však disponovali inými štatistikami, než údaje zverejnené rakúskou stranou. Podľa kanadských úradov bolo v Kanade cca 10 000 utečencov. V tlači sa rovnako objavovali výpovede o tzv. „vnútornej emigrácii“, ilustrované výpoveďou lekárky, ktorá bola zúfalá, pretože veľa utečencov boli jej kolegovia, lekári, ktorí teraz v Československu chýbali. Obzvlášť postihnuté emigráciou bolo územie Sudet. Podľa výstupov z dobovej tlače v Československu po roku 1968 chýbali najmä lekári, farmaceuti, vedci a ostatní zdravotnícki pracovníci.⁴⁷

Slovník, ktorý používala v tomto období komunistická propaganda, nebol taký štvavý ako v päťdesiatych rokoch. Emigráciu však komunisti aj naďalej považovali za nežiaduci spoločenský jav, preto v médiách prevažovali negatívne články s manipulujúcimi prvkami. V tlačenom médiu pod názvom *Politika* opisoval Jan Večeř v marci 1969 životné podmienky československých emigrantov. Napríklad, ľudia so stredoškolským vzdelaním, najmä ženy, mali podľa neho na západe pracovať na pozíciách nevyžadujúcich vyššiu kvalifikáciu. Malo ísť primárne o ženy: slúžky, chyžné, čašníčky. Aj toto bol jeden zo spôsobov ako znížiť motiváciu obyvateľov k úteku z Československa.

Napriek zmierlivejšiemu slovníku v komunistických médiách, aj keď iba dočasnému, štátne orgány sa snažili zneprijemniť život emigrantom aj po opustení republiky. Československé úrady vyvíjali tlak na rodiny emigrantov, aby svojim emigrovaným príbuzným napísali listy, ktoré by ich mali motivovať na návrat do vlasti. Československí občania museli nahlásiť počet všetkých svojich príbuzných, ktorí emigrovali. Obsahom týchto listov bola žiadosť o návrat domov a „dôverná informácia“, že po návrate budú prepustení ostatní členovia rodiny z väzenia.⁴⁸ Vo februári 1971 priniesol švajčiarsky denník *Neue Zürcher Zeitung* informáciu, že utečenci dostávajú listy z právnických kancelárií, v ktorých advokáti uvádzajú, že ich v ich neprítomnosti zastupovali na procese kvôli tomu, že opustili v rozpore so zákonom územie Československej republiky a dlhodobo sa zdržujú v zahraničí. Okrem toho, dostávajú požiadavku zaplatiť určitú sumu (600 švajčiarskych frankov) v nasledujúcich pätnástich dňoch ako trovy za súdny proces, prípadne majú uviesť meno príbuzného, na ktorého sa môžu s požiadavkou obrátiť. O niekoľko dní nato nemecký *Die Welt* uverejnil podobnú informáciu. Príbuzní československých emigrantov dostávali od štátnych úradov požiadavky na zaplatenie určitého poplatku. Na základe týchto listov potom utečenci posielali peniaze na účty do ČSSR. Potom, ako proti takýmto aktivitám protestovalo medzinárodné spoločenstvo, československá vláda sa od takého postupu dištancovala. Zákonná norma navyše stanovila, že právo osobného užívania bytu občana, ktorý sa protiprávne zdržuje v cudzine, zaniká zákonom, takže už nebol potrebný súdny proces o žalobe na zrušenie užívacieho práva pre bezdôvodné neužívanie bytu.

S pokračujúcim procesom normalizácie sa menil aj slovník komunistickej propagandy vo vzťahu k emigrantom. Slovník opäť nadobúdala nenávisť komentáre, emigrant bol opäť opisovaný ako nepriateľ československého ľudu. Viacerí žurnalisti sa venovali politickej činnosti rozličných spolkov emigrantov. Emigranti boli prezentovaní ako spolupracovníci s nemeckým landmanschaftom, ktorých cieľom malo byť narušovanie „harmonických vzťahov medzi ČSSR a SRN a narušenie mierového spoluzitia v Európe.“ Emigrantským spolkom

⁴⁷ Tamtiež.

⁴⁸ Tamtiež.

komunistická tlač vyčítala, že falšujú dejiny, zmenšujú úlohu ZSSR v boji proti fašizmu. Slovenským exilovým organizáciám bol vytknutý separatizmus a prepojenie na predstaviteľov prvej Slovenskej republiky. Výraz klérofašista bol pravidelnou súčasťou komunistickej propagandy vo vzťahu k emigrantom.

Pravidelný objekt kritiky komunistickej propagandy bolo české a slovenské vysielanie slobodného vysielateľa z územia Spolkovej republiky Nemecko Radio Free Europe. K pracovníkom Slobodnej Európy mali podľa komunistickej tlače patriť aj bývalí exponenti fašistického režimu Slovenského štátu. K nim patril aj Ladislav Nižnanský, spolupracovník jednotky SS Edelweis (v Československu bol odsúdený v neprítomnosti na trest smrti). Ostatní pracovníci boli zobrazovaní podobne ako bývalí spolupracovníci jednotiek SS alebo organizácií Slovenskej republiky – Hlinkovej gardy, jeden z nich mal byť dokonca „produktom škôl zabijakov amerických tajných služieb.“⁴⁹

Záver

V texte bola predstavená história emigrácie z Československa v období neslobody a reakcia médií na migračné toky utečencov z tohto stredoeurópskeho satelitu Sovietskeho zväzu. Početné subjektívne názory, že československí utečenci boli vítaní v Nemecku a Rakúsku s otvorenou náručou, ktoré sa niekedy objavujú v diskusných príspevkoch k aktuálnym migračným trendom, sa nezhodujú s realitou. Dôležité je v tomto kontexte podčiarknuť skutočnosť, že mnoho českých či slovenských utečencov pôsobilo na západnej strane nemecko-československých hraníc v úlohe agentov tajnej služby, ktorí boli typickým prejavom studenej vojny. Na doloženie tejto hypotézy dávame do pozornosti interview s policajným prezidentom v Norimbergu Leo Stahlom z augusta 1952, podľa ktorého štvrtina všetkých ilegálnych utečencov z Československa mali mať negatívny vplyv na vnútornú bezpečnosť Nemecka, pretože malo ísť o agentov komunistickej tajnej služby. Preto nemecké bezpečné orgány žiadali dôkladnejšie preverovať československých utečencov.⁵⁰

V texte sme rovnako poukázali na to, že negatívne informácie o emigrantoch z Československa publikované v západoeurópskej tlači využívala komunistická propaganda vo svoj prospech. Išlo najmä o spravodajské články o trestných činoch emigrovaných Čechov a Slovákov. Komunistická propaganda mala záujem prezentovať českých a slovenských emigrantov ako zločincov a negatívne články z nemeckej či rakúskej tlače mali tento názor dosvedčiť.⁵¹ V tejto súvislosti je potrebné dodať, že medzi československými emigrantmi sa skutočne nachádzali aj ľudia, ktorí sa útekem za hranice snažili vyhnúť trestnému stíhaniu v krajine pôvodu.

V novinách ako Pravda, Rudé právo, Práce, Mladá fronta, Svět Československa, Lidová demokracie boli v päťdesiatych rokoch pravidelne uverejňované texty o emigrácii, prípadne o „šťastných“ navrátilcoch. Komunistická tlač sa tejto téme venovala niekedy aj niekoľkokrát do týždňa. Z porovnania jednotlivých žurnalistických textov v rôznych komunistických periodikách vychádza, že články boli obsahom výrazne podobné, menili sa len niektoré vetné konštrukcie, prípadne niektoré texty autori doplnili o nové komentujúce prvky. Napríklad veta o deťoch: „*Deti sú podvyživené, rebrá sú viditeľné, svaly chabé, podkožného tuku je málo, sú bledé a unavené. V popredí je krivá chrbtica*“ sa objavovala v komunistickom spravodajstve niekoľkokrát ročne v priebehu niekoľkých rokov. Je teda vysoko pravdepodobné, že články nepísali viacerí na sebe nezávisle pracujúci žurnalisti, ale boli jednotlivými novinami len preberané.

⁴⁹ Tamtiež; ŠTEFANČÍK, R. – NEMCOVÁ, A. (2015): The emigration of the Czechoslovak inhabitants in the language of the communist propaganda. In: *Historia y Comunicación Social*, 2015, roč. 20, č. 1, s. 89-105.

⁵⁰ Pressearchiv HI, T 540.

⁵¹ Archív SRo (RTVS) zložka: ČSFR 1.24. *Emigranti do r. 1987*.

Ako súčasť komunistickej propagandy boli so železnou pravidelnosťou organizované tlačové konferencie s utečencami. Navrátilci na nich informovali o svojich negatívnych skúsenostiach zo života za hranicami. Komunistická tlač sa v päťdesiatych rokoch intenzívne venovala v prvom rade politickým emigrantom, ktorí boli vykresľovaní ako úhlavní nepriatelia ľudu. Išlo teda o emigrantov, pri ktorých emigrácii predchádzalo politické angažovanie buď počas prvej Slovenskej republiky alebo v krátkom období od skončenia vojny po komunistický puč vo februári 1948. Novinársky jazyk bol v päťdesiatych rokoch typický pre vtedajšiu propagandu. Politickí emigranti boli vykresľovaní ako zradcovia, fašisti, revanšisti, kolaboranti. Podobné prívlastky sa vyskytovali na viacerých miestach v textoch, vždy sa vyskytovali pred menom, napr. *zradca Zenkl*, *fašista Černák*. Pravidelným objektom kritiky bola stanica Rádio Slobodná Európa. Komunistická tlač jej vyčítala personálne obsadenie, ktoré sa malo skladať väčšinou z fašistov.

Bežnou súčasťou informácií z oblasti emigrácie boli správy o utečencoch, ktorí sa na západe ocitli v sociálnej núdzi. Do akej miery sú tieto články založené na pravde a či neboli len umelo vykonštruované, je vzhľadom na charakter režimu, povahu novinárskeho slovníka skúmanej doby a dôslednej cenzúry vysoko otáznne. Nie všetky sú však, odhliadnuc od slovníka typického pre komunistických žurnalistov, produktom ich antikapitalistickej fantázie. Naopak, pri porovnaní popisu tých istých udalostí československou a západonemeckou tlačou sa objavujú aj rovnaké skutočnosti, aj keď s odlišným dôrazom na jednotlivé situačné aspekty. Zatiaľ čo nemecká alebo rakúska tlač prezentovala informácie spravidla faktograficky, bez komentujúcich prvkov, úlohou komunistickej tlače bolo migrantov vykresliť v čo možno najhoršom svetle. Na ilustráciu slúži prípad únosu lietadla ôsmimi občanmi Československa v lete 1970 za účelom emigrovať do Spolkovej republiky Nemecko. Komunistická tlač priniesla informáciu o predchádzajúcej trestnej činnosti niektorých únoscov mužov, pričom niektoré ženy – priateľky únoscov vykreslila ako ženy „prostitútky“. Niektorí únoscovia mali mať dokonca „*sklony k uznávaniu Hitlera*“.⁵² Keďže tomuto prípadu nemecká tlač venovala zvýšenú pozornosť, je zaujímavé sledovať reakcie nemeckých novinárov. Hoci spočiatku boli únoscovia zobrazovaní ako žiadatelia o azyl, ktorí túžia po slobode, postupne sa objavovali aj informácie o ich predchádzajúcej trestnej činnosti ešte na území Československa.⁵³

Z uskutočnenej analýzy je evidentné, že nemecká, rakúska i švajčiarska dobová tlač sa síce venovala aj českým i slovenským emigrantom, obsah a forma jazyka jednotlivých článkov bol v porovnaní s komunistickou propagandou jednoznačne odlišný. V komunistickej tlači prevažovali negatívne vyjadrenia, v demokratickej tlači Nemecka, Rakúska a Švajčiarska bol prítomný spravidla neutrálny žurnalistický štýl. Komunistická tlač sa však vyznačovala určitým momentom, ktorý je prítomný aj v súčasnosti na sociálnych sieťach, keď sa diskutuje o medzinárodnej migrácii. Napriek tomu, že počet migrantov bol merateľný v tisíckach, komunistická tlač sa venovala predovšetkým jednotlivcom, ktorí boli v emigrácii stíhaní za páchanie trestnej činnosti. A práve cez tieto individuálne prípady bol posudzovaný aj zvyšok emigrantov. Režimy sa síce medzitým zmenili, štýl komunikácie však v nazeraní na migrantov vykazuje v prípade niektorých súčasných médií podobné črty.

Použitá literatúra:

1. ANDROVIČOVÁ, J. (2015): Sekuritizácia migrantov na Slovensku – analýza diskurzu. In: *Sociológia*, roč. 47, č. 4, s. 319-339.
2. ANDROVIČOVÁ, J. (2017): The Migration and Refugee Crisis in Political Discourse in Slovakia: Institutionalized Securitization and Moral Panic. In: *AUC Studia Territorialia*, 2017, roč. 16, č. 2, s. 39-64.

⁵² Pressearchiv HI, T 540.

⁵³ ŠTEFANČÍK, R. (2015): Emigrácia z Československa v období studenej vojny v modeli push a pull faktorov. In: *Studia Politica Slovaca*, 2015, roč. VIII., č. 1, s. 31-48.

3. ARCHÍV SLOVENSKEHO ROZHLASU (RTVS), zložka: ČSFR 1.24. *Emigranti do r. 1987*.
4. BOLEČEKOVÁ, M. – ANDROVIČOVÁ, M. (2015): The Slovak attitudes towards immigrants in the context of the current refugee and migration crisis. In: MAKOWSKI, L. – SZOSTAK, J. (eds.): *National Minorities vs. National Security. Chorzowskie Studies in Politics*, 10/2015, s. 241-257.
5. BROCKOVÁ, K. (2019): Reforma Spoločného európskeho azylového systému vs. aktuálny vývoj v azylovej politike vybraných štátov Európskej únie. In: CIBULA, A. et al. (eds.): *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2019*. Bratislava: EKONÓM, 2019, s. 47-54.
6. CSANYI, P. (2020): Impact of Immigration on Europe and its Approach towards the Migration (European Union States vs. Visegrad Group Countries). In: *Journal of Comparative Politics*, 2020, roč. 13, č. 2, s. 4-23.
7. CUDE, M. – PAUL, E. (2019): Czechoslovakia. In: MAZURKIEWICZ, A. (ed.): *East Central European Migrations During the Cold War. A Handbook*. Berlin – Boston: De Gruyter - Oldenbourg, 2019, s. 101-135.
8. ČECH, Ľ. (2014): *Nemecká spolková republika a jej zahraničná politika v rokoch prvej a druhej vlády „malej koalície“ (1969 – 1974)*. Bratislava: EKONÓM, 2014.
9. FRIEDRICH, C. J. – BRZEZINSKI, Z. (1999): Die allgemeinen Merkmale der totalitären Diktatur. In: JESSE, E. (ed.): *Totalitarismus im 20. Jahrhundert. Eine Bilanz der internationalen Forschung*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1999, s. 225-236.
10. GBÚROVÁ, M. (2009): Slovenská národná identita a politické pohyby v 60. rokoch 20. storočia. In: LALUHA, I. – PETROVIČOVÁ, E. – PEKNÍK, M. (eds.): *Alexander Dubček politik, štátnik, humanista*. Bratislava: Veda, 2009, s. 87-100.
11. HEJLOVÁ, D. – KLIMEŠ, D. (2019): Propaganda stories in Czechoslovakia in the late 1980s: Believe it or not? In: *Public Relations Review*, 2019, roč. 45, č. 2, s. 217-226.
12. HOFFMANN, R. (1996): J. *Die Anfänge der Emigration aus der Tschechoslowakei 1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996.
13. HRUBÝ, P. (2006): *Rozchod 1948: rozhovory s českými poúnorovými exulanty*. Praha: Univerzita Karlova, 2006.
14. KOVÁČ, D. (1998): *Dejiny Slovenska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998.
15. KOVÁČ, D. (1999): Evakuácia a vysídlenie Nemcov zo Slovenska. In: BRANDES, D. – IVANIČKOVÁ, E. – PEŠEK, J. (eds.): *Vynútený rozchod. Vyhnanie a vysídlenie z Československa 1938 – 1947 v porovnaní s Poľskom, Maďarskom a Juhosláviou*. Bratislava: Veda, 1999, s. 181-187.
16. LETAVAJOVÁ, S. – CHLEBCOVÁ HEČKOVÁ, A. – KRNO, S. – BOŠELOVÁ, M. (2020): *Novodobé migrácie vo verejnej, mediálnej a politickej diskusii*. Nitra: FF UKF, 2020.
17. LIĐÁK, J. (2016): International Migration from Asia and Africa – Issues and Challenges for Europe. In: *Asian and African Studies*, 2016, roč. 25, č. 2, s. 231-248.
18. LIPKOVÁ, Ľ. – KUCHARČÍK, R. (2017): K niektorým otázkam súčasného vývoja americko-kubánskych vzťahov. In: *Politické vedy*, 2017, roč. 20, č. 1, s. 132-148, tu s. 134.
19. NĚMEČEK, J. a kol. (2002): *Cesta k dekretům a odsunu Němců*. Praha: Littera Bohemica, 2002.
20. ONUFRÁK, A. (2020): Migrácia v Európe po druhej svetovej vojne v kontexte európskej integrácie. In: ŠUTAJ, Š. (ed.): *Zmeny hraníc a pohyb obyvateľstva v Európe po druhej svetovej vojne*. Košice: UPJŠ, 2020, s. 40-60.

21. ORGOŇOVÁ, O. – BOHUNICKÁ, A. (2016): *Imigrácia ako predmet xenoslovakistiky a kritickej analýzy diskurzu na Slovensku*. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 79-93.
22. ÖSTERREICHISCHES STAATSARCHIV, AdR, BM1.Inneres 04/13, Karton 5, Bundesministerium für Inneres. *Stellungnahme des Bundesministeriums für Inneres zu dem Konventionsentwurf des Economic and Social Councils der Vereinten Nationen über den Status der Flüchtlinge*. Wien.
23. ÖSTERREICHISCHES STATISTISCHES ZENTRALAMT (2011): *Statistik*. Wien, 2011.
24. PRESSEARCHIV DES HERDER-INSTITUTS, Marburg, zložka T540.
25. STOLA, D. (1992): Forced Migrations in Central European History. In: *International Migration Review*, Vol. 26, No. 2., Summer, 1992, s. 324-341.
26. STÖVER, B. (2003): *Der Kalte Krieg*. München: C. H. Beck.
27. STRADIOTOVÁ, E. (2017): Utečenci, migranti a migračná kríza v Európskej únii. In: CIBULA, A. – KLENKA, M. – VLKOVÁ, E. (eds.): *Medzinárodné vzťahy 2017: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. Bratislava: EKONÓM, 2017, s. 920-929.
28. ŠTEFANČÍK, R. – NEMCOVÁ, A. (2015): The emigration of the Czechoslovak inhabitants in the language of the communist propaganda. In: *Historia y Comunicación Social*, 2015, roč. 20, č. 1, s. 89-105.
29. ŠTEFANČÍK, R. (2010): Prenikanie témy migrácie do politiky straníckych subjektov v Českej republike a na Slovensku. In: *Studia politica Slovaca*, 2010, roč. 3, č. 1, s. 3-22.
30. ŠTEFANČÍK, R. (2011): Migrácia v Európe v II. polovici 20. storočia. In: ŠTEFANČÍK, R. – LENČ, J. (eds.): *Migračná politika národných štátov*. Trnava: SSRP, 2011, s. 9-33.
31. ŠTEFANČÍK, R. (2015): Emigrácia z Československa v období studenej vojny v modeli push a pull faktorov. In: *Studia Politica Slovaca*, roč. VIII., č. 1, 2015, s. 31-48.
32. ŠUTAJOVÁ, J. (2012): Problematika neslovanských menšín v ČSR po druhej svetovej vojne v slovenskej politike po roku 1989. In: *Sociálne a politické analýzy*, roč. 6, č. 1, 2012, s. 17-47.
33. TABOSA, C. (2020): Constructing Foreign Policy vis-à-vis the Migration Crisis: The Czech and Slovak Cases. In: *Czech Journal of International Relations*, 2020, roč. 55, č. 2, s. 5-24.
34. TIGRID, P. (1990): *Politická emigrace v atómovém věku*. Praha: Prostor, 1990.
35. VLÁDNÝ NÁVRH TRESTNÉHO ZÁKONA z roku 1950. Praha. Digitální parlamentní knihovna.
36. ZÁKON č. 231/1948 Sb. ze dne 16. října 1948 na ochranu lidově demokratické republiky. Sbírka zákonů republiky Československé. Ročník 1948. Archív Ústavu pro studium totalitních režimů.

Kontakty:

doc. PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D.

Fakulta aplikovaných jazykov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1

852 35 Bratislava 5

e-mail: radoslav.stefancik@euba.sk

doc. Mgr. Ing. Katarína Seresová, PhD.

Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava 5
e-mail: katarina.seresova@euba.sk

ZAHRANIČNOPOLITICKÝ ROZMER INŠTRUMENTALIZÁCIE TURECKEJ DIASPÓRY V ZÁPADNEJ EURÓPE

FOREIGN POLICY DIMENSION OF THE INSTRUMENTALIZATION OF TURKISH DIASPORA IN WESTERN EUROPE

Lenka Tomečková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: lenka.tomeckova@euba.sk

Abstrakt: Jedným z rozmerov transformácie, ktorou Turecko prechádza od nástupu AKP k moci, je zmena prístupu k otázke tureckej diaspóry. Článok sa zameriava na skúmanie tohto prístupu zhmotneného v intenzifikovanom generovaní politík, ktorých účelom je nielen podpora členov diaspóry, ale najmä posilňovanie ich lojality k vládnucej strane, využívajúcej potenciál diaspóry pre presadzovanie vlastných záujmov doma i v zahraničí. V tejto súvislosti možno v posledných rokoch pozorovať cezhraničný preliv tureckých interných záležitostí, ako aj stupňujúcu sa asertivitu, požadovačnosť až neakceptovateľnosť postupov zo strany Turecka vo vzťahu k hostiteľským štátom v západnej Európe. Cieľom článku je poukázať na inštrumentalizáciu tureckej diaspóry zo strany AKP, ktorá na úkor perspektívneho rozvoja vzťahov s EÚ, ako i diaspóry samotnej, vyústila do prekročenia pomyslenej červenej čiary – a naznačenia možného oslabovania kedysi významného európskeho vektora.

Kľúčové slová: diaspóra, turecká diaspóra, AKP, „Áno“ kampan, Gülenovo hnutie, extrateritoriálne represie

JEL: F22, F52

Abstract: Change of approach to the issue of Turkish diaspora can be perceived as one of the dimensions of the internal transformation Turkey has been undergoing since the AKP came to power at the beginning of the new millennium. The article focuses on exploring this newly adopted approach, embodied in intensified diaspora policy generation, which aims not only at supporting the diaspora members, but also at strengthening their loyalty to the ruling party which uses diaspora's potential to advance its own domestic and foreign policy interests. The last couple of years have been witnessing cross-border spillover of Turkish domestic affairs as well as growing assertiveness, demandingness and even more unacceptable practices shown by Turkey towards the Western European host countries. The main goal of the research is to draw attention to the instrumentalization of Turkish diaspora by the AKP, which, at the cost of perspective development of both the relations with the EU, and the diaspora itself, ended up as crossing of the imaginary red line – and indicated potential weakening of once crucial, European vector.

Key words: diaspora, Turkish diaspora, AKP, “Yes” rallies, Gülen movement, extraterritorial repression

JEL: F22, F52

Úvod

Ministerstvo zahraničných vecí Turecka identifikuje *napĺňanie potrieb a hľadanie riešenia problémov* komunity viac ako 6,5 milióna Turkov žijúcich v zahraničí, z toho 5,5 milióna v krajinách západnej Európy (viď tabuľku 1), ako jednu zo svojich zahraničnopolitických priorít.¹ Uvedené vyhlásenie je demonštráciou fundamentálnej zmeny

¹ Turkish Citizens Living Abroad (2020).

v prístupe Turecka k problematike tureckej diaspóry, pozorovateľnej od nástupu AKP k moci v roku 2002. AKP je prvou vládnuťou stranou, ktorá pri označovaní tureckých občanov žijúcich v zahraničí pracuje s termínom „diaspóra“ a v porovnaní s predchádzajúcimi vládami, ktoré tureckých imigrantov vinili zo slabého imidžu krajiny v Európe, vyzdvihuje diaspóru s výrazne pozitívnejšími konotáciami. V ére AKP dochádza k transformácii mentality vo vnímaní tureckej diaspóry ako nevýhody a pasíva na súčasť stratégie „nation-brandingu“, lobingové aktívum a najmä kľúčový nástroj soft power a verejnej diplomacie Turecka, mobilizovaný za účelom presadzovania tureckých záujmov na zahraničnej pôde.

Tabuľka 1: Turecká imigračná populácia vo vybraných štátoch Európy (údaje k roku 2020)

<i>Krajina</i>	<i>Turecká populácia</i>	<i>Podiel tureckej populácie na celkovom obyvateľstve v %</i>
Nemecko	3 400 000	4,1 %
Francúzsko	650 000	0,9 %
Holandsko	410 000	2,4 %
Rakúsko	300 000	3,4 %
Veľká Británia	250 000	0,3 %
Belgicko	220 000	1,9 %
Švajčiarsko	120 000	1,4 %
Dánsko	70 000	1,2 %
Švédsko	60 000	0,6 %
Nórsko	16 000	0,3 %
Fínsko	13 000	0,2 %

Prameň: ARKILIC, A. (2020): Explaining the evolution of Turkey's diaspora engagement policy: a holistic approach, s. 5.

Nový prístup Turecka k formulovaniu politiky diaspóry je potrebné zasadiť do rámca všeobecného trendu, v ktorom pozorujeme čoraz otvorenejší záujem krajín globálneho Juhu na zvyšovaní miery angažovanosti a riadenia svojich zahraničných komunít. V prípade Turecka ide zároveň o jednu zo sfér, ktoré sú dotknuté hlbokou vnútornou transformáciou, ktorou krajina pod taktovkou AKP prechádza. Hoci sa AKP spočiatku usilovala mobilizovať diaspóru prostredníctvom holistického prístupu, ktorý zahŕňal sociálne, hospodárske a politické programy, skutočná transformačná motivácia vyplynula až z vlastnej vízie strany a budúceho cieľa pre „nové Turecko“, ktoré chcela vytvoriť² – vízie, ktorá zahŕňa domácu i zahraničnopolitickú dimenziu a kladie zvláštny dôraz na otázku etnických, náboženských a ideologických hierarchií.

Výskum novej politiky tureckej diaspóry je preto potrebné zasadiť do kontextu troch vývojových trendov:

- vzniku diaspóry v zahraničí (v prípade tohto príspevku s dôrazom na Nemecko a ďalšie západoeurópske štáty);
- súvisu novej politiky diaspóry so zriadením novej štátnej elity a s implementáciou nového diskurzu o modernosti a moslimskej národnej identite v Turecku;
- a potreby vzťahovania novej politiky diaspóry ku kontextu reorientácie zahraničnej politiky Turecka, ktorá by sa bez mocenských zmien v spoločnosti pravdepodobne neuskutočnila.³

² BASER, B. – ÖZTÜRK, A. E. (2020): Turkey's Diaspora Governance Policies and Diasporas from Turkey in Germany: A Critical Reading of the Changing Dynamics, s. 32-33.

³ AYDIN, Y. (2014): The New Turkish Diaspora Policy: Its Aims, Their Limits and the Challenges for Associations of People of Turkish Origin and Decision-makers in Germany, s. 7.

Nová politika diaspóry priniesla celú škálu opatrení cieliacich na posilňovanie väzieb a pocitu spolupatričnosti tureckej diaspóry s krajinou pôvodu, vrátane podpory rodín, vzdelávacích služieb, či politik zameraných na zvyšovanie atraktivity Turecka v očiach tureckej mládeže. Predkladaný príspevok sa dotýka primárne dvoch z nich, a to možnosti voliť zo zahraničia a permanentne rozvíjanej siete asociácií pôsobiacich na tureckú diaspóru. Obe opatrenia možno interpretovať ako reakciu štátu na dopyt zo strany predstaviteľov diaspóry v západnej Európe, ktorí vo vzťahu k tureckej politickej reprezentácii komunikujú od 90. rokov predovšetkým dva centrálné záujmy: i) lepšie zastúpenie, resp. participáciu na dianí v Turecku a ii) lepšie organizovanú asociačnú sféru v hostiteľských krajinách, ktorá by hájila a zastrešovala potreby tureckých migrantov.⁴

Oporným pilierom implementácie stratégie riešenia otázok diaspóry je práve zmieňovaná sieť starých a nových organizácií, inštitúcií a združení s úzkou väzbou na vládnu AKP, vrátane aktérov z radov občianskej spoločnosti. Medzi najvplyvnejšie štátne inštitúcie patrí *Predsedníctvo pre Turkov v zahraničí a príbuzných spoločenstvách* (YTB, založené v roku 2010), ďalej inštitúty *Yunus Emre*, *Turecká agentúra pre spoluprácu a koordináciu* (TIKA), *Rada pre zahraničné hospodárske vzťahy* (DEIK), *Koordinátor verejnej diplomacie pod predsedníctvom vlády* a v neposlednom rade *Riaditeľstvo pre náboženské otázky* (Diyanet).⁵ V európskom priestore plnia v tomto ohľade významnú funkciu najmä vlajková loď Diyanetu v zahraničí, t. j. *Turecko-islamská únia pre náboženské záležitosti* (DITIB) a *Únia medzinárodných demokratov* (UID),⁶ ktoré sú často vnímané ako „predĺžená ruka Ankary.“ Osobitnú kategóriu predstavuje úsilie o zakladanie vlastných politických strán, ktoré sa v niektorých krajinách už podarilo úspešne zaviesť.⁷

V priestore diaspóry figurujú popri závislých organizáciách aj nezávislé organizácie, ktoré sa pri presadzovaní svojich záujmov vyhýbajú vplyvu tureckej i miestnej politiky.⁸ V reakcii na obširnú mobilizáciu diaspóry viacerí predstavitelia migračných asociácií, ako aj novinári tureckého pôvodu, preto vyjadrili diskomfort s novou úlohou lobistu, ktorú diaspóre paternalisticky prideliť tureckí politici. Jedným z hlavných dôvodov je záujem na pretrvávajúcom pôsobení v hostiteľských krajinách (t. j. neplánujú návrat do Turecka), pre ktorý je pre nich nežiaduce figurovať ako nástroj tureckej zahraničnej politiky v prípade, ak sa ich záujmy neprekrývajú, popr. štát presadzuje vlastnú ideológiu a agendu.⁹

Náznak opisu organizačných špecifik potvrdzuje, že tureckú diaspóru nemožno vnímať ako monolitný celok a na jej vnútornú rôznorodosť je potrebné reflektovať pri skúmaní diaspóry v rôznych kontextoch a rovinách. Príspevok sa v tejto súvislosti zameriava na transnacionálne presadzovanie vízie AKP o „novej tureckej identite“. Táto nová identita, formulovaná na báze unikátnej národno-náboženskej príslušnosti, je prítomná pri transponovaní politik do tureckej diaspóry, ktorá sa však v priebehu dekád migrácie stala vernou reflexiou vnútornej rozmanitosti Turecka a vytvorila čoraz viditeľnejšie heterogénnu zbierku etnických (Turci, Kurdi, Lazovia,

⁴ ADAR, S. (2019): Rethinking Political Attitudes of Migrants from Turkey and Their Germany-Born Children: Beyond Loyalty and Democratic Culture, s. 6.

⁵ BASER, B. – ÖZTÜRK, A. E. (2020): Positive and Negative Diaspora Governance in Context: From Public Diplomacy to Transnational Authoritarianism, s. 9.

⁶ Únia medzinárodných demokratov (do roku 2018 Únia európskych tureckých demokratov) združuje naprieč Európou lojalistické asociácie od roku 2014. Náplň činnosti spočíva najmä v komunikácii s európskymi médiami (v zmysle echovania vyjadrení prezidenta Erdoğan), organizácii demonštrácií s tematickým zameraním na oblasti, ktoré sú pre súčasný režim dôležité, či pravidelnom hostení ministrov a poslancov z radov AKP, ako aj súzvučiach expertov a akademikov. CORNELL, S. E. (2017): “Weaponizing” the diaspora: Erdogan and the Turks in Europe.

⁷ Pozri aj ÖZTÜRK, A. E – SÖZERI, S. (2018): Diyanet as a Turkish Foreign Policy Tool: Evidence from the Netherlands and Bulgaria.

⁸ Pozri aj KNIGHT, B. (2016): German-Turkish associations blasted for Erdogan influence.

⁹ MENCUTEK, Z. S. – BASER, B. (2017): Mobilizing Diasporas: Insights from Turkey’s Attempts to Reach Turkish Citizens Abroad, s. 25-26.

Zazovia,...) a náboženských (sunniti, aleviti, kresťania,...) podskupín.¹⁰ Hlavným nositeľom občianskej selekcie je vlastná definícia spojenia „turecká diaspora“, ktorá vstrebáva nové východiská tureckej zahraničnej politiky. Medzi tieto východiská patrí historicko-geografická unikátnosť a znovuobjavená civilizačná identita, ktoré v ponímaní AKP krajinu predurčujú k pozícii vplyvného medzinárodného aktéra, ašpirujúceho na postavenie vodcu globálnej ummy. V tomto kontexte prijatie neoosmanizmu ako neoficiálnej zahraničnopolitickej orientácie ovplyvnilo štátnu definíciu „občanov“ Turecka žijúcich v zahraničí a jednotlivcov, ktorí sú „príbuzní“ etnických Turkov. Hlavným determinantom príslušnosti k tureckej diaspore po novom nie je pôvod v Anatólii, ale príslušnosť k tzv. „veľkému tureckému národu“, čo sa následne pretavuje do mechanizmov budovania a angažovania diaspory. V tomto duchu je pozorovaný odkaz na moslimskú nacionalistickú/moslimskú sunnitskú identitu, ktorý podmieňuje izoláciu tureckých občanov nespĺňajúcich žiadajú národnú a náboženskú charakteristiku,¹¹ vrátane Kurdov, Arménov, alevitov či asýrskych kresťanov. Na základe uvedeného príspevok pracuje s tézou, že pri výskume novej politiky diaspory je nevyhnutné brať do úvahy jej neoosmanské podtóny, ktorých historickou súčasťou je nadväzovanie na ideológiu panislamizmu a panturkizmu. Triádu hlavných faktorov štiepenia tureckej diaspory dopĺňa ideologická orientácia jej členov. Hoci v prípade Turecka nejde o nový jav, s nástupom posilňujúcich autoritárskych tendencií AKP sa lojalita voči súčasnému režimu stala zlomovým faktorom delby diaspory na dobrých občanov a zradcov.¹² V kontexte prebiehajúcej transformácie a jej reflexie v prístupe AKP k občanom Turecka žijúcim v zahraničí možno argumentovať, že diasporálne politiky podliehajúce záujmom vládnucej strany zvyhodňujú určité segmenty tureckej diaspory, čím dochádza k pozorovaniu prepojenia¹³ domáceho napätia (reflektovaného v priestoroch diaspory) s ašpiráciami novej tureckej zahraničnej politiky.

Ako bolo naznačené, počiatočný prístup AKP k tureckej diaspore sa od aktuálnej politiky v mnohom odlišuje. V tomto kontexte sa príspevok zameriava na obdobie po roku 2013, keď spočiatku nebadaný nástup autoritárskych tendencií prerástol do otvorene represívnych prejavov štátu voči kritickým, opozičným a inak nežiaducim spoločenským elementom. Dominantným záberom článku preto nie je nazeranie na inštrumentalizáciu tureckej diaspory ako efektívneho nástroja soft power a verejnej diplomacie Turecka, ale pohľad na vybrané príčiny a dôsledky jej zlyhania.

Vedúcou hypotézou, ktorou sa článok zaoberá, je tvrdenie, že realizácia záujmov vládnucej strany a prezidenta prostredníctvom využívania zahraničnej komunity sa negatívne odrazila na percepcii Turecka zo strany hostiteľských krajín západnej Európy. Hlavným cieľom príspevku je poukázať na zahraničnopolitické následky využívania tureckej diaspory stranou AKP na presadzovanie vlastných záujmov doma a v zahraničí. Článok má v tejto súvislosti dva parciálne ciele, a to i) zhodnotiť vybrané prospekty možného oslabovania európskeho vektora a ii) načrtnúť prelínanie diasporálnej stratégie so zahraničnou politikou Turecka v zmysle využívania diaspory na posilňovanie pozície perspektívneho vodcu globálnej ummy.

Príspevok pozostáva z dvoch častí. Prvá časť je venovaná teoretickým východiskám článku v zmysle vymedzenia dvoch kľúčových termínov (diaspora a turecká diaspora). K formovaniu optiky, akou je na tieto termíny v rámci príspevku nazerané, dochádza s využitím analýzy a dedukcie. Druhá časť príspevku je zameraná na dve prípadové štúdie, resp. súbory udalostí, ktoré podľa názoru autorky adekvátne demonštrujú zahraničnopolitický

¹⁰ ØSTERGAARD-NIELSEN, E. (2003): *International Migration and Sending Countries: Perceptions, Policies and Transnational Relations*, s. 81.

¹¹ BASER, B. (2017): Turkey's Ever-Evolving Attitude-Shift Towards Engagement with Its Diaspora, s. 230-231.

¹² BASER, B. – ÖZTÜRK, A. E. (2020): Positive and Negative Diaspora Governance in Context: From Public Diplomacy to Transnational Authoritarianism, s. 7.

¹³ MENCUTEK, Z. S. – BASER, B. (2017): Mobilizing Diasporas: Insights from Turkey's Attempts to Reach Turkish Citizens Abroad, s. 29.

rozmer inštrumentalizácie tureckej diaspóry zo strany AKP v zmysle jej negatívnych dopadov. Voľby v rokoch 2014 – 2018 s dôrazom na transnacionálnu volebnú „Áno“ kampaň, ktorá predchádzala ústavnému referendu v roku 2017 a intradiasporálna špionáž v nadväznosti na pokus o štátny prevrat v júli 2016 zároveň predstavujú pomyselnú červenú čiaru Európy, ktorú Turecko pri transnacionalizácii svojich interných záležitostí prekročilo. V tejto časti je využívaná ako metóda spracovania analýza, deskripcia a čiastočne komparácia.

1 Teoretické východiská – vymedzenie termínov

1.1 Diaspóra

Termín diaspóra patrí medzi staré, podľa niektorých autorov až staroveké termíny, ktorých počiatočné referencie možno nachádzať už v dielach helenistických autorov.¹⁴ Autorstvo prvotného písomného použitia výrazu *diaspora* je pripisované Thukydidovi, ktorý vo svojom diele Dejiny peloponézskej vojny aplikoval termín na označenie neprirodzeného „vykorenenia“ a rozptýlenia obyvateľov zničeného mesta Ejina.¹⁵ Rešpektujúc vyše 2 500-ročnú históriu pojmu sa však väčšina autorov v otázke prvotnej referencie – pravdepodobne vzhľadom na celkový kontext použitia termínu – prikláňa ku gréckemu prekladu Biblie z 3. storočia pred n. l., v ktorom diaspóra na viacerých miestach figuruje v spojitosti so židovským exilom z Palestíny.¹⁶ Možno predpokladať, že práve tragická skúsenosť židovskej diaspóry zanechala na termíne stopu v podobe prevažne negatívnejších konotácií.

Napriek vnímanej „antickosti“ termín nemá univerzálne platnú a akceptovanú definíciu. Jej formulovanie do značnej miery komplikuje široká škála akademických disciplín, ktoré s pojmom pracujú – patria medzi ne regionálne štúdiá, etnické štúdiá, kultúrne štúdiá, sociológia, antropológia, politické vedy, geografia, ale aj filmové štúdiá, tzv. queer teória¹⁷ a pod. Nad rámec disciplinárnej rozmanitosti je teoretické uchopenie termínu komplikované aj jeho rozptýlením v sémantickom a koncepčnom priestore, čím po vzore Brubakera¹⁸ viacero autorov preberá ideu, že termín je sám o sebe diasporou.

Vzhľadom na indikovaný rozsah novej interpretovateľnosti pojmu je potrebné konkretizovať teoretické rámce, s ktorými príspevok pracuje. Nosným pilierom formulovaného teoretického prístupu je idea, že *diaspóry patria medzi najprominentnejších aktérov, ktorí prepájajú medzinárodnú a domácu politickú sféru*.¹⁹ Za východiskové vymedzenie je vzhľadom na primárne zameranie článku prijímaná definícia autorov *Diasporas and International Relations Theory*, ktorí pod termínom diaspóra rozumejú *ľudí so spoločným pôvodom, ktorí majú trvalý pobyt, viac-menej na trvalom základe, za hranicami svojej etnickej*

¹⁴ Grécky výraz *diaspeirein* bol pôvodne využívaný najmä v spojitosti s prírodným procesom, resp. poľnohospodárskou tematikou, z čoho pramení aj jeho prenesený význam „rozptýliť“.

¹⁵ Pozri aj TÖLÖLYAN, K. (1996). Rethinking Diaspora(s): Stateless Power in the Transnational Moment; WU, J. (2016): *Mission through Diaspora: The Case of the Chinese Church in the USA*.

¹⁶ Pozri aj BRAZIEL, J. E. – MANNUR, A. (2003): Nation, Migration, Globalization: Points of Contention in Diaspora Studies.

¹⁷ Queer teória je súborom myšlienok, ktoré sa odvíjajú od predpokladu, že identity nie sú stabilné a jednoznačne neurčujú, kým sme. Teória má svoje korene v LGBT štúdiách, t. j. rozhodujúcim aspektom toho, čo je queer (z angličtiny *divný, výstredný*), je sexualita, resp. spôsoby chápania a žitia meniacich sa sexuálnych identít. Queer teória o. i. analyzuje a kritizuje spoločenské a politické normy, najmä pokiaľ ide o otázky súvisiace so sexualitou a rodom, ktoré teória nepovažuje za súkromné záležitosti – tak ako zástancovia feminizmu vnímajú rod ako spoločensky koncipovanú verejnú a politickú záležitosť, tak aj queer teoretici argumentujú v spojitosti so sexualitou a rodovým prejavom. Z uvedeného možno vyvodit', že predmetom politického sporu a vyvolávaných domácich kultúrnych vojen sú v prípade zástancov queer teórie predovšetkým práva na sexuálnu orientáciu a rodovú identitu. KOBOVÁ, L. (2011): Queer a podryvanie identity: queer teória a feminizmus; THIEL, M. (2018): Introducing Queer Theory in International Relations.

¹⁸ Pozri aj BRUBAKER, R. (2005): The 'diaspora' diaspora.

¹⁹ SHAIN, Y. – BARTH, A. (2003): Diasporas and International Relations Theory, s. 474.

*alebo náboženskej vlasti – či už je táto vlasť skutočná alebo symbolická, nezávislá alebo pod zahraničnou kontrolou. Členovia diaspóry sa identifikujú sami alebo sú identifikovaní ostatnými – vnútri a pomimo vlasti – ako súčasť národnej komunity materskej krajiny, a ako takí sú často vyzývaní k účasti, alebo sú zapletení, do záležitostí týkajúcich sa krajiny pôvodu.*²⁰ Niektoré zo zmieňovaných črt diaspóry, menovite rozptýl z krajiny pôvodu a pretrvávajúci vzťah k vlasti podmieňujúci etnokomunitné vedomie a solidaritu, uvádza vo svojom prístupe aj klasický teoretik diaspóry William Safran. Ide o demonštráciu skutočnosti, že práve Safranove spoločné charakteristiky diaspór možno považovať za jedno z kompaktnějších zhrnutí týchto vlastností. Na základe uvedeného je pracovná definícia diaspóry rozšírená aj o zvyšné kritériá, a to:

- uchovávanie kolektívnej pamäte či vízie o pôvodnej vlasti;
- presvedčenie členov diaspóry, že nie sú – a možno nikdy nebudú môcť byť – plne akceptovaní v hostiteľských spoločnostiach;
- idealizovanie vlasti a myšlienka návratu;
- či vieru, že členovia diaspóry by sa mali spoločne usilovať o udržiavanie alebo obnovu vlasti, jej bezpečnosť a prosperitu.²¹

Tretím a zároveň uzatvárajúcim obohatením pracovnej definície je tvrdenie, že v prípade diaspór ako vnútorne heterogénnych sociálnych skupín *rôzne časti tej istej diaspóry môžu a majú odlišné záujmy, ktoré sú okrem iného definované triedou, rodom, generáciou, zamestnaním alebo náboženstvom.*²²

Ako vyplýva zo samotnej podstaty diaspóry, diaspóra ako uvažovaný aktér medzinárodných vzťahov²³ nefiguruje v medzinárodnom priestore izolovane, ale naopak, je účastníkom rôznorodých relácií, z ktorých vystupujú do popredia predovšetkým väzby s krajinou pôvodu. Podľa Koinovej a Tsourapasa možno základné odôvodnenie vzťahu medzi krajinami pôvodu a ich diaspórami objasniť prostredníctvom štyroch potenciálne sa prelínajúcich perspektív možných vysvetlení:

- 1) *utilitárnej* – vníma diaspóru ako zdroj materiálnej moci, ako aj inštrumentalizácie diaspór pre domácu či medzinárodnú politickú agendu domoviny,
- 2) *založenej na identite* – vníma diaspóru ako zdroj symbolickej moci, pričom krajiny pôvodu cieľia na reprodukovanie symbolického spojenia diaspóry a vlasti ako „pomyselnej komunity“,
- 3) *riadiacej* – identifikuje viaceré procesy a kanály angažovanosti, napr. prostredníctvom bilaterálnych dohôd a spolupráce s medzinárodnými organizáciami, ako aj za výrazného zapojenia zastupiteľných úradov, ktoré sa diaspóru snažia podporovať, popr. kontrolovať,
- 4) *sociálno-priestorovej* – perspektíva berie do úvahy možnú angažovanosť aktérov pôsobiacich v rámci krajiny pôvodu (politické strany, byrokracia, neštátni aktéri hájaci vlastné záujmy atď.) a mimo krajiny pôvodu (možnosť angažovania rôznych diaspór tým istým štátom).²⁴

Z výberu potenciálnych vysvetlení angažovania diaspóry je zrejmé, že diaspóry disponujú nezanedbateľným, silne vnímaným potenciálom pre pôsobenie v pozícii nástroja soft power, verejnej diplomacie, popr. môžu byť vyhľadávané ako potenciálni diplomatickí aktéri na účely plnenia základných funkcií diplomacie v oblasti komunikácie, zastúpenia

²⁰ Ibid., s. 452.

²¹ SAFRAN, W. (1991): *Diaspora in Modern Societies: Myths of Homeland and Return*, s. 83-84.

²² SMITH, H. (2007): *Diasporas in International Conflict*, s. 5.

²³ Podľa liberalizmu, v ktorého ponímaní štát nefiguruje ako unitárny aktér.

²⁴ KOINOVA, M – TSOURAPAS, G. (2018): *How do Countries of Origin Engage with Migrants and Diasporas? Multiple Actors and Comparative Perspectives*, s. 3-6.

a vyjednávania, čím formujú priestor pre pôsobenie tzv. diasporálnej diplomacie.²⁵ Alternatívny pohľad na pôsobenie diaspóry ponúkajú prístupy, ktoré diaspóru vnímajú ako tzv. piatu kolónu podporujúcu záujmy domoviny na úkor hostiteľského štátu. Namiesto je však pripomenúť, že diaspóry – vzhľadom na skutočnosť, že nejde o vnútorné homogénne komunity a možno v nich nájsť rôzne ideologické a politické prúdy – majú popri záujmu domoviny o ich inštrumentalizáciu svoje vlastné vnímanie, postoje a politiku.²⁶ Diaspóry, popr. ich vnútorné frakcie môžu preto mať najmä v otázkach zahraničnej politiky tendenciu lobovať za to, čo považujú za dôležité pre seba a nie za to, čo by bolo žiaduce pre domáce politické vedenie.²⁷

1.2 Turecká diaspóra

Pri vymedzovaní spoločných črt diaspór Safran uviedol niekoľko príkladov zahraničných komunít, ktoré sa v 90. rokoch najviac približovali k splneniu vyššie zmieňovaných kritérií. Hoci sa podľa jeho názoru ani jeden z nich nepribližoval „ideálnemu typu“ židovskej diaspóry, od tohto obdobia bolo v zmysle Safranovej definície možné hovoriť o tureckej zahraničnej komunite ako o legitímnom príklade diaspóry.²⁸

Paradoxne, vedecká komunita v súčasnosti čelí výzve, ktorú predstavuje nejednoznačnosť významu spojenia turecká diaspóra v zmysle, v akom ho aplikujú verejné a výskumné inštitúcie v Turecku. Absencia jednotného výkladu termínov diaspóra a turecká diaspóra, ako aj využívanie slova „Turek“ nad rámec toho, v akom rozsahu je vymedzené v rámci tureckej ústavy, spôsobuje, že z pohľadu niektorých autorov dochádza k situácii, v ktorej zmieňované inštitúcie realizujú rozptýlené a protirečiaci si diasporálne štúdie. Podľa týchto autorov existuje preto len obmedzený počet štúdií, ktoré sa zaoberajú osobitne tureckou diasporou a fenoménom migrácie ako celku, a to aj napriek širokému používaniu týchto termínov v rôznych kontextoch.²⁹

Medzi hlavné príčiny tohto stavu patrí skutočnosť, že napriek bohatým skúsenostiam Turecka s fenoménom migrácie v súčasnosti takmer nenachádzame žiadne „vlastné“ turecké koncepcné a teoretické výskumy, popr. argumenty zaoberajúce sa problematikou tureckej diaspóry. Druhým kľúčovým faktorom je mocenský nástup AKP, ktorá v histórii moderného Turecka figuruje ako prvá vládnuca strana, ktorá pri odkazovaní na Turkov žijúcich v zahraničí oficiálne pracuje so spojením „turecká diaspóra.“ V ponímaní AKP však spojenie turecká diaspóra podlieha novoprijatej, široko-obsiahlej interpretácii, ktorá reflektuje nový prístup Turecka k otázkam zahraničnej politiky.

Hlavný strojca novodobej tureckej zahraničnej politiky, profesor Ahmet Davutoğlu, zastával v ére AKP funkcie ministra zahraničných vecí (2009 – 2014) a premiéra (2014 – 2016). Napriek neskorším názorovým rozkolom s prezidentom Erdoğanom, ktoré v roku 2016 vyústili do Davutoğluho odchodu z postu premiéra a na jeseň 2019 aj zo samotnej strany, sa zahraničná politika AKP naďalej pridržiava Davutoğluovej zahraničnopolitickej vízie. Kľúčovou tézou Davutoğluovej doktríny je význam unikátneho historického a geografického dedičstva Turecka, vďaka ktorému štát môže zaujať miesto medzi významnými aktérmi medzinárodnej scény. Invencia Davutoğluovho prístupu ďalej spočíva najmä v dôraze na posilňovane civilizačnej a ideovej dimenzie zahraničnej politiky.³⁰ V tejto línii je cez prizmu geostratégie na Turecko nazerané ako na centrálnu umiestneného hráča s množstvom regionálnych identít, čo z neho robí blízkovýchodnú, balkánsku, kaukazskú, stredoázijskú, kaspickú, stredozemnú aj

²⁵ HO, E. L. E. – McCONNELL, F. (2017): Conceptualizing ‘diaspora diplomacy’: Territory and populations betwixt the domestic and foreign.

²⁶ TZIARRAS, Z. (2019): Kinship and Diasporas in Turkish Foreign Policy – An Introduction, s. 6.

²⁷ DIAMANTI-KARANOU, Y. (2015): Diasporas and International Relations.

²⁸ SAFRAN, W. (1991): Diaspora in Modern Societies: Myths of Homeland and Return, s. 84.

²⁹ YALDIZ, F. (2019): A Critical Approach to the Term Turkish Diaspora: Is there ‘the’ Turkish Diaspora?, s. 59.

³⁰ TOMEČKOVÁ, L. (2020): Turkey’s „Soft Power” and the Promotion of Neo-Ottomanism in Times of Transformation, s. 107-108.

čiernomorskú krajinu.³¹ Stavajúc na uvedených pilieroch zahraničnej politiky tureckí predstavitelia argumentujú, že Turecko ako prirodzený nástupca Osmanskej ríše disponuje potenciálom stať sa transregionálnou mocnosťou a rovnako ako Osmanská ríša môže napomôcť opätovnému zjednoteniu moslimského sveta a následne aj prebrať jeho vedenie.³²

Významným komponentom realizácie novej zahraničnopolitickej vízie Turecka sa stala aktivizácia tureckej diaspóry. Politika tureckej diaspóry sa však v súlade s naznačeným výhľadom rýchlo zmenila na tzv. *diaspora governance a la Turca*, v ktorej štátni úradníci predefinovali samotnú podstatu konceptu diaspóry. Tento nový prístup čiastočne objasňuje výrok Ahmeta Davutoğlu z roku 2011: *Meníme termín diaspora. Primárne meníme jeho obsah; čo to obsahuje. Za svoju vlastnú diasporu považujeme nielen našich občanov žijúcich v zahraničí, ale aj všetky príbuzenské spoločenstvá, ktoré s nami v minulosti boli. Prvou orbitou sú naši občania v zahraničí. Hneď za ňou je orbita Albáncov, Bosniakov, Čerkesov, Kaukazov ... Azerbajdžancov, všetky turkické republiky sú na druhom mieste. Tretia orbita pozostáva z každého, kto nejakým spôsobom emigroval z týchto území a potom stratil svoje občianstvo. Ako súčasť stratégie verejnej diplomacie bola táto interpretácia rozšírená nielen o moslimské populácie na celom svete, ale koncept diaspóry v interpretácii AKP nadobudol také komplexné uplatnenie, do ktorého záberu spadajú aj lokality, v ktorých sa žiadna väčšia turecká diaspora nevyskytuje – avšak môžu figurovať ako oblasť zahraničnopolitického záujmu AKP.*³³ V tejto spojitosti sa začali zo strany Turecka uplatňovať ideologicky zafarbené výrazy ako „geografia ummy“, „osmanské rezíduá“ či „islamský svet“, ktoré však v kontexte termínu diaspora označujú vágnejšiu, nejasne definovanú oblasť.³⁴ Vychádzajúc zo zmieňovaných charakteristík novej zahraničnej politiky Turecka preto možno usúdiť, že uvedené spojenia plnia skôr funkciu podporných rétorických prostriedkov než priameho odkazovania na širšiu tureckú diasporu.

Na základe vyššie uvedených zistení možno konštatovať, že hlavným problematickým aspektom výskumu tureckej diaspóry je otázka identity a v konečnom dôsledku, jej samotných subjektov (názorný prehľad predkladá Tabuľka 2).

³¹ ÖNER, S. (2011): The Place of the EU in Multi-Dimensional Turkish Foreign Policy.

³² WALKER, J. W. (2011): Turkey's global strategy: introduction: the sources of Turkish grand strategy - 'strategic depth' and 'zero-problems' in context.

³³ BASER, B. – ÖZTÜRK, A. E. (2020): Positive and Negative Diaspora Governance in Context: From Public Diplomacy to Transnational Authoritarianism, s. 10.

³⁴ YALDIZ, F. (2019): A Critical Approach to the Term Turkish Diaspora: Is there 'the' Turkish Diaspora?, s. 65.

Tabuľka 2: Vybrané subjekty diaspóry a ich charakteristika

<i>Diaspóra</i>	<i>Rasa</i>	<i>Jazyk</i>	<i>Náboženstvo</i>	<i>Vlast'</i>	<i>Občianstvo</i>
Izraelská diaspóra	Žid	hebrejský	judaizmus	Izrael	Izrael (a iná krajina)
Arménska diaspóra	Armén	arménsky	kresťanstvo	Arménsko	Arménsko (a iná krajina)
Turecká diaspóra	Turek Kurd Arab Žid Čerkes Bosniak Kazak ...	turecký turkménsky kurdský bosniacky albánsky arabský macedónsky ...	islam kresťanstvo judaizmus zoroastrianizmus ...	Turecko Azerbajdžan Turkménsko Bosna Irak Palestína Somálsko ...	Turecko (a iná krajina) Azerbajdžan Bulharsko Kosovo Nemecko Holandsko ...

Prameň: YALDIZ, F. (2019): A Critical Approach to the Term Turkish Diaspora: Is there 'the' Turkish Diaspora?, s. 68.

V rámci príspevku sa z tohto dôvodu pracuje s tzv. úzkou definíciou tureckej diaspóry, ktorá ako rozhodujúci determinant určovania jej subjektov vníma turecké občianstvo. Podľa Yaldiza takáto *diaspóra pozostáva z občanov Tureckej republiky, ktorí žijú v zahraničí a uznávajú Turecko ako svoju vlasť, sú solidárni s Tureckom a majú spoločný zmysel pre solidaritu, globálne spolupracujú s tureckými občanmi v iných krajinách a udržiavajú ich kultúrne, hospodárske, politické a sociálne väzby s domovinou*.³⁵ Je potrebné spresniť, že do definície spadajú nielen členovia prvej generácie, ale aj ich potomkovia tvoriaci druhú, resp. tretiu generáciu Turkov pôsobiacich v hostiteľských krajinách – v našom prípade, vybraných štátoch západnej Európy. Prijatá definícia zároveň umožňuje ošetriť teoretické rozlíšenie medzi tureckou diaspórou a zmieňovanými príbuzenskými komunitami (podľa tohto prístupu etnickým, kultúrnym a náboženským príbuzenstvom žijúcim v zahraničí tvoreným NE-občanmi Tureckej republiky) a abstrahovať od zahraničnopolitického rozmeru oficiálnej, štátom propagovanej definície.

2 Červená čiara Európy – voľby a intradiasporálna špionáž

Označenie červená čiara indikuje, že Turecko pri sledovaní svojich záujmov v transnacionálnom priestore prekročilo pomyselné hranice akceptovateľnosti európskych štátov. Zahraničnopolitický rozmer angažovania diaspóry zo strany krajiny pôvodu v tomto kontexte oslabuje tradične dominantné pôsobenie soft power a verejnej diplomacie, ktorých kľúčovým nástrojom môže byť práve diaspóra, a posilňuje skôr negatívnejšie percepcie nielen krajiny pôvodu, ale aj instrumentalizovanej diaspóry. Hoci Európska únia (ďalej len EÚ) považuje Turecko naďalej za svojho kľúčového partnera, spoločné rokovania sú od novembra 2016 pozastavené a európsky rozpočet do roku 2027 s financovaním predvstupovej pomoci Turecku nepočíta.³⁶ Vzhľadom na početnosť tureckej diaspóry možno argumentovať, že práve aktívny záujem Turecka na prelive vnútroštátnych záležitostí na komunity v západoeurópskych krajinách a ich svojvoľnom riadení na lokálnej úrovni figuruje medzi hlavnými faktormi poznačujúcimi vývoj vzájomných vzťahov.

³⁵ YALDIZ, F. (2019): A Critical Approach to the Term Turkish Diaspora: Is there 'the' Turkish Diaspora?, s. 71.

³⁶ YAR, L. (2020): EÚ a Turecko: Sága nenaplnených sľubov.

Turecké vnútorné tenzie sú do transnacionálneho priestoru rozptyľované troma spôsobmi:

- transnacionálnymi volebnými kampaňami a konfliktmi, ktoré spôsobujú,
- extrateritoriálnymi autoritárskymi opatreniami,
- akceleráciou intradiasporálnej rivality prostredníctvom rozširovania už existujúcich štiepení a vytvárania nových aliancií.³⁷

V súlade s vymedzenými spôsobmi je pomyselná červená čiara Európy vnímaná v dvoch rovinách. V prvom prípade ide o turecké voľby s participáciou zahraničného elektorátu. V nadväznosti na analýzu volebného správania diaspóry sa zameriavame na transnacionálnu volebnú „Áno“ kampaň, ktorá predchádzala ústavnému referendu v roku 2017. Druhú rovinu tvoria obvinenia zintradiasporálnej špionáže (pozn. výkonu špionážnej činnosti namierenej dovnútra diaspóry) zo strany miestnych závislých organizácií, ako aj lojálnych členov diaspóry, ktoré vystúpili do popredia v súvislosti s udalosťami po pokuse o štátny prevrat v júli 2016.

2.1 Voľby

AKP si dlhodobo uvedomuje volebný potenciál diaspóry, ktorý v dôsledku prijímania, resp. reformovania podporných opatrení môže využívať vo svoj prospech. Usiluje sa diaspóru formovať spôsobom, aby mala kapacitu a motiváciu presadzovať turecké záujmy a simultánne v zahraničí propagovať stranícku ideológiu. Kľúčovou dimenziou uvedenej stratégie inštitucionalizácie tureckých občanov v zahraničí ako nástroja štátnej politiky bolo udelenie extrateritoriálnych hlasovacích práv.^{38,39} V nadväznosti na úpravu potrebnej legislatívy – v roku 2008 vo forme zmien vo volebnom práve a následne v roku 2012 prijatím dodatočných opatrení – sa volieb môžu zúčastňovať všetci tureckí občania nad 18 rokov priamo v krajinách pobytu. Od prezidentských volieb v roku 2014 sa volenie zo zahraničia stalo pre tureckú diaspóru bežnou praxou, jej členovia mali odvtedy príležitosť hlasovať v troch parlamentných voľbách (6/2015, 11/2015, 6/2018), jedných prezidentských voľbách (6/2018) a v jednom referende (4/2017). V rovnakom období bol zaznamenaný celkový nárast volebnej účasti zo zahraničia, v prípade Nemecka ako hostiteľa najväčšej tureckej diaspóry išlo o vzostup z 18,93 % na 45,7 %.

Aktuálny potenciál zahraničného elektorátu presahuje hranicu 3 miliónov hlasov, pričom viac ako polovica registrovaných voličov spolu tvorí diaspóru v Nemecku. Turecká diaspóra má na konečné výsledky volieb výrazný vplyv, v prípade referenda v roku 2017 tvorili hlasy zo zahraničia z celkového rozdielu 1,37 milióna hlasov medzi možnosťami „áno“ a „nie“ okolo 19 %. O rok neskôr sa v rámci prezidentských volieb 894 585 hlasov zo zahraničia podieľalo takmer 2 % na víťazstve prezidenta Erdoğan, čím v prvom kole citeľne upevnilo jeho spočiatku rozpačité víťazstvo (z 50,8 % na 52,59 %).⁴⁰ Výsledky hlasovania diaspóry v podobe opakovaného úspechu AKP, resp. prezidenta Erdoğan v období, keď zo strany Turecka dochádza k čoraz otvorenejšiemu prejavom autoritárstva a prijímaniu protieuropskej rétoriky, bývajú hostiteľskými krajinami vnímané viac ako zdržanlivo. Tieto výsledky sú z pohľadu hostiteľských spoločností zvyčajne interpretované ako zlyhanie dlhodobého integračného úsilia a zároveň ako prejav protidemokratického cítenia miestnej tureckej

³⁷ BASER, B. – ÖZTÜRK, A. E. (2020): Turkey's Diaspora Governance Policies and Diasporas from Turkey in Germany: A Critical Reading of the Changing Dynamics, s. 36.

³⁸ Členovia tureckej diaspóry sa mohli tureckých volieb zúčastňovať od roku 1987, avšak za značne komplikovaných podmienok (mohli voliť len na hraničných prechodoch krajiny). Finančná a logistická náročnosť tohto nastavenia väčšinu potenciálnych voličov od pravidelnej volebnej účasti odradila.

³⁹ BASER, B. (2017): Turkey's domestic politics spill-over to Europe: old debates in new frames, s. 32.

⁴⁰ ADAR, S. (2019): Rethinking Political Attitudes of Migrants from Turkey and Their Germany-Born Children: Beyond Loyalty and Democratic Culture, s. 5-16.

populácie, stotožňovaného s odobrovaním pozorovaného zákazu slobody prejavu a slobody zhromažďovania, zlého zaobchádzania a pod.

Výsledky správania zahraničných tureckých voličov však nemožno ani generalizovať, ani interpretovať bez potrebného kontextu. Prvým faktorom, ktorý je v tejto súvislosti potrebné brať do úvahy je pomerne nízka volebná účasť, ktorá ani v jedných voľbách neprekročila hranicu 50 % a sama o sebe môže čiastočne symbolizovať politické a ideologické rozdiely v diaspóre.⁴¹

Druhým, nemenej významným faktorom je mozaika preferencií tureckého elektorátu, ktorá do značnej miery reflektuje vlastnú rozmanitosť tureckej diaspóry. Túto mozaiku možno pozorovať v dvoch vzájomne sa prelínajúcich rovinách, a to podľa hostiteľských krajín a intradiasporálne. Pozorovanie výsledkov podľa hostiteľských krajín okrem vnútornej rozmanitosti diaspóry reflektuje najmä mieru integrácie diaspóry. Hoci členovia tureckej diaspóry vo všeobecnosti pociťujú pretrvávajúcu diskrimináciu, možno konštatovať, že diaspóry vo Francúzsku a Holandsku sú vo všeobecnosti lepšie „udomácnené“ ako v Nemecku a Rakúsku.⁴² Popri celkovom prístupe a integračných politikách hostiteľských krajín sa na danej skutočnosti výrazne podpisuje zmieňovaná intradiasporálna rozmanitosť, predovšetkým v zmysle demografických faktorov, etnickej a náboženskej príslušnosti, ďalej vzdelania, triedy, generácie a pod. Viaceré z uvedených charakteristík bývajú pozorovateľné v rámci migračných vzorcov, resp. hlavných migračných vln podmienených špecifickými príčinami odchodu z Turecka. Konkrétne, u členov tureckej diaspóry, ktorí do západnej Európy prišli v rámci pracovnej migrácie v 60. rokoch môžu prevažovať iné volebné preferencie ako u migrantov, ktorí Turecko opustili z politických dôvodov v 80. a 90. rokoch a v ére AKP obzvlášť po roku 2016.

Tretím faktorom je vplyv asociácií a ďalších komunitných združení na formovanie volebných preferencií. Dôležitú úlohu v tomto procese zohrávalo vytvorenie kritickej masy diasporálnych elít, ktoré investovali značný čas a energiu do politizovania diaspóry prostredníctvom formovania diasporálnych organizácií a asociácií, často dotovanými či inak podporovanými zo strany štátu,⁴³ čím dochádzalo k prelínaniu politickej a asociácie sféry. Čoraz bližší kontakt medzi AKP, štátnymi inštitúciami, aktérmi občianskej spoločnosti, ale najmä kľúčovými organizáciami na európskej úrovni (DITIB, UID) dal za vznik *patronátnej siete*⁴⁴ vytvárajúcej platformu pre glorifikovanie AKP a jej činnosti v oblasti politiky diaspóry. Priestor pre mobilizáciu potenciálnych voličov zo strany iných politických strán býva z tohto dôvodu, napriek úsiliu o transnacionalizáciu volebných kampaní, porovnateľne obmedzenejší.

Špecifickým faktorom, ktorý v prípade tureckej diaspóry môže vstupovať do rozhodovacieho procesu, je náboženstvo. V tejto súvislosti je potrebné upozorniť na zmieňovaný inštitucionálny vplyv DITIB⁴⁵ ako lokálneho predstaviteľa Diyanetu, ktorý v ére AKP podlieha postupnej transformácii z relatívne nezávislej štátnej inštitúcie do postavenia účelového stranického nástroja a popri primárne náboženskej funkcii slúži ako prostriedok indoktrinácie, mechanizmu spoločenskej kontroly a politickej propagandy doma i v zahraničí.⁴⁶ Hlavnými nositeľmi tejto činnosti sú imámovia, ktorí využívajú obsahovo regulované kázne na príležitostné inštruovanie veriacich k nehlasovaniu za určité politické strany, ale naopak,

⁴¹ BASER, B. (2017): Turkey's domestic politics spill-over to Europe: old debates in new frames, s. 34.

⁴² HOFFMAN, M. – MAKOVSKY, A. – WERZ, M. (2020): The Turkish Diaspora in Europe: Integration, Migration, and Politics.

⁴³ BASER, B. (2017): Turkey's domestic politics spill-over to Europe: old debates in new frames, s. 36.

⁴⁴ ADAR, S. (2019): Rethinking Political Attitudes of Migrants from Turkey and Their Germany-Born Children: Beyond Loyalty and Democratic Culture, s. 6.

⁴⁵ V európskom priestore pôsobí viacero aktérov, ktorí členom tureckej diaspóry poskytujú náboženské služby a napriek vplyvu zahraničných pobočiek Diyanetu obmedzujú exkluzívne pôsobenie tejto náboženskej inštitúcie.

⁴⁶ TOMEČKOVÁ, L. (2020): Turecké transnacionálne náboženské organizácie a ich financovanie v ére AKP, s. 108-110.

nepriamo podnecujú k voľbe za „moslimov“⁴⁷ v podobe islamisticky ladenej AKP. Paradoxne, v kontraste so všeobecne prevažujúcim názorom religiozita v prípade tureckej diaspóry nefiguruje ako hlavný motivačný faktor hlasovania za AKP. Uvedené zistenie je podmienené vnímaním strany najmä z pohľadu starších členov diaspóry ako prirodzeného pokračovateľa stredopravicových strán než vyslovene islamistickej strany, a to aj napriek jej ideologickému pôvodu.⁴⁸ Z uvedeného vyplýva, že hoci je pobožnosť dôležitou súčasťou každodenného života mnohých voličov AKP, nemotivuje ich politické preferencie až do takej miery, akou formuje socializačné vzorce.⁴⁹

V mnohých prípadoch je však správanie zahraničných voličov AKP formou vyjadrenia podpory strane, ktorá prostredníctvom inštitucionalizácie a systematizácie diasporálnych politík, vnímaných ako materiálna manifestácia všímavej a starostlivej vlády,⁵⁰ dávala v zahraničí žijúcim občanom najavo, že „jej na nich záleží.“ Osobitnú úlohu pritom zohrával prezident Erdoğan, ktorý, napriek tomu, že názor na jeho osobu diaspóru značne polarizuje, je pre jej členov najpopulárnejším tureckým politikom.⁵¹ Vo všeobecnosti sa jeho osoba spája so vzkriesením silného pocitu „národnej hrdosti“ stimulovaného rétorikou „silného Turecka,“ ktorý diaspóra zažíva práve prostredníctvom expanzívnej politiky diaspóry. S jeho výrokom *nie asimilácii, áno integrácii* sa podľa prieskumu na prelome rokov 2019 – 2020 stotožňovala väčšina opýtaných členov diaspóry⁵² na vysokej úrovni 8,63/10 bodov. V tejto línii prevláda naprieč diaspórou spoločné porozumenie, že od nástupu AKP k moci sú napr. v Nemecku tureckí politickí aktéri prijímaní na úrovni predsedov vlád a prezidentov, na rozdiel od diplomatických stretnutí na nízkej úrovni, ku ktorým dochádzalo v minulosti.⁵³ Na rozhodovanie voličov môže v tomto kontexte vplývať aj tzv. negatívna motivácia – najmä medzi pobožnými voličmi môže pôsobiť strach zo straty vnímaných ziskov z doposiaľ implementovaných politík, ktorú by v ich ponímaní spôsobilo prebratie moci zo strany sekulárnejších republikánov.⁵⁴ Obavy, aby sa na úkor AKP nedostali k moci menej žiaduci aktéri, môžu časť diaspóry motivovať k voleniu AKP napriek tomu, že sa neradia medzi jej bežných sympozitantov.

Na základe predloženého výberu faktorov možno usúdiť, že volebné preferencie AKP a prezidenta Erdoğana majú tak materiálny, ako aj emocionálny základ, pričom nemusia bezpodmienečne indikovať protiintegračné a protidemokratické cítenie voličov z radov tureckej diaspóry. Zároveň môže ísť o prejav vzdoru, identity⁵⁵ či nevôle tých členov diaspóry, ktorí sa zo strany hostiteľských krajín cítia zanedbávaní a diskriminovaní.⁵⁶

⁴⁷ ÖZTÜRK, A. E. (2016): Turkey's Diyanet under AKP rule: from protector to imposer of state ideology?, s. 619-635.

⁴⁸ Pozri aj TOMEČKOVÁ, L. (2020). Turecké transnacionálne náboženské organizácie a ich financovanie v ére AKP, s. 106-108.

⁴⁹ ADAR, S. (2019): Rethinking Political Attitudes of Migrants from Turkey and Their Germany-Born Children: Beyond Loyalty and Democratic Culture, s. 20.

⁵⁰ Ibid., s. 22.

⁵¹ HOFFMAN, M. – MAKOVSKY, A. – WERZ, M. (2020): The Turkish Diaspora in Europe: Integration, Migration, and Politics.

⁵² Prieskumu Centre for American Progress sa zúčastnila heterogénna vzorka členov tureckej diaspóry v hostiteľských krajinách západnej Európy, t. j. Nemecku, Rakúsku, Francúzsku a Holandsku.

⁵³ ADAR, S. (2019): Rethinking Political Attitudes of Migrants from Turkey and Their Germany-Born Children: Beyond Loyalty and Democratic Culture, s. 23.

⁵⁴ Pozri aj Ibid.

⁵⁵ Z prieskumu vyplýva, že turecká diaspóra si veľmi považuje svoju „tureckú identitu“ (vo Francúzsku o trochu menej ako v ostatných krajinách). Skúmané boli tradičné zdroje identity vrátane etnického pôvodu, náboženstva a udržiavania kultúrnych tradícií, ktoré členovia diaspóry vo všeobecnosti hodnotili ako veľmi dôležité. Relatívne výraznejšia variabilita výsledkov bola zaznamenaná pri hodnotení významu náboženstva (najväčší v Rakúsku – 8,59/10 b, najmenší vo Francúzsku 6,20/10 bodov. HOFFMAN, M. – MAKOVSKY, A. – WERZ, M. (2020): The Turkish Diaspora in Europe: Integration, Migration, and Politics.

⁵⁶ The Long Arm of the Sultan: How Recep Tayyip Erdogan seduces Turkish migrants in Europe (2017).

Napriek naznačeným konkurenčným výhodám nie je podpora AKP naprieč diasporou v Európe jednotná, naopak, špecifické preferenčné vzorce sú pozorovateľné jednak medzi hostiteľskými krajinami, ako aj na úrovni miest. Napríklad v roku 2018 bol v prípade Nemecka hlasovací podiel AKP (56,3 %) vyšší ako celkový podiel strany na hlasoch zo zahraničia, pričom podiel získaných hlasov sa naprieč nemeckými mestami pohyboval v intervale od 45,3 % (Berlín) po 66,45 % (Essen). V tých istých voľbách bolo možné sledovať variabilitu výsledkov aj pri ďalších politických stranách, najmä republikánskej CHP (od 9,43 % v Essene po 22,42 % v Norimbergu), kurdskej HDP (od 8,46 % v Mníchove po 20,12 % v Berlíne), ale aj nacionalistickej MHP (od 6,06 % v Berlíne po 10,08 % v Štuttgarte). Volebné preferencie v zahraničí zhruba reflektovali správanie voličov v Turecku s výnimkou poslednej zmieňovanej MHP, ktorá v Turecku získala až 11,10 % hlasov a v rámci aliancie s AKP má svoje zastúpenie v parlamente. Zaujímavým protipólom AKP v niektorých hostiteľských krajinách s dominantným zastúpením kurdskej časti diaspóry je strana HDP, ktorá napríklad v Spojenom kráľovstve získala víťazných 49,34 %. Z uvedeného vyplýva, že správanie zahraničných tureckých voličov do značnej miery odráža historické rozdiely prítomné vo vyššie naznačených, migračných vzorcoch.⁵⁷

„Áno“ kampaň 2017. Tolerancia predvolebných kampaní prezidenta Erdoğan a AKP v európskych mestách bola pre viacerých európskych lídrov citlivou záležitosťou. Významným faktorom, ktorý podmienil zmenu v prístupe niektorých hostiteľských štátov k umožňovaniu hromadných stretnutí s predstaviteľmi tureckej politickej scény, boli závažné obvinenia z rozsiahlej intradiasporálnej špionáže po udalostiach v júli 2016 (viď nižšie), stimulujúce rastúcu antipatiu voči AKP a prezidentovi Erdoğanovi. Najbližšie celonárodné hlasovanie – ústavné referendum v apríli 2017 – navyše prebiehalo v období pretrvávajúceho núdzového stavu, vyhláseného v nadväznosti na júlové udalosti, a v porovnaní s predchádzajúcimi voľbami predstavovalo závažné rozhodovanie o prijatí komplexných ústavných zmien vrátane zmeny štátneho zriadenia na prezidentskú republiku. Turecké vedenie v spolupráci s ďalšími aktérmi v tejto spojitosti rozbehlo rozsiahlu „Áno“ kampaň so zameraním na propagáciu hlasovania v prospech navrhovaných zmien, pričom významnú úlohu pri organizácii hromadných stretnutí v Európe plnili lokálne pobočky závislých organizácií, ako napr. v úvode zmieňovanej UID.

Nadnárodná podpora „Áno“ kampane spustenej koncom februára 2017 spôsobila v európskych vládach napätie. Hlavnými príčinami bola jednak vnímaná jednostrannosť kampane, ako aj protieurópska rétorika v propagandistických prejavoch hostujúcich politikov. Na čele s Nemeckom začali viaceré európske krajiny na úrovni miest⁵⁸ z *bezpečnostných dôvodov*⁵⁹ pristupovať k rušeniu plánovaných zhromaždení tureckých vládnych predstaviteľov. Za účelom vyhnutia sa hroziacej selektívnej diskriminácii zo strany Turecka Rakúsko v tejto spojitosti volalo po spoločnej odmietavej pozícii EÚ, ku ktorej však v čase zvyšovania napätia nedošlo. V prípade Holandska, ktoré sa nachádzalo tesne pred parlamentnými voľbami s nezanedbateľnými preferenciami ultranacionalistického politika Geerta Wildersa, došlo v tejto súvislosti k eskalácii situácie do diplomatickej roztržky na vysokej úrovni. Napriek stroskotaným rokovaniam vo veci hľadania spoločného kompromisu sa minister zahraničných vecí Mevlüt Çavuşoğlu a ministerka práce a sociálnych politik Fatma Betül Savaş pokúsili o príchod na holandské územie, v rámci ktorého došlo k zamietnutiu možnosti pristátia Çavuşoğluho lietadla na holandskej pôde a okamžitému eskortu ministerky z krajiny.

⁵⁷ ADAR, S. (2019): Rethinking Political Attitudes of Migrants from Turkey and Their Germany-Born Children: Beyond Loyalty and Democratic Culture, s. 17-19.

⁵⁸ Pozri aj Turkey referendum: More rallies banned in Europe (2017).

⁵⁹ Nemecké mestá spočiatku citlivo argumentovali nedostatočnou protipožiarnej ochrany či obavami z nedostatočnej kapacity priestorov. Pozri aj Another Turkish minister's referendum rally canceled, this time in Hamburg (2017).

Prijaté opatrenia vyvolali vlnu antagonistických vyjadrení zo strany prezidenta Erdoğan, ktorý obviňoval nemeckých a holandských politikov z nacistických praktík a udržiavania *prevládajúceho ducha fašizmu* v Európe, pričom Holandsko obvinil zo *zmasakrovania moslimov* v bosnianskej Srebrenici.⁶⁰ Prezident Erdoğan prirovnával stupňujúce sa napätie medzi EÚ a Tureckom k stredovekému súboju náboženstiev v podobe križiackych výprav, pričom záber nepriateľskej rétoriky rozšíril aj o staršie obvinenia nemeckej kancelárky Angely Merkelovej z *podporovania teroristov*.⁶¹ Nad rámec týchto vyjadrení Turecko o. i. suspendovalo diplomatické vzťahy s Holandskom, vyhrážalo sa sankciami a ustúpením od migračnej dohody s EÚ. Hoci Nemecko a Holandsko požadovali upustenie od *neospravedlniteľných* urážok, stupňujúce sa napätie významne prospelo nedemokratickým diskurzom v Turecku i v Európe a v oboch kontextoch obmedzilo možnosti presadzovania sa miestnych menšín.

Na druhej strane, vývoj okolo „Áno“ kampane poskytol prezidentovi Erdoğanovi a AKP priestor pre sebaaprezentáciu ako alternatívy voči tým, ktorí *ohrozujú záujmy a práva občanov Turecka*, apelovanie na protieurópsky sentiment a v neposlednom rade živienie citlivého odkazu *syndrómu zo Sévres*.⁶² Popri protieurópskej rétorike tureckí predstavitelia paralelne využili tento priestor na akcentovanie všeobecného boja proti islamofóbii v Európe⁶³ ako problému, ktorým sa AKP už niekoľko rokov zaoberá. Tento flexibilný prístup možno v širšom zahraničnopolitickom kontexte a v línii s aspiráciou Turecka na vodcovstvo globálnej ummy interpretovať ako úsilie o prepojenie moslimských komunít na báze spoločnej identity a z nej vyplývajúceho nepriaznivého osudu v európskom priestore.

Popri zhoršenom pnutí vo vzťahoch medzi Tureckom a Európou, ako aj súvisiacom vzostupe nacionalistického diskurzu a polarizácie v Turecku, sa podľa štatistickej analýzy autoriek Bozcaga – Christia nepriateľská rétorika okolo kampaní, popr. ich zákaz, nijakým spôsobom neodrazili na volebnej účasti a výsledku referenda. Predmetná analýza naopak poukazuje na už naznačené, hlboko zakorenené štiepenie v otázke identity, ako aj rozdiely v tradičnej politickej orientácii členov diaspóry, ktoré z výskumu vyšli ako jasné determinanty hlasovacích vzorcov. Pri meraní vplyvu kampaní bolo v tejto súvislosti zistené, že v oblastiach, kde v minulých voľbách mali strany CHP a HDP vyšší podiel hlasov, bola v referende výrazne vyššia pravdepodobnosť hlasovania za „nie“ ako v porovnaní s oblasťami s tradične vysokou podporou AKP.⁶⁴ Z uvedeného vyplýva, že pri formovaní individuálneho postoja k ústavným zmenám nemali externé vplyvy v porovnaní s tradičnými preferenciami zásadnejší význam.

2.2 Intradiasporálna špionáž

Viackrát bolo naznačené, že patronátska sieť závislých diasporálnych organizácií plní pri mobilizácii tureckej diaspóry nezastupiteľnú úlohu. Menej prijateľným dopadom pôsobenia

⁶⁰ Erdogan accuses Netherlands of mass murder in Srebrenica (2017).

⁶¹ Obvinenia z „podporovania teroristov“ majú v prípade Nemecka dlhšiu históriu a popri gülenistoch sa tradične vzťahujú k pôsobeniu Kurdskej strany pracujúcich (PKK) na nemeckom území. Podľa Spolkového úradu pre ochranu ústavy v Nemecku pôsobí okolo 14 500 prívržencov strany, vzhľadom na jej status ako najmocnejšej extrémistickej organizácie v Nemecku s cudzineckou členskou základňou, je jej činnosť v rámci možností regulovaná a monitorovaná.

⁶² Bahar Baser & Aleksandra Lewicki: "The Turkish referendum thwarts civil rights struggles – in Europe and in Turkey" (2017).

⁶³ Od roku 2016 sa Turecko problematikou „islamofóbie na západe“ zaoberá aj v rámci dedikovanej skupiny parlamentného ľudskoprávneho podvýboru. Toto úsilie sprevádza výročná Správa európskej islamofóbie, ktorú vydáva SETA v spolupráci s medzinárodne uznávanými odborníkmi. Nad rámec tejto činnosti majú tureckí a netureckí moslimovia možnosť nahlasovať na tureckých konzulátoch diskriminačné praktiky, s ktorými sa na dennej báze stretávajú. Pozri aj European Islamophobia Report (2019); ADAR, S. – YENIGÜN, H. I. (2019): A Muslim Counter-Hegemony? Turkey's Soft Power Strategies and Islamophobia.

⁶⁴ BOZCAGA, T. – CHRISTIA, F. (2017): Turkish referendum rallies in Europe made headlines. Did they affect election results?

týchto organizácií je činnosť spojená s monitorovaním, popr. stálym sledovaním disidentov, opozičných a inak nežiaducich sociálno-politických skupín, ktoré pôsobia v exile. Hoci Turecko vykazovalo tzv. extrateritoriálne autoritárske tendencie už v minulosti, vrátane úsilia o zabezpečenie spolupráce hostiteľských krajín pri monitorovaní a dozore nad správaním disidentov,⁶⁵ tieto aktivity sa nepribližovali vertikálnemu a horizontálnemu rozsahu celosvetovej intervencie, ktorú AKP spustila v nadväznosti na udalosti v lete 2016:

Dňa 15. júla 2016 sa v Turecku uskutočnil pokus o štátny prevrat, ktorý vládnucci režim obratom pripísal moslimskému učencovi Fethullahovi Gülenovi a jeho prívržencom združeným v rámci Gülenovho hnutia, vplyvnej transnacionálnej organizácii s presahom na štátne zložky a zároveň niekdajšieho významného nástroja tureckej soft power. Udalosť vyústila do rozsiahlych perzekúcií naprieč tureckou spoločnosťou s cieľom očistiť ju od „Gülenových teroristov.“ Následnú a dodnes pretrvávajúcu propagandu AKP namierenú proti kedysi spriaznenej organizácii vystihuje výrok provládnej výskumnej inštitúcie SETA, ktorá júlový pokus o prevrat označuje ako *jeden z najtemnejších okamihov v tureckej politickej histórii a traumatickú udalosť pre tureckú byrokráciu a vojenstvo*, pričom konštatuje, že *napriek štrukturálnej transformácii potrvá dlhšie, než sa turecké inštitúcie kompletne zbavia FETÖ*⁶⁶ *elementov*.⁶⁷ Podľa Human Rights Watch turecká vláda rozpútala čistky, ktorých rozsah ďaleko prekračuje stíhanie osôb podozrivých z prevrát, a zameriava sa skôr na ich vnímanú asociáciu s Gülenovým hnutím. Postup tureckej vlády postihol nielen armádu a byrokratický aparát ako naznačuje SETA, ale aj väčšinu hlavných inštitúcií vrátane súdnictva, prokuratúry, polície, médií, štátnej služby, škôl, univerzít, odborov či nemocníc.⁶⁸ Podľa viacerých autorov avizovaná potreba „očistenia“ štátnych inštitúcií od gülenistických teroristov slúžila ako opodstatnenie pre rozsiahle čistky od akýchkoľvek osôb podozrivých z oponovania prezidentovi, resp. všeobecnejšie hegemonii AKP s dôrazom na tradične nežiaduce skupiny alevitov, ľavičiarov a Kurdov.⁶⁹ S odstupom troch rokov (t. j. k júlu 2019) bolo podľa údajov tureckého Ministerstva spravodlivosti z obvinenia z terorizmu v prípadoch spojených s Gülenovým hnutím ešte stále súdených 69 259 a vyšetrovaných 155 560 osôb.⁷⁰

Vzhľadom na transnacionálne pôsobenie Gülenovho hnutia sa turecká vláda v rámci medzinárodnej perzekúcie gülenistov obrátila aj na západoeurópske hostiteľské štáty. Požadovala zrušenie miestnych organizácií a škôl, ktoré boli s hnutím spojené, ako aj povolenie extradície gülenistov do Turecka. Citlivým aspektom v tejto situácii bola povaha európskych súdnych systémov, ktoré neposkytujú dôvody pre zatvorenie legálne vytvorených škôl a mimovládnych organizácií, tým menej pre extradíciu jednotlivcov – v mnohých prípadoch európskych občanov – len na báze tureckých obvinení z kolektívnej viny hnutia, hoci viacero faktorov naznačovalo, že gülenistické zložky v armáde boli do puču skutočne zapojené.⁷¹

V porovnaní so zdržanlivosťou na úrovni vedenia západoeurópskych štátov začali významnú úlohu pri vyhľadávaní, udávaní a prenasledovaní potenciálnych Gülenových prívržencov zohrávať lokálne turecké komunity. Transnacionálne štátne aparáty ako Diyanet a DITIB, zastupiteľské úrady, sympatizujúce asociácie či lojálni členovia diaspór predstavujú len časť z angažovaných aktérov – napríklad v západnej Európe turecké spravodajské služby za týmto účelom údajne zamestnali ďalších 800 agentov a 6 000 informátorov.⁷²

⁶⁵ ØSTERGAARD-NIELSEN, E. (2003): *International Migration and Sending Countries: Perceptions, Policies and Transnational Relations*, s. 94.

⁶⁶ FETÖ – skratka pre pomenovanie Gülenovho hnutia, označujúceho ho za teroristickú organizáciu.

⁶⁷ KÖSE, T. (2020): Impact of July 15 on Turkey's foreign policy.

⁶⁸ WARD, B. (2016): The Government Response to Turkey's Coup Is an Affront to Democracy.

⁶⁹ BASER, B. (2017): Turkey's domestic politics spill-over to Europe: old debates in new frames.

⁷⁰ World Report 2020.

⁷¹ CORNELL, S. E. (2017): "Weaponizing" the diaspora: Erdogan and the Turks in Europe.

⁷² ÖZTÜRK, A. E. – TAŞ, H. (2020): The Repertoire of Extraterritorial Repression: Diasporas and Home States, s. 62.

Západoeurópskym regiónom v tejto súvislosti zarezonovalo mimoriadne znepokojivé obvinenie zamestnancov-imámov Diyanetu⁷³ z intradiasporálnej špionáže v forme tajného zhromažďovania spravodajských informácií o gülenistoch,⁷⁴ ako aj simultánneho upierania ich prístupu do mešít. Osobitne závažným rozmerom je v tomto kontexte dlhodobé vnímanie Diyanetu zo strany miestnych úradov a spoločnosti ako organizácie, ktorej vplyv naprieč západnou Európou (k roku 2017 sa v jeho správe nachádzalo vyše 1 000 mešít) bol tolerovaný primárne z dôvodu zastupovania „umiernenejšieho islamu“, ktorý mal slúžiť ako ochrana pred rozptýlom vyhranenejšieho saláfizmu a wahhábizmu. Do špionážneho procesu v Nemecku boli popri imámoch zapájaní aj lojálni členovia diaspóry o. i. prostredníctvom špeciálne vyvinutej mobilnej aplikácie, ktorá slúžia na odhalenie členov Gülenovho hnutia v rámci tureckej diaspóry. Podľa správy nemeckého Spolkového úradu pre ochranu ústavy z roku 2019 sa do procesu zhromažďovania spravodajských informácií pre MIT zapájali viaceré diasporálne organizácie,⁷⁵ pričom podnecovanie členov tureckej diaspóry k nahlasovaniu gülenistov a ďalších disidentov tureckým zastupiteľským úradom bolo zistené aj v ďalších európskych krajinách.⁷⁶

Vzhľadom na vnútrospoločenský vývoj v Turecku sa mnoho gülenistov rozhodlo hľadať útočisko v Európe. V rokoch 2015 – 2018 zaznamenal počet žiadateľov o azyl päťnásobný nárast (celkovo 42 530 nových žiadostí od pokusu o prevrat, z toho viac ako 50 % smerovalo do Nemecka), pričom väčšina žiadostí pochádzala práve od členov Gülenovho hnutia.⁷⁷ Na základe zmieňovaných príkladov extrateritoriálnej represie však možno usúdiť, že emigrácia nemusela bezpodmienečne viesť k zlepšeniu situácie exulantov. Je vysoko pravdepodobné, že nové trendy a intenzita postupov v tejto oblasti sa negatívnym spôsobom odrážajú na vnútornom prostredí diaspór, najmä v zmysle stimulovania pocitov nedôvery a neistoty. V kontexte indikovaného nárastu napätia v tureckých diaspórach je preto diskutabilné, do akej miery sa turecká diaspóra môže brániť voči účelovému prehlbovaniu vlastnej fragmentácie po vzore domáceho scenára.

Opierajúc sa o vyjadrenia SETA možno konštatovať, že oficiálny postoj európskych mocností prehľbil turecký skepticizmus v otázkach vzájomných vzťahov. Prispel k tomu najmä vnímaný *nedostatok solidárnosti a podpory vo vzťahu k tureckej vláde*, ako aj *obvinenia z riadenia puču prezidentom Erdoğanom s cieľom umlčania politickej opozície*.⁷⁸ Na druhej strane, pre hostiteľské štáty západnej Európy sú závažnejšie znepokojujúce obvinenia z nezákonnej činnosti tureckých spravodajských služieb na ich území. Hoci Turecko bolo Európou vnímané vždy citlivejšie, o. i. aj s ohľadom na nedostatky v otázkach demokracie a nástup autoritárskych tendencií sledovaný najmä v poslednej dekáde, pri riešení vzájomných nezhôd zvyklo rešpektovať pravidlá diplomacie. V súčasnosti však badať, že Turecko pod

⁷³ Súčasťou inštitucionálneho kapitálu „európskeho“ Diyanetu je personálne zastúpenie vo forme štátnych náboženských predstaviteľov, ktorí sú Tureckom vysielaní na zastupiteľské úrady. Títo predstavitelia nie sú diplomatmi v pravom zmysle slova, ale zostávajú zamestnancami Diyanetu so zameraním na poskytovanie náboženských služieb miestnej komunite. Možno ich kategorizovať podľa hierarchického zaradenia a dĺžky pôsobenia v krajine vyslania: imámovia vysielaní pri príležitosti Ramadánu a Týždňa svätého narodenia (v krajine vyslania zostávajú po dobu sviatku), krátkodobí náboženský predstavitelia (2 roky), dlhodobí náboženský predstavitelia (4 – 5 rokov), ataše (4 roky) a radcovia, t. j. najvyššia náboženská autorita Turecka v zahraničí (4 roky). Pozri aj BRUCE, B. (2019): *Governing Islam Abroad: Turkish and Moroccan Muslims in Western Europe*.

⁷⁴ Pozri aj DEARDEN, L. (2017): Germany opens investigation into Turkish group accused of spying on Erdogan opponents in 35 countries.

⁷⁵ ÖZTÜRK, A. E. – TAŞ, H. (2020): The Repertoire of Extraterritorial Repression: Diasporas and Home States, s. 63-64.

⁷⁶ CORNELL, S. E. (2017): “Weaponizing” the diaspora: Erdogan and the Turks in Europe.

⁷⁷ ÖZTÜRK, A. E. – TAŞ, H. (2020): The Repertoire of Extraterritorial Repression: Diasporas and Home States, s. 64-66.

⁷⁸ KÖSE, T. (2020): Impact of July 15 on Turkey’s foreign policy.

vedením prezidenta Erdoğana nemá v otázke zasahovania do vnútorných záležitostí európskych krajín nijaké pochybnosti, čo za sprievodu nepriateľskej rétoriky zásadne mení povahu vzťahov medzi Tureckom a Európou.⁷⁹

2.3 Dopady inštrumentalizácie tureckej diaspóry

Z analyzovaných situácií je zrejmé, že Turecko pri realizácii svojich záujmov prekračuje hranice zaužívaného nastavenia vzájomných vzťahov s hostiteľskými štátmi západnej Európy, ako aj pomyselnej akceptovateľnosti prijímaných postupov. Uvedomovanie si potenciálneho rozsahu a hĺbky vplyvu tureckých štátnych aparátov na dianie v hostiteľských krajinách a zároveň presah implementovaných politík, resp. neoficiálnych inštrukcií na vnútroštátnu sféru vrátane otázok bezpečnosti, integrácie a vnútorného prostredia tureckej diaspóry, vyústili v potrebu prijatia viacerých obranných opatrení zo strany hostiteľských krajín. Štáty v tomto procese čelia nejednoduchšej situácii, v ktorej na jednej strane figurujú štátne záujmy a na strane druhej vlastné pozície tureckých diaspór, ktoré popri lojalistoch AKP tvoria nesympatizujúci členovia s primárnym záujmom na udržaní, popr. zlepšení vlastného postavenia v hostiteľskej spoločnosti a zároveň potreba zachovávaní sociálnych a kultúrnych sietí tureckej komunity.

Obzvlášť komplikovanou otázkou je obmedzovanie možností pôsobenia Diyanetu ako štátneho poskytovateľa náboženských služieb, ku ktorému musí byť vzhľadom na jeho etablovanú pozíciu, inštitucionálny charakter, ale aj komplexnosť systémového nastavenia pristupované veľmi citlivo. Neoddeliteľnou súčasťou týchto opatrení musia byť alternatívne riešenia, v ideálnom prípade reflektujúce na výstupy inkluzívnej konverzácie s moslimskou populáciou, ktoré demonštrujú záujem hostiteľských krajín na prevzatí časti úloh súvisiacich s náboženskými službami, ako aj na boji proti islamofóbii a extrémizmu.

Tabuľka 3 predkladá výber rozhodnutí, ktoré štáty začínajú prijímať so zámerom znižovania vplyvu Turecka na miestne komunity, ako aj súvisiacich rizík:

⁷⁹ CORNELL, S. E. (2017): "Weaponizing" the diaspora: Erdogan and the Turks in Europe.

Tabuľka 3: Výber opatrení západoeurópskych štátov

Krajina	Rok	Opatrenie
Zameranie: Diyanet		
Nemecko	2021	Avizované otvorenie prvého nemeckého tréningového kurzu pre imámov na Univerzite v Osnabrücku. Zámerom kurzu je uspokojiť náboženské potreby mladých moslimov, bojovať proti extrémizmu a znížiť vplyv Diyanetu na moslimskú komunitu v Nemecku. ⁸⁰
Nemecko	2020	Rozhodnutie Hesenska o ukončení spolupráce s DITIB v oblasti islamského náboženského vzdelávania. Rozhodnutie prišlo v nadväznosti na suspendovanie kooperácie do predloženia dostatočnej evidencie o inštitucionálnej nezávislosti pobočky od Diyanetu a centrál DITIB v Kolíne, ktorá nebola v dostatočnej miere preukázaná. Hesensko začalo problematiku riešiť vo vlastnej, relatívne citlivej réžii, napr. za určitých podmienok môžu na vzdelávaní participovať aj štátni učitelia, ktorí predtým pôsobili vo vzdelávacom procese pod záštitou DITIB.
Francúzsko	2020	Krajina od roku 2024 nebude akceptovať imámov zo zahraničia. Príslušný program z roku 1977 s cieľom získania dominantnej réžie zo strany Francúzska má byť nahradený bilaterálnymi zmluvami s rovnakými krajinami, t. j. Alžírskom, Marokom a Tuniskom. S jedinou krajinou – Tureckom sa Francúzsku nepodarilo dohodnúť.
Rakúsko	2018	Zatvorenie mešit pod správou Diyanetu a hnutia Milli Görüş (rozhodnutie vlády neskôr anuloval súd, vládnuca ÖVP v reakcii potvrdila pretrvávajúci záujem na boji proti politickému islamu, vzniku paralelných spoločností a radikalizácii)
Nemecko	2017	Vyšetrovanie údajnej špionáže imámov Diyanetu

Zameranie: Sivi vlci

Skupina napojená na ultranacionalistickú stranu MHP, vnímaná aj ako jej vojenské krídlo. Sivi vlci propagujú fašizmus, podnecujú a realizujú násilie o. i. voči Arménom a Kurdom.

Francúzsko	2020	Zákaz pôsobenia (celkový)
Holandsko	2020	Parlamentná podpora ilegalizácie skupiny a požadovanie nátlaku zo strany vlády na EÚ v súvislosti s implementáciou tohto zákazu
Rakúsko	2019	Zákaz charakteristického pozdravného gesta
Nemecko	2018/2020	Zvažovanie zákazu symbolov hnutia (najmä pozdravné gesto), tlak opozície na jeho úplný zákaz po vzore Francúzska

Zameranie: Stret politických predstaviteľov s diaspórou

Holandsko	2017	Zákaz mítingu organizovanom UID pri príležitosti výročia neúspešného pokusu o prevrat a nepovolenie účasti podpredsedu vlády na tomto podujatí
Nemecko	2017	Vyhlásenie ministra zahraničných vecí o nemožnosti stretnutia prezidenta Erdoğan s tureckou diaspórou pri príležitosti samitu G20
Rakúsko	2017	Nepovolenie účasti ministra hospodárstva na spomienkovom podujatí pri príležitosti výročia neúspešného pokusu o prevrat

Zameranie: Bilaterálny diplomatický spor z roku 2017

Holandsko	2018	Začiatkom roka 2018 oznámenie o formálnom stiahnutí holandského veľvyslanca z Turecka, avizované bolo taktiež neakceptovanie vymenovania nového veľvyslanca Turecka v Holandskom kráľovstve. Holandská vláda pri tejto príležitosti pozastavila prebiehajúce diplomatické rokovania s Ankarou. (pozn. k normalizácii vzťahov došlo koncom 7/2018)
-----------	------	---

Prameň: Vlastné spracovanie.

⁸⁰ HUGGLER, J. (2021): Germany trains its own imams to cut risk of extremism.

Zmieňované opatrenia možno charakterizovať ako kroky, ktorých hlavným cieľom nie je len obmedzenie pôsobenia organizácií s úzkou väzbou na Turecko, ale predovšetkým vytváranie lepších a bezpečnejších podmienok pre integráciu tureckej diaspóry za simultánneho znižovania miery pôsobenia negatívnych elementov v jej vnútri, ktoré podnecujú intradiasporálne napätie, diskrimináciu a v konečnom dôsledku jej ďalšiu fragmentáciu. Z uvedených dôvodov sa tieto opatrenia nestretávajú s pozitívnou reakciou na strane Turecka, ktoré napríklad v prípade Francúzska prisľúbilo *čo najtvrdšiu možnú odvetnú reakciu*.⁸¹

S odstupom niekoľkých rokov je udržateľnosť naznačeného oslabovania európskeho vektora tureckej zahraničnej politiky diskutabilná. Presmerovanie pozornosti na obnovenie vzťahov s EÚ bolo citeľné už koncom posledného volebného obdobia a predovšetkým v súvislosti s rapidným zhoršovaním stavu tureckej ekonomiky v roku 2018. EÚ je pre Turecko najvýznamnejším importným a exportným partnerom, ako aj zdrojom zahraničných investícií, pričom objem obchodu s tovarom dosiahol za rok 2018 úroveň 138 mld. EUR.⁸² V roku 2018 pochádzalo až 85 % tureckých priamych zahraničných investícií z krajín západu, ich celkový objem sa však v dôsledku globálnej ekonomickej neistoty a slabého ekonomického rastu v roku 2019 znížil až o 35 % (z 13 mld. USD na 8,4 mld. USD). Paradoxne, najvýznamnejším tureckým investorom bolo v roku 2019 práve Holandsko (19,9 %), nasledované Veľkou Britániou s 14,9 % podielom na celkových zahraničných investíciách.⁸³

Transponovanie tureckej asertivity do výraznejšie hmatateľnejších rovín nie je vzhľadom na pretrvávajúcu nepriaznivú ekonomickú situáciu, ktorej ďalšie zhoršenie možno očakávať v spojitosti s globálnou pandémiou koronavírusu, v dohľadnej dobe očakávané. Z prehľadu ekonomickej výmeny vyplýva, že aj v prípade vzťahov so štátmi EÚ sa Turecko nachádza v situácii, keď dochádza k nesúladu jeho zahraničnopolitických aspirácií a vlastnej mocenskej kapacity, ktorá zatiaľ neumožňuje realizáciu asertívnejšej a nezávislejšej zahraničnej politiky nad rámec roviny diskurzu a opatrení skôr symbolického charakteru. Napriek životnému významu hospodárskych väzieb s EÚ zároveň nemožno brať tenzie vo vzájomných vzťahoch na ľahkú váhu. Naopak, je potrebné v nich vnímať signalizované záujmy Turecka vo vzťahu k miestnej tureckej diaspóre, „moslimskej“ diaspóre, ale aj k samotnej Európe, vo vzťahu ku ktorej neváha – v rámci svojich zatiaľ obmedzených možností – krátkodobo oslabovať európsky vektor v prípade, že postup jednotlivých štátov nekorešponduje s jeho vlastnými záujmami.

Záver

Jedným z rozmerov transformácie, ktorou Turecko prechádza od nástupu AKP k moci na začiatku nového milénia, je zmena prístupu vládnucej strany k otázke tureckej diaspóry. Aktívnejší prístup Turecka v politike diaspóry, jej inštitucionalizácii a systematizácii je pozorovaný obzvlášť od roku 2010 a založenia YTB ako jedného z jej nosných organizačných pilierov. Popri benefitoch je však tzv. nová politika diaspóry nositeľom vedúcich odkazov spoločenskej transformácie, súvisiacich najmä s nastolovaním novej tureckej identity na národnonáboženskom základe. Pri presadzovaní domácich a zahraničných záujmov AKP prostredníctvom diasporálnych politík následne dochádza k cezhraničnému prenosu vnútrospoločenského napätia, zhmotneného vo zvýhodňovaní vybraných segmentov tureckej diaspóry a v polarizácii beztak fragmentovanej zahraničnej komunity, vyvolávajúcej u hostiteľských krajín obavy z rizika intradiasporálneho konkurenčného boja.

Od roku 2013 púta pozornosť medzinárodného spoločenstva vzostup autoritárskych tendencií AKP, ktorého reflexie sú citeľné aj v tejto oblasti. Vyjadrenia prezidenta Erdoğan,

⁸¹ France bans Turkish ultra-nationalist Grey Wolves group (2020).

⁸² Turkey - Trade - European Commission (2020).

⁸³ Turkey: Investing in Turkey (2021).

ktorý *asimiláciu tureckej diaspóry označuje za zločin proti ľudskosti*,⁸⁴ ako aj implementácia angažovacích politík, ktoré z pohľadu hostiteľských krajín obmedzujú možnosti riadnej integrácie, sa v kombinácii s importom tureckých patológií negatívne podpisujú na percepcii Turecka zo strany jeho európskych partnerov. Zlomovým bodom – prekročením pomyselnej červenej línie – bol preliv citlivých vnútroštátnych záležitostí. Príspevok sa zaoberal primárne perzekúciou členov Gülenovho hnutia s údajným zapojením tureckých spravodajských služieb a intradiasporálnej špionáže (od júla 2016) a tzv. „Áno“ kampaniami organizovanými pri príležitosti kontroverzného ústavného referenda (začiatok roka 2017). Neochota viacerých hostiteľských krajín umožniť jednostrannú prezentáciu zo strany tureckých vládnych predstaviteľov, charakterizovanú o. i. čoraz väčšími protieurópskym ladením, vyústila do vlny antagonistickej rétoriky a v prípade Holandska, suspendovania diplomatických stykov. V reakcii na znepokojujúce informácie o čoraz svojvoľnejšom pôsobení vybraných tureckých aktérov s presahom na oblasť vnútornej bezpečnosti začalo viacero štátov západnej Európy pristupovať k opatreniam, ktoré obmedzujú možnosti ich vplyvu na tureckú diaspóru (Diyaret, Siví vlci), vyvolávajúc negatívnu odozvu na strane Turecka. Na základe uvedených zistení možno konštatovať potvrdenie v úvode vyslovenej hypotézy, že *realizácia záujmov vládnucej strany a prezidenta prostredníctvom využívania zahraničnej komunity sa negatívne odrazila na percepcii Turecka zo strany hostiteľských krajín*.

Vzhľadom na vzájomnú dôležitosť relácií európskych štátov a Turecka determinovanú prítomnosťou 5,5 miliónovej tureckej diaspóry, ako aj ekonomickými a bezpečnostnými väzbami, nemožno v najbližšej dobe očakávať dramatické zhoršenie situácie. Na druhej strane, analyzované udalosti zásadne menia povahu vzájomných vzťahov medzi Tureckom a Európou, ktorá môže signalizovať – hoc zatiaľ etapizované – oslabovanie kedysi kľúčového európskeho vektora. Obzvlášť dotknutou je v tomto ohľade práve inštrumentalizovaná diaspóra, ktorej mnohoročné úsilie a interakcie s hostiteľskou spoločnosťou boli obetované pre mocenské záujmy AKP, ktorá sa namiesto prispôsobenia populistickej rétoriky rozhodla stimulovať napätie na úkor tureckých občanov. Ďalším pozostatkom je prehĺbený pocit nedôvery, ktorý v dôsledku nedávnych skúseností a poznania, že odchod z Turecka z politických dôvodov nemusel pre jednotlivých členov diaspóry bezpodmienečne viesť k zlepšeniu situácie, v prostredí diaspóry naďalej pretrváva.

Simultánnym javom, ktorý je pri realizácii novej politiky diaspóry badaný, je úsilie o mobilizáciu širšej „príbuzenskej“ komunity na báze etnickej a náboženskej príbuznosti, ktoré v kontexte novej interpretácie spojenia „turecká diaspóra“ reflektujú záujmy tureckej zahraničnej politiky. Politika diaspóry sa v tejto pozícii stáva účinným nástrojom pre získavanie sympatií skupín, ktorých členovia nemusia byť nevyhnutne občanmi Turecka. Príspevok v tejto súvislosti načrtol boj proti islamofóbii v Európe ako jeden z nástrojov, ktorý Turecko využíva k vybudovaniu imidžu ochrancu moslimskej komunity s potenciálnym presahom na ašpirované vodcovstvo globálnej ummy po vzore niekdajšej Osmanskej ríše. Práve zmieňovaný rozmer neoosmanizmu, ako aj panislamizmu a panturkizmu, predstavuje perspektívne oblasti výskumu zahraničnopolitickej inštrumentalizácie tureckej diaspóry nielen v štátoch západnej Európy, ale aj v širšom európskom priestore a krajinách, v ktorých sa Turecko prostredníctvom tohto diskurzu snaží rozširovať svoje sféry vplyvu.

Použitá literatúra:

1. ADAR, S. (2019): Rethinking Political Attitudes of Migrants from Turkey and Their Germany-Born Children: Beyond Loyalty and Democratic Culture. [online]. In: *Stiftung Wissenschaft und Politik*, jún 2019. [Citované 07. 01. 2021.] Dostupné na internete: <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2019RP07/>

⁸⁴ PRESS, E. (2008): Turkish Prime Minister says ‘assimilation is a crime against humanity’.

2. ADAR, S. – YENIGÜN, H. I. (2019): A Muslim Counter-Hegemony? Turkey's Soft Power Strategies and Islamophobia. [online]. In: *Jadaliyya*, 06. 05. 2019. [Citované 11. 01. 2021.] Dostupné na internete: <https://www.jadaliyya.com/Details/38646>
3. Another Turkish minister's referendum rally canceled, this time in Hamburg (2017). [online]. In: *Deutsche Welle*, 06. 03. 2017. [Citované 15. 01. 2021.] Dostupné na internete: <https://www.dw.com/en/another-turkish-ministers-referendum-rally-canceled-this-time-in-hamburg/a-37832338>
4. ARKILIC, A. (2020): Explaining the evolution of Turkey's diaspora engagement policy: a holistic approach. [online]. In: *Diaspora Studies*, 28. 10. 2020. [Citované 13. 12. 2020.] Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/345149613_Explaining_the_evolution_of_Turkey%27s_diaspora_engagement_policy_a_holistic_approach
5. AYDIN, Y. (2014): The New Turkish Diaspora Policy: Its Aims, Their Limits and the Challenges for Associations of People of Turkish Origin and Decision-makers in Germany. [online]. In: *Stiftung Wissenschaft und Politik*, 10. 10. 2014. [Citované 12. 12. 2020.] Dostupné na internete: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2014_RP10_adn.pdf
6. Bahar Baser & Aleksandra Lewicki: "The Turkish referendum thwarts civil rights struggles – in Europe and in Turkey" (2017). [online]. In: *Freie Universität Berlin – Berlin Graduate School Muslim Cultures and Societies*, 12. 04. 2017. [Citované 26. 01. 2021.] Dostupné na internete: http://www.bgsmcs.fu-berlin.de/blog/2017_lewicki/index.html
7. BASER, B. (2017): Turkey's domestic politics spill-over to Europe: old debates in new frames. [online]. In: *ORIENT: Deutsche Zeitschrift für Politik, Wirtschaft und Kultur des Orients German Journal for Politics, Economics and Culture of the Middle East*, 28. 06. 2017, s. 29-38. [Citované 12. 12. 2020.] Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/318875791_Turkey%27s_domestic_politics_spill-over_to_Europe_Old_debates_in_new_frames
8. BASER, B. (2017): Turkey's Ever-Evolving Attitude-Shift Towards Engagement with Its Diaspora. In: WEINAR, A.: *Emigration and Diaspora Policies in the Age of Mobility*. Cham: Springer, 2017, s. 221-238. ISBN 978-3-319-56341-1.
9. BASER, B. – ÖZTÜRK, A. E. (2020): Positive and Negative Diaspora Governance in Context: From Public Diplomacy to Transnational Authoritarianism. [online]. In: *Middle East Critique*, 29. 05. 2020, s. 319-334. [Citované 16. 01. 2021.] Dostupné na internete: <http://repository.londonmet.ac.uk/5811/1/Positive-and-Negative-Diaspora-Governance-in-Context.pdf>
10. BASER, B. – ÖZTÜRK, A. E. (2020): Turkey's Diaspora Governance Policies and Diasporas from Turkey in Germany: A Critical Reading of the Changing Dynamics. In: HATAY, M. – TZIARRAS, Z.: *Kinship and Diasporas in Turkish Foreign Policy: Examples from Europe, the Middle East and the Eastern Mediterranean*. Oslo: Peace Research Institute Oslo (PRIO), 2019, s. 29-45. ISBN 978-82-343-0023-3.
11. BOZCAGA, T. – CHRISTIA, F. (2017): Turkish referendum rallies in Europe made headlines. Did they affect election results? [online]. In: *The Washington Post*, 06. 05. 2017 [Citované 08. 01. 2021.] Dostupné na internete: <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2017/05/06/turkish-referendum-rallies-in-europe-made-headlines-did-they-affect-election-results/>
12. BRAZIEL, J. E. – MANNUR, A. (2003): Nation, Migration, Globalization: Points of Contention in Diaspora Studies. In: BRAZIEL, J. E. – MANNUR, A.: *Theorizing Diaspora: A Reader*. Malden: Blackwell Publishing, 2003, s. 1-22. ISBN 9780631233916.

13. BRUBAKER, R. (2005): The 'diaspora' diaspora. [online]. In: *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 28, No. 1, január 2005, s. 1-19. [Citované 19. 01. 2021.] Dostupné na internete: https://is.muni.cz/el/fss/podzim2015/MVZ243/um/29_Diaspora_diaspora_ERS.pdf
14. BRUCE, B. (2019): *Governing Islam Abroad: Turkish and Moroccan Muslims in Western Europe*. Cham: Palgrave Macmillan, 2019. 303 s. ISBN 978-3-319-78664-3.
15. CORNELL, S. E. (2017): "Weaponizing" the diaspora: Erdogan and the Turks in Europe. [online]. In: *Institute for Security & Development Policy*, 05. 04. 2017. [Citované 06. 01. 2021.] Dostupné na internete: <https://isdip.eu/publication/weaponizing-diaspora/>
16. DEARDEN, L. (2017): Germany opens investigation into Turkish group accused of spying on Erdogan opponents in 35 countries. [online]. In: *Independent.co.uk*, 01. 04. 2017. [Citované 12. 01. 2021.] Dostupné na internete: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/turkey-spying-germany-europe-austria-35-countries-erdogan-coup-fethullah-gulen-diyanet-a7662096.html>
17. DIAMANTI-KARANOY, Y. (2015): Diasporas and International Relations. [online]. In: *e-ir.info*, 11. 01. 2015. [Citované 14. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://www.e-ir.info/2015/11/01/diasporas-and-international-relations/>
18. Erdogan accuses Netherlands of mass murder in Srebrenica (2017). [online]. In: *NL Times*, 14. 03. 2017. [Citované 08. 01. 2021.] Dostupné na internete: <https://nltimes.nl/2017/03/14/erdogan-accuses-netherlands-mass-murder-srebrenica>
19. European Islamophobia Report (2019). [online]. In: *islamophobiaeurope.com*. [Citované 21. 01. 2021.] Dostupné na internete: https://www.islamophobiaeurope.com/wp-content/uploads/2020/06/EIR_20
20. France bans Turkish ultra-nationalist Grey Wolves group (2020). [online]. In: *Deutsche Welle*, 04. 11. 2020. [Citované 22. 01. 2021.] Dostupné na internete: <https://www.dw.com/en/france-bans-turkish-ultra-nationalist-grey-wolves-group/a-55503469>
21. HO, E. L. E. – McCONNELL, F. (2017): Conceptualizing 'diaspora diplomacy': Territory and populations betwixt the domestic and foreign. [online]. In: *Progress in Human Geography*. [Citované 06. 01. 2021.] Dostupné na internete: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0309132517740217>
22. HOFFMAN, M. – MAKOVSKY, A. – WERZ, M. (2020): The Turkish Diaspora in Europe: Integration, Migration, and Politics. [online]. In: *Center for American Progress*, 10. 12. 2020. [Citované 13. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://www.americanprogress.org/issues/security/reports/2020/12/10/491951/turkish-diaspora-europe/>
23. HUGGLER, J. (2021): Germany trains its own imams to cut risk of extremism. [online]. In: *Independent.ie*, 04. 01. 2021. [Citované 26. 01. 2021.] Dostupné na internete: <https://www.independent.ie/world-news/europe/germany-trains-its-own-imams-to-cut-risk-of-extremism-39927995.html>
24. KNIGHT, B. (2016): German-Turkish associations blasted for Erdogan influence. [online]. In: *Deutsche Welle*, 13. 06. 2016. [Citované 08. 01. 2021.] Dostupné na internete: <https://www.dw.com/en/german-turkish-associations-blasted-for-erdogan-influence/a-19327189>
25. KOBOVÁ, Ľ. (2011): Queer a podryvanie identity: queer teória a feminizmus. In: KICZKOVÁ, Z. – SZAPUOVÁ, M.: *Rodové štúdiá. Súčasné diskusie, problémy a perspektívy*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2011, s. 312-330. ISBN 978-80-223-2934-7.
26. KOINOVA, M – TSOURAPAS, G. (2018): How do Countries of Origin Engage with Migrants and Diasporas? Multiple Actors and Comparative Perspectives. [online]. In: *International Political Science Review*, Vol. 39, No. 3, s. 311-321. [Citované 14. 01. 2021.] Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/325599668>

- _How_do_countries_of_origin_engage_migrants_and_diasporas_Multiple_actors_and_comparative_perspectives
27. KÖSE, T. (2020): Impact of July 15 on Turkey's foreign policy. [online]. In: *SETA*, 20. 07. 2020. [Citované 21. 01. 2021.] Dostupné na internete: <https://www.setav.org/en/impact-of-july-15-on-turkeys-foreign-policy/>
 28. MENCUTEK, Z. S. – BASER, B. (2017): Mobilizing Diasporas: Insights from Turkey's Attempts to Reach Turkish Citizens Abroad. [online]. In: *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, september 2017. [Citované 11. 01. 2021.] Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/319948024_Mobilizing_Diasporas_Insights_from_Turkey%27s_Attempts_to_Reach_Turkish_Citizens_Abroad
 29. ØSTERGAARD-NIELSEN, E. (2003): *International Migration and Sending Countries: Perceptions, Policies and Transnational Relations*. New York: Palgrave Macmillan, 2003. 246 s. ISBN 978-1-349-50812-9.
 30. ÖNER, S. (2011): The Place of the EU in Multi-Dimensional Turkish Foreign Policy. In: *History, Politics and Foreign Policy in Turkey*. Ankara: SETA Publication, 2011, s. 171-192. ISBN 9786054023141.
 31. ÖZTÜRK, A. E. (2016): Turkey's Diyanet under AKP rule: from protector to imposer of state ideology?. [online]. In: *Southeast European and Black Sea Studies*, 2016, Vol. 16, No. 4, s. 619-635. [Citované 14. 01. 2020.] Dostupné na internete: <http://repository.londonmet.ac.uk/5402/1/Turkeys-Diyanet-under-AKP-rule-from-protector-to-imposer-of-state-ideology.pdf>
 32. ÖZTÜRK, A. E – SÖZERI, S. (2018): Diyanet as a Turkish Foreign Policy Tool: Evidence from the Netherlands and Bulgaria. [online]. In: *Politics and Religion*, marec 2018, Vol. 11, No. 3, s. 624-648. [Citované 10. 01. 2020.] Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/323520630_Diyanet_as_a_Turkish_Foreign_Policy_Tool_Evidence_from_the_Netherlands_and_Bulgaria
 33. ÖZTÜRK, A. E. – TAŞ, H. (2020): The Repertoire of Extraterritorial Repression: Diasporas and Home States. [online]. In: *Migration Letters*, január 2020, Vol. 17, No. 1, s. 59-69. [Citované 12. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://doi.org/10.33182/ml.v17i1.853>.
 34. PRESS, E. (2008). Turkish Prime Minister says 'assimilation is a crime against humanity'. [online]. In: *The Local*, 11. 02. 2008. [Citované 22. 01. 2021.] Dostupné na internete: <https://www.thelocal.de/20080211/10293>
 35. SAFRAN, W. (1991): Diaspora in Modern Societies: Myths of Homeland and Return. [online]. In: *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, jar 1991, Vol. 1, No. 1, s. 83-99. [Citované 19. 01. 2021] Dostupné na internete: https://cbpbu.ac.in/userfiles/file/2020/STUDY_MAT/ENGLISH/SSK/Myths%20of%20Homeland%20and%20Return1.pdf
 36. SHAIN, Y. – BARTH, A. (2003): Diasporas and International Relations Theory. [online]. In: *International Organization*, leto 2003, Vol. 57, No. 3, s. 449-479. [Citované 14. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/19480960.pdf>
 37. SMITH, H. (2007): Diasporas in International Conflict. In: SMITH, H. – STARES, P.: *Diasporas in conflict: Peace-makers or peace-wreckers?* Tokyo: United Nations University Press, 2007, s. 3-16. ISBN 978-92-808-1140-7.
 38. The Long Arm of the Sultan: How Recep Tayyip Erdogan seduces Turkish migrants in Europe (2017). [online]. In: *The Economist*, 31. 08. 2017. [Citované 13. 12. 2020.] Dostupné na internete: <https://www.economist.com/europe/2017/08/31/how-recep-tayyip-erdogan-seduces-turkish-migrants-in-europe>

39. THIEL, M. (2018): Introducing Queer Theory in International Relations. [online]. In: *e-ir.info*, 07. 01. 2018. [Citované 21. 02. 2021.] Dostupné na internete: <https://www.e-ir.info/2018/01/07/queer-theory-in-international-relations/>
40. TÖLÖLYAN, K. (1996): Rethinking Diaspora(s): Stateless Power in the Transnational Moment. [online]. In: *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, jar 1996, Vol. 5, No. 1, s. 3-36. [Citované 19. 01. 2021] Dostupné na internete: <https://muse.jhu.edu/article/411228>
41. TOMEČKOVÁ, L. (2020): Turecké transnacionálne náboženské organizácie a ich financovanie v ére AKP. In: *Aktuálne otázky islamskej ekonomiky a finančníctva*. Zborník vedeckých prác. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2020, s. 103-119. ISBN 978-80-225-4768-0.
42. TOMEČKOVÁ, L. (2020): Turkey's „Soft Power” and the Promotion of Neo-Ottomanism in Times of Transformation. [online]. In: *Moldavian Journal of International Law and International Relations*, Vol. 15, No. 2, s. 104-115. [Citované 16. 01. 2021.]. Dostupné na internete: https://usem.md/uploads/files/Activitate_%C8%98tiin%C8%9Bific%C4%83_USEM/rmdir/RMDIRI_2020_2.pdf
43. Turkey - Trade - European Commission (2020). [online]. In: *European Commission*, 20. 05. 2020. [Citované 26. 01. 2021.] Dostupné na internete: <https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/turkey/>
44. Turkey: Investing in Turkey (2021). [online]. In: *Nordea*, 2021. [Citované 26. 01. 2021.] Dostupné na internete: <https://www.nordeatrade.com/en/explore-new-market/turkey/investment>
45. Turkey referendum: More rallies banned in Europe (2017). [online]. In: *BBC News*, 10. 03. 2017. [Citované 15. 01. 2021.] Dostupné na internete: <https://www.bbc.com/news/world-europe-39238618>
46. Turkish Citizens Living Abroad (2020). [online]. In: *Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs*. [Citované 21. 01. 2021.] Dostupné na internete: <http://www.mfa.gov.tr/the-expatriate-turkish-citizens.en.mfa>
47. TZIARRAS, Z. (2019): Kinship and Diasporas in Turkish Foreign Policy – An Introduction. In: HATAY, M. – TZIARRAS, Z.: *Kinship and Diasporas in Turkish Foreign Policy: Examples from Europe, the Middle East and the Eastern Mediterranean*. Oslo: Peace Research Institute Oslo (PRIO), 2019, s. 1-10. ISBN 978-82-343-0023-3.
48. YALDIZ, F. (2019): A Critical Approach to the Term Turkish Diaspora: Is there ‘the’ Turkish Diaspora? [online]. In: *bilig – Journal of Social Sciences of the Turkic World*, jeseň 2019, No. 91, s. 53-80. [Citované 16. 01. 2021.] Dostupné na internete: <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/4560-published.pdf>
49. YAR, L. (2020): EÚ a Turecko: Sága nenaplnených sľubov. [online]. In: *Euractiv.sk*, 23. 07. 2020. [Citované 23. 01. 2021.] Dostupné na internete: <https://euractiv.sk/section/vychodna-politika/linksdossier/eu-a-turecko-saga-nenaplnenych-slubov/>
50. WALKER, J. W. (2011): *Turkey's global strategy: introduction: the sources of Turkish grand strategy - 'strategic depth' and 'zero-problems' in context*. [online]. 2011. [Citované 12. 12. 2020.]. Dostupné na internete: <http://eprints.lse.ac.uk/43495/>
51. WARD, B. (2016). The Government Response to Turkey's Coup Is an Affront to Democracy. [online]. In: *Just Security*. [Citované 21. 01. 2021.] Dostupné na internete: <https://www.justsecurity.org/32249/government-response-turkeys-coup-affront-democracy/>
52. World Report 2020. [online]. In: *Human Rights Watch*. [Citované 21. 01. 2021.] Dostupné na internete: https://www.hrw.org/sites/default/files/world_report_download/hrw_world_report_2020_0.pdf

53. WU, J. (2016): *Mission through Diaspora: The Case of the Chinese Church in the USA*. Carlisle: Langham, 2016. ISBN 978-1-78368-109-9.

Kontakt:

Ing. Lenka Tomečková

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: lenka.tomeckova@euba.sk

ISSN 1339-3502